

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK BOYUTU
(2002-2014)

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hakkı KAYA

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LIMONCUOĞLU

İSTANBUL-2019

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Hakkı KAYA
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Türkiye-Mısır İlişkilerinin Ekonomik Boyutu (2002-2014).
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 25/09/2019
- SAYFA SAYISI** : 101
- TEZ DANIŞMANLARI** : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
- DİZİN TERİMLERİ** : Türkiye, Mısır, Siyasi İlişkiler, Ekonomik İlişkiler, Kalkınma Planları. .
- TÜRKÇE ÖZET** : Bu tez, Türkiye-Mısır İlişkilerinin Ekonomik Boyutunu kapsayan bir çalışmadır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Hakkı KAYA

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK BOYUTU
(2002-2014)

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hakkı KAYA

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LIMONCUOĞLU

İSTANBUL-2019

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakkı KAYA

.../...../ 2019

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hakkı KAYA'nın "Türkiye-Mısır İlişkilerinin Ekonomik Boyutu (2002-2014)"
adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

... / ... / 2019

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; 2002-2014 yılları arasında Türkiye-Mısır ilişkilerinin incelenmesidir.

2000'lerin başlarından itibaren Mısır ve Türkiye ekonomik ilişkiler bakımından altın çağını yaşamaktadır. Türkiye Devleti; Mısır devletinin ticaret ortakları arasında dördüncü sırada yerini almaktadır. Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret hacim oranı 5 milyar Amerikan doları düzeyindedir. Ticaret hacminde düşme görülse bile, Mısır bölge çerçevesinde ülkemizin en fazla ihracat gerçekleştirdiği ülkedir. 2016-2017 döneminde Ekonomi Bakanlığımız Mısır'ı önceliği olan yatırım devletlerinden birisi olarak saptamıştır. Türkiye Mısır Ortak Toplantısı 15. kez bir araya geldiğinde daha fazla istihdam elde edilmesi için iki ülke arasında gerçekleştirilen yatırımların oluşturulması gerektiğine işaret ederken, son yıllarda Türkiye'nin diğer ülkelerle birlikte maruz bırakıldığı bir takım koruyucu politikaların mısır hükümeti tarafından esneklik yapılmasının gerekli olduğu vurgusu yapılmıştır.

1980'nin ardından gelen süreçte Arap dünyasının Türkiye'ye gösterdiği ilgi bir kat daha artış göstermiştir. 1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi'nin bir tehdit olduğu düşüncesi ve İsrail ile Mısır arasında yapılan barış neticesinde bölgesel politikalardan çekilme gibi riskli unsurlar Türkiye'ye olan ilginin artmasında etkili olmuştur. Türk askeri rejimi de Ortadoğu ve Türkiye ilişkilerini dikkate almıştır.

Bu çalışmada Mısır Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı, Sektörel analizler, Tarım ve Sanayi hizmetleri, Turizm bankacılık sektörü, İnşaat sektörü gibi sektörlerdeki gelişmeler Mısır ve Türkiye Cumhuriyetinin 2000- 2010 yılları arasındaki ilişkileri, ticaret hacmi, ihraç ettikleri ürünler, anlaşmalar ve protokoller yer almaktadır. Çalışmanın 2. bölümünde siyasi ilişkiler,yürütülen ekonomi politikalarının içeriği, enerji politikalarının kapsamı,Arap Baharı sonrasında Mısır dış politikasının güç dengeleri, Türkiye-Mısır ekonomik ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve nihayet Mısır'ın ekonomik programı ve içeriği konularına değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Mısır,Siyasi İlişkiler, Ekonomik İlişkiler, Kalkınma Planları.

SUMMARY

The aim of this study is; Between the years 2002-2014 to investigate the Turkey-Egypt relations.

Since the early 2000s, Egypt and Turkey is experiencing its golden age in terms of economic relations. Turkey government; It ranks fourth among the trade partners of the Egyptian state. trade volume between Turkey and Egypt ratio is around 5 billion US dollars. Even though there is a decrease in trade volume, Egypt is the country with the highest export volume in the region. In the period 2016-2017, the Ministry of Economy identified Egypt as one of the priority investment countries. Turkey Egypt Joint Meeting 15 times more employment while pointing to the need to form the realized investment between the two countries to achieve when combined, a team made flexibility by corn government protective policy is made of emphasis is required in recent years, exposed along with Turkey and other countries.

1980'n then increased another layer of interest shown by Turkey in the Arab world from the process. a threat to the idea that the Iranian Revolution took place in 1979 and the risk factors as a result of withdrawal from the regional policy made peace between Egypt and Israel have been effective in increasing interest in Turkey. The Turkish military regime has also considered the Middle East and relations with Turkey.

The economic structure of Egypt's Republic In this study, the economic structure of the Republic of Turkey, sectoral analyzes, Agriculture and Industry, services, tourism banking sector, the construction sector developments in sectors such as relations between Egypt and the Republic of Turkey 2000- 2010 year, trade volume of goods they export , agreements and protocols. political relations in section 2 of the study, the content of the conducted economic policy, the scope of energy policy, Arab balance of power of the Egyptian foreign policy in the post-Spring, Turkey-Egypt issues and finally the economic program of Egypt experienced in economic relations and content are touched on the subject.

Keywords: Turkey, Egypt, Political Affairs, Economic Affairs, Development Plans.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
EKONOMİ, POLİTİKA VE TÜRKİYE – MISIR İLİŞKİLERİ	5
1.1. EKONOMİ POLİTİKA.....	5
1.1.1. Ekonomi.....	7
1.1.2. Politika.....	8
1.2. 20. YY.'DAN BUGÜNE TÜRKİYE – MISIR İLİŞKİLERİ.....	9
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918).....	9
1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945).....	11
1.2.3. Soğuk Savaş ve Sonrası Dönem (1947-1991).....	11
1.2.4. Arap Baharı ve Sonrası Dönem (1910- --).....	12
İKİNCİ BÖLÜM	16
MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI, TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI, MISIR EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ	16
2.1. MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI.....	16
2.1.1. GSYİH ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	17
2.1.2. Enflasyon Oranı.....	19
2.1.3. Nüfus, İstihdam ve İşsizlik.....	19
2.1.4. Ödemeler Dengesi.....	21
2.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI.....	23
2.2.1. GSYİH, Büyüme ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	23
2.2.2. Enflasyon Oranı.....	26
2.2.3. Nüfus, İstihdam ve İşsizlik.....	29
2.2.4. Ödemeler Dengesi.....	31
2.3. MISIR EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ.....	32
2.3.1. Sanayi.....	33
2.3.2. Tarım.....	34
2.3.3. Hizmetler.....	37
2.3.4. Turizm.....	39
2.3.5. Bankacılık Sektörü.....	41
2.3.6. İnşaat Sektörü.....	44
2.4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ (2000 – 2010 YILLARI).....	44
2.4.1. Sanayi.....	45
2.4.2. Tarım.....	47
2.4.3. Hizmetler.....	50
2.4.4. Turizm.....	54
2.4.5. Bankacılık Sektörü.....	59

2.4.6. İnşaat Sektörü.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
MISIR İLE TÜRKİYE ARASINDA EKONOMİK İLİŞKİLER	65
3.1. MISIR İLE TÜRKİYE ARASINDA EKONOMİK İLİŞKİLER (2000–2010 YILLARI)	65
3.1.1. Mısır ve Türkiye'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi	66
3.1.2. Mısır ve Türkiye'nin Birbirlerine İhraç Ettikleri Ürünler	68
3.1.3. Türkiye ve Mısır Arasında Yapılan Anlaşma ve Protokoller	68
3.2. MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI (ARAP BAHARI SONRASI MISIR 2010-2014)	71
3.2.1. Siyasi İlişkiler	72
3.2.2. Ekonomi Politikaları.....	74
3.2.3. Enerji Politikaları	77
3.2.4. Arap Baharı Sonrası Mısır Dış Politikası ve Mısır'ın Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar	79
3.2.5. Arap Baharı Sonrasında Orta Doğu'da Yeni Güç Dengeleri	82
3.2.6. 21. Yüzyılda Mısır'ın Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası	83
3.2.7. Türkiye-Mısır Ekonomik İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar	85
3.2.8. Mısır'ın Kalkınma Planları	86
3.3. MISIR'IN EKONOMİK REFORM PROGRAMI	87
3.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK YAPISI	90
3.4.1. Ekonomik Yapı.....	90
3.4.2. Ekonomik Performans.....	91
3.4.3. Türkiye'nin Maliye ve Para Politikaları	91
3.4.4. Türkiye'nin Enerji Politikaları	92
3.4.5. Türkiye'nin Kalkınma Planları	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	94
KAYNAKÇA.....	96

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E	:	ADI GEÇEN ESER
AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
AK PARTİ	:	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ
AKAD	:	AKADEMİK ARAŞTIRMALAR VE ÇALIŞMALAR DERGİSİ
AR&GE	:	ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME
BAE	:	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
BCCB	:	BRITISH CONSULTANTS CONSTRUCTION BUREAU
COMESA	:	THE COMMON MARKET FOR EASTERN AND SOUTHERN AFRICA
DEİK	:	DIŞ EKONOMİK KURULU
DPT	:	DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI
DYSY	:	DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI
DYY	:	DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR
FED	:	ABD MERKEZ BANKASI
GAFTA	:	GREATER ARAB FREE TRADE AREA
GSYİH	:	GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA
IFC	:	INTERNATIONAL FINANCE CORPORATION
IIFS	:	ISRA ISLAMIC FINANCE SEMINAR
IMF	:	ULUSLARARASI PARA FONU
IntJCSS	:	INTERNATIONAL JOURNAL OF CULTURAL AND SOCIAL STUDIES
İŞİD	:	SURİYE ŞAM İSLAM DEVLETİ
İSEDAK	:	EKONOMİK VE TİCARİ İŞ BİRLİĞİ DAİMÎ KOMİTESİ
İÜ	:	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
KGF	:	KREDİ GARANTİ FONU
M.Ö.	:	MİLLATTAN ÖNCE
MERCOSUR	:	ORTA VE GÜNEY AMERİKA ORTAK PAZARI
MIBank	:	MISIR INTERNATIONAL BANK
MMBB	:	MINISTERS AND MISSIONARIES BENEFIT BOARD
NAFTA	:	KUZEY AMERİKA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI

NATO	:	KUZEY ATLANTİK İTTİFAKI
NDP	:	NEIGHBOR DISCOVERY PROTOCOL,
NSGB	:	SOCIETE GENERAL BANK
OECD	:	EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA TEŞKİLATI,
PAFTA	:	PAN ARAB FREE TRADE AREA
QIZ	:	NİTELİKLİ SANAYİ BÖLGELERİ ANLAŞMASI
s.	:	SAYFA
s.s.	:	SAYFALAR
SEATO	:	GÜNEYDOĞU ASYA ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
SETA	:	SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
STA	:	SERBEST TİCARET ANLAŞMASI
STA	:	SERBEST TİCARET ANLAŞMASI
TEDAM	:	DIŞ TİCARET ARAŞTIRMA MERKEZİ
TESEV	:	TÜRKİYE EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER VAKFI
TL	:	TÜRK LİRASI
TMB	:	TÜRKİYE MÜTEAHHİTLER BİRLİĞİ
TMSF	:	TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU
TUGEV	:	TURİZMİ GELİŞTİRME VAKFI
TÜİK	:	TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU
TÜROB	:	TÜRKİYE OTELCİLER BİRLİĞİ
TÜRSAB	:	TÜRKİYE SEYAHAT ACENTELERİ BİRLİĞİ
TÜSİAD	:	TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞ ADAMLARI DERNEĞİ
TYD	:	TURİZM YATIRIMCILARI DERNEĞİ
UNWTO	:	DÜNYA TURİZM ÖRGÜTÜ
USD	:	AMERİKAN DOLARI
USMCA	:	ABD-MEKSİKA-KANADA ANLAŞMASI
USMCA	:	ABD MEKSİKA KANADA ANLAŞMASI
vb.	:	VE BENZERİ
vd.	:	VE DİĞERLERİ
YY.	:	YÜZYIL
YYÜ	:	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

TABLÖLAR LİSTESİ

	SAYFA
Tablo-1 Ödemeler Dengesi (Milyon \$)	22
Tablo-2 2010-2019 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler	25
Tablo-3 Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımları	34
Tablo-4 Mısır'da Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımı	35
Tablo-5 Uluslararası Turizm Gelirleri İçerisinde Türkiye'nin Payı (Milyar\$).....	59
Tablo-6 Mısır ve Türkiye Arasındaki İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler	67
Tablo-7 Türkiye ile Mısır Arasında Yapılan Anlaşmalar	70

RESİMLER LİSTESİ

	SAYFA
Resim-1 Mısır'da İşsizlik Sorunu	38
Resim-2 Doğal Gaz Üretimi.....	39

GRAFİKLER LİSTESİ

	SAYFA
Grafik-1 OECD-G 20 Ülkeleri 2017 Yılı Enflasyon Oranları (%).....	27
Grafik-2 Türkiye Ekonomisinin Çeyreklere Göre Büyüme Oranı (%) (2011-2017).....	27
Grafik-3 OECD-G 20 Ülkeleri 2017-3. Çeyrek Büyüme Oranları (%)	28
Grafik-4 Türkiye'deki Ödemeler Dengesi	31
Grafik-5 2006-2010 Döneminde Alt Sektörlerin GSYH İçerisindeki Payları	38

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans eğitimim süresince değerli katkılarından dolayı İstanbul Gelişim Üniversitesi hocalarıma; deneyimlerini, yakın ilgisini ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU hocama saygılarımı; sabır ve desteği için eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Hakkı KAYA

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye-Mısır ilişkilerinin 2002- 2004 yılları arasındaki ekonomik boyutları ile ilgili konular ele alınmıştır.

Ortadoğu bölgesinin en çok nüfusuna sahip olduğu bilinen Mısır, eski medeniyetlere de ev sahipliği yapmıştır. Mısır, Nil Nehri civarında verimli topraklarının bulunması, doğalgaz ve petrol ürünlerine sahip olmakta, Afrika ile Asya kıtasını birbirine bağlamakta, Süveyş Kanalı aracılığıyla Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlamaktadır. Mısır'ın bu gibi özelliklere sahip olması, ülkeyi Ortadoğu'da önemli turizm, kültür ve üretim ülkelerinden birisi olmasını sağlamıştır. Ayrıca Mısır'ın jeopolitik konumu ise ülkeyi stratejik bakımından da önemini ön plana çıkarmıştır. Mısır, Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı günden bu yana Türkiye ile ilişkilerini yoğun olarak 2000-2014 yılları arasında yaşamıştır. O yıllarda Türkiye'nin Mısır Devleti üzerinde söz sahibi olabilmesi, Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi Mısır ile de hem ekonomik hem de politik alanda ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır.

Mısır, köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte tarihte birçok büyük devletin yönetiminin altına girmiştir. Hıristiyanlığın başladığı dönemlere kadar Mısır, kendi medeniyetine bağlı şekilde yaşayan, köklerine bağlı ve dilini değiştirmeyen bir ülke olma özelliği taşımaktadır. Mısır'ın bu bağlılığı yüzyıllar sonra Arap milliyetçiliğinin de ortaya çıkmasındaki duyduğu özgüvenini meydana getirmiştir.

Mısır, Türkiye gibi Ortadoğubölgesinde önemli bir ülkedir. Mısır, Türkiye'nin yumuşak güç uygulamak istediği belirli ülkelerden bir tanesidir. Aynı zamanda Mısır köklü bir medeniyete ve tarihe sahiptir. Ortadoğu bölgesinin büyük bir alanını kapsayan Arap devletleri ile aynı inanç, dil, kültür ile örf ve adetlere sahiptir. Ayrıca Afrika, Asya ve Avrupa arasında bir geçit görevi yapmaktadır. Bu sebeple Mısır bulunduğu bölgeyi en fazla etkileyen ülkelerden birisidir. Mısır'da 1952'de Krallık sistemi yıkılıp yerine Cumhuriyet sistemi kurulmuştur. Böylece Orta Doğu Bölgesi'nde siyasi alanda aktif rol alan Mısır, Avrupa ülkelerinde bağımsızlığını kazanmak için çalışan üçüncü dünya ülkeleri bakımından önemli rol oynamaktadır. Bu dönemlerde Orta Doğunun siyasetinde aktif rol alan Mısır, hem bölgedeki ülkelerin hem de Batı Avrupa ülkelerinin güvenini kazanmıştır. Böylece Mısır Akademik olarak İslam ülkelerinin ilgisini çekmiş bilhassa El Ezher Üniversitesi'ndeokumak isteyen birçok öğrenciler ve araştırmacılar için bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Mısır; sinema, edebiyat ve din adamlarının aracılığında Arap ülkesi vatandaşının fikirlerinin temellerini oluşmasında etkili olmuştur. Tüm bu sayılanlar Mısır'ın oldukça yumuşak güçlere sahip olmasının temellerini oluşturmaktadır.

Türkiye, 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra yaklaşık 40 sene boyunca Ortadoğu ülkeleriyle gerek ekonomik ilişkiler gerekse siyasi ilişkiler yönünden olsun Batı'da yer alan bir ülke görünümünü almıştır. Çünkü Türkiye, gelişen Batı'ya muhalif ya da bir seçenek değil, bu ekseninde yer almayı benimseyen bir dış politikayı izlemiştir. 1960'ların ortalarına gelindiğinde Türkiye ile Ortadoğu arasındaki uçurumun derinleştiği görülmüştür. 1960'lı yıllarından sonra bu uçurumun giderilmesine çevre ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin yaşanmasına neden olan ilişkilerin art arda yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı topraklarına katması, ekonomik olarak Osmanlı'ya pek çok avantaj sağlamış ve ülke bu avantajları da kendi yararına kullanmıştır. Mısır'ın jeopolitik konumu, devletin uluslararası ticarete önemli bir geçiş noktası olmasını sağlamıştır. Mısır, Akdeniz ve Kızıldeniz'e kıyılarının olması sebebiyle; Doğu'dan gelen kahve, tekstil ürünleri ve baharatların Kızıldeniz yoluyla, Avrupa'dan gelen metal ve ahşap ürünlerin ise Akdeniz yoluyla Osmanlı topraklarına girmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Mısır Devleti bir köprü görevi görmüş ve bulunduğu konumundan dolayı Doğu'dan gelen ürünlerin Avrupa'ya ihraç edilmesi için transit ticaretin ilk örneklerinden biri olmuştur. Avrupa ile Osmanlı'nın talep etmiş olduğu zirai ürünler, tarımsal alanda Mısır'ın gelişmesine fayda sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda Mısırlı tüccarların bu talepleri karşılaması ve ihtiyaçların giderilmesi için kendilerini geliştirmelerine büyük katkı sağlamıştır. Tüm bu özelliklerden dolayı Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı ikinci büyük kenti olarak görmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Ortadoğu ülkelerinin çoğuna baktığımızda Türkiye, oldukça gelişmiş demokratik bir devlettir. Türkiye, 2002 yılından bu zamana kadar demokratik yollarla ve istikrarlı bir şekilde başa gelmiş bir iktidar bulunmaktadır. Mısır buna rağmen 2002 yılından bu zamana kadar üç ayrı yönetim değiştirmiş, ağır darbe ve devrim süreçleri yaşamıştır. Bu da Mısır'daki yönetimin ne kadar istikrarsız bir yönetim olduğunu göstermektedir. Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz 2016 yılında başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi yaşamış "Demokrasi Savaşı" vermesi ile tüm dünyaya bunu ispatlamıştır. Bu askeri darbe girişimine karşı demokratik zaferin kazanılması, dünya demokrasi tarihine layık görülmektedir. Demokrasi konusunda Türkiye'yi model alma yolunda giden Mısır, dış politikasında da yönünü Türkiye'ye doğru yönelmiş bulunmaktadır.

Arap Baharı ile 2010 yılında Tunus'ta krizlerin yaşanmaya başladığı o dönemlerde, yerellikten bölgeselliğe dönüşmesi ile Mısır'da patlak vermiştir. Bu olay 2011'de Mısır Devrimi'nin yaşanmasına ve arkasından 30 yıl iktidarda kalan ve bazı bölgelerde "firavun" olarak tanınan Hüsnü Mübarek'in devrilmesi olarak bilinmektedir. Türkiye'de değişimin olması durumunda demokratik yollarla yapılmaya

gidilirken, Mısır'da ise demokratik bir süreç olmadığı için değişimi devrimle gerçekleştirmektedirler. İnsanlar, özgürlük, emek ve demokrasi için meydanlarda binlerce can teslim etmiş ve sonucunda bir zafer kazanmıştır. Fakat diğer açıdan bakılacak olunursa, insanlığın kazanlığı bu demokratik güç, 2013 yılında Mısır Askeri Darbesi ile sonlanmıştır.

Mısır'da yaşanan gelişmelerin ardından Cemal Abdül Nasır'ın ölümü ile yerine geçen Enver Sedat, Nasır'ın politikalarının aksine bir yol izleyerek en büyük sorunlardan biri olan İsrail'in ve Amerikan politikalarının tanınmasını sağlamıştır. Enver Sedat, yapılan bir suikast girişimi sonucunda ölmüş ve yerine ise 30 yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan Hüsnü Mübarek geçmiştir. Mübarek'in ardından halkın oylarını alarak seçilen ve ilk Cumhurbaşkanı olma özelliğini taşıyan Muhammed Mursi, 2012'de devletin başına geçmiştir. Ancak Mursi, bir yıl görev yaptıktan sonra 2013 yılında Mısır Ordusunun yapmış olduğu bir darbeyle görevini yarıda bırakması gerekmiştir.

Mısır'da politik ve ekonomik kararsızlıkların ve birçok sayılan nedenlerin yaşanması yumuşak gücünün etkisinde azalmaların oluşmasına neden olmuştur. Bu durum aydın insanların sorunu çözmek için arayış içerisine girmelerini doğurmuştur. Bu arada Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kararlılıklara sahip olması, onun yumuşak gücünde tekrar artmasının sağlanmasına neden olmuştur. Böylece Mısırlı aydınlar Türkiye'nin izlemiş olduğu bu politikaları örnek almış ve kendi ülkelerinde uygulama yoluna gitmişlerdir. Türkiye'nin bu politikasına kendi ülkelerine uygun olup olmadığını göz ardı eden Mısırlı aydınlar bu politikaların uygulanmasında gerekliliği savunmuşlardır. Ancak Arap Baharı zaman sürecinden sonra Türkiye yumuşak gücünü kaybetmeye başlamış, bu da Türkiye'ye olan bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Bu aydınlar Türkiye'yi artık Mısır için milli menfaatleri ve yumuşak güçlerine karşı tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlardır. Türkiye ile Mısır Ortadoğu bölgesinde önemli ülkelerden birisi olmaları ve bölgede politikaların uygulanmasında belirleyici bir görev üstlenmektedir. Bunlara rağmen Türkiye ile Mısır ilişkilerini konu alan kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu kaynakların birçoğu Türkiye-Arap ülkeler arasındaki ilişkiler ile Türkiye-Ortadoğu arasındaki ilişkilerinde Mısır ele alınmaktadır. Bu sebeple yüzeysel bir anlatım sunulmaktadır.

Çalışma iki ana bölüm olarak planlanmıştır. Bu bölümlerin başlıklarını, alt başlıklarını ve kapsamını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci bölümde, Mısır-Türkiye ilişkilerinde ekonomi ve politika konusuna genel hatlarıyla değinilecek, dört farklı dönem olarak ilişkiler ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Mısır Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon oranı, nüfus, işsizlik, ödemeler dengesi ve benzeri konulara

değınilecektir. Türkiye'nin enflasyon oranı, nüfus, istihdam ve işsizlik gibi konuları izah edilmiştir. Ayrıca Türkiye ve Suriye ekonomisinin sektörel analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, Mısır ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkiler, ihraç konusu ürünler, anlaşmalar, protokoller, siyasi ilişkiler, ekonomi politikaları, enerji politikaları, Ortadoğı'ya yönelik dış politikalar ve Türkiye ile Mısır arasında yaşanan ekonomik sorunlara yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ, POLİTİKA VE TÜRKİYE – MISIR İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkiler ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Mısır ile 1925'te kurdukları diplomatik ilişkiler ile başlamıştır. Tarihteki bağlarının etkisi ile iki ülke çoğu zaman dost gibi nitelendirilemese de sürdürülebilecek ilişkiler içinde olmuşlardır. Mısır her ne kadar zor dönemlerden geçse de Arap dünyasında en etkili ülkelerden birisidir. Türkiye ve Mısır ilişkilerinin normale dönmesi için karşılıklı harcadıkları çaba sonucunda olumlu sinyaller alındığı görülmektedir. Türkiye ve Mısır'ın 500 yıllık tarihi ve dini bağı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarihi bağlar, iki devlet ilişkilerinin günümüzde de devam etmelerine öncülük edebilecek güçtedir. 2013 yılında Mısır'da yaşanan darbe sonrası Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilere ağır kriz ve diplomatik ilişkilerinde kopmalar yaşanmıştır¹.

Mısır tarafından Türkiye siyasi gelişmeleri yakından takip ediliyorken, Türkiye de Mısır'ın iç politikasını yakından takip etmiştir. Türkiye dış politikaları ele alınırken, İtalya'nın tehlikeli olması sebebiyle Türkiye ile Sovyetler Birliği ve Balkan devletlerinin iyi ilişkiler geliştirdiklerinden bahsetmişlerdir. Türkiye ve Mısır ilişkilerinde en önemli gelişmelerden biri de 1934 yılında İngiltere tarafından Ankara Büyükelçisi olarak Sir Percy Loraine atanmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri olarak Mısır'da görev yapan ve 1932 yılındaki Fes Olayı yatışmalarında etkili isim olan Loraine, Mısır-Türkiye ilişkilerinin gelişmelerinde önemli role sahiptir. Türkiye Kahire Elçisi tarafından hazırlanan 1934 yıllarına ait raporda, Mısır'ın dış politikalarında İngiltere'nin belirleyici güç olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Türkiye, eskiden Osmanlı eyaletlerinden olan Mısır yöneticilerine eşitlik esaslarına uygun politikalarla yaklaştıklarını göstermiştir. Amaç, Türkiye ile Mısır ilişkilerini daha çok geliştirebilmek, Türkiye, İngiltere ve Mısır'ın aralarındaki bölge politikalarına dair ortak fikirlerinin somut sonuçlar verebilmesini sağlamaktır².

1.1. EKONOMİ, POLİTİKA

Mısır'ın politikaları ve ekonomik yapısı incelendiğinde 1952 yılında gerçekleştirilen devrimin öne çıktığı görülmektedir. Ordu yönetimindeki monarşik sistemi sone erdiren ve "Hür Subaylar Devrimi" olarak adlandırılan hareket, bugünkü

¹ Siyaset, "Türkiye-Mısır İlişkileri", *Siyaset Dergisi*, 2015, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fDu5q0y0_WMJ:https://siyasetdergisi.com.tr/turkiye-misir-iliskileri/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

² Arda Baş, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2015, Cilt: 31, Sayı: 92, 31-76, s. 48.

rejimin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu yüzden askeri yönetimin, krallık yönetimine karşı yapmış olduğu darbe sonrasında hızlı bir kurumsal dönüşüm başladığından Mısır'da silahlı gücün hakim olduğu otoriter rejimin kurulması sağlanmıştır. Günümüzde askeri darbenin temelini atıldığı 1952 yılı sonrasında iktisadi ve siyasi iktidarlar, rejimin çıkarı doğrultusunda dönüşüm hareketini tamamlayarak askeri yönetimin kurulmasına zemin hazırlamaktadırlar³.

Mısır'da 1952 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin ardından cumhurbaşkanı ilan edilen Cemal Abdul Nasır tarafından yeni siyasi ve ekonomik yapı oluşturulmuştur. Arap sosyalizmi olarak ifade edilen bu yönetim şeklinde, tüm ekonomik ve iktisadi yapılar ile milli kaynakların tamamının devletin gözetimi altında alınmaktadır. Dolayısıyla, askeri rejimle birlikte batı karşıtı siyasi görüş, ekonomik krize duyulan rahatsızlıklar ve sosyalizme dayanan askeri rejimlerin kendi güçlerinin egemen olduğu sistemin temelini atılmaktadırlar⁴.

Türkiye'nin yeni döneminde dış politikalarını biraz daha iktisadi, ekonomi ve politik ilişkileriyle derinleşebilmeyi öngörme sebebinde rasyonel kaygılar taşımaktadır. Bir takım yapılarını kültürel, medeniyet ve tarihî ilişkiler üzerinden kurabilmesi mantıklı görünse de bunun ekonomik, siyasî ve rasyonel zemine oturtulması gerekmektedir⁵.

Nasır döneminde uygulanan otoriter sistem ile birlikte uygulanmaya çalışılan ekonomik politikalar nedeniyle daha fazla toplumsal sorunların çıkmasına zemin hazırlanmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik politikaların durgunluğu, zaman içerisinde yoksulluğun artması, işsizliğin hızla çoğalması, gelir dağılımında bozulmaların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden de yaşanan olumsuzluklar sebebiyle halkın Hüsnü Mübarek'in uyguladığı rejime yönelmesine neden olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, sosyo-ekonomik politikalar sebebiyle ayaklanma hareketlerinin önemli ölçüde arttığı, ekonomik sorunların artması ile de halkın ayaklanmasında önemli bir etken olabileceği düşünülmektedir⁶. Bu kısımda, ekonomi ve politikizah edilecektir.

³ Taha Eğri, *Mısır'da Ordu ve Ekonomi, Halk Ayaklanmaları ve Darbenin Ekonomi Politikası*, 1. Baskı, İktisat Yayınları-19, İstanbul, 2018, s. 193.

⁴ Eğri, a.g.e., s. 193.

⁵ Nurettin Topçu, *İradenin Davası-Devlet ve Demokrasi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004, 139-142, s. 139.

⁶ Eğri, a.g.e., s. 194.

1.1.1.Ekonomi

Sahip olunan coğrafi konum sayesinde Mısır, binlerce yıldır medeniyetlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Alfabeyi ilk olarak kullanan, dünyada taştan binayı ilk defa yapan ve geometride üçgeni kullanmış olan ilk medeniyettir. Daha bunun gibi birçok ilke imza atan bu toprakları Mısırlılar “Ümmü'd-Dünya” (dünyanın anası) olarak adlandırmışlardır. Mısır'a, stratejik konumu itibariyle bölgesinde sürekli lider misyonlar yüklenmiştir. Süper güçler de bu durumu “mutlaka hâkim olunması gereken topraklar” olarak değerlendirmişlerdir.Mısır, özellikle Süveyş Kanalı açıldıktan sonra, dünya ticaret yolunun uğrak noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla bu durum Mısır'ın dünya siyaseti konumunu daha da güçlendirmiştir⁷.

Mısır'ın ekonomisi daha çok turizm,tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ekonomideki GSYİH'nın hemen hemen yarısını Süveyş Kanalı, Kamu İdaresi ve Turizm oluşturmaktadır. Turizm, Mısır'a döviz kazandıran en önemli sektördür. Fakat bu sektör ani iniş-çıkışlarda, ülke içinde ve dışındaki olaylardan etkilenmelere açıktır⁸.

Türkiye-Mısır arasındaki siyasi ilişkiler yönetiminde ekonomik ilişkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. Mısır'ın ekonomik dengelerine bakılırsa Türkiye'nin ticaret ve yatırımının kesilmesi,Mısır tarafından istenilen bir durum değildir. DEİK verilerinde iki milyar dolar yatırımı olan Türkiye'nin Mısır'da hizmet eden 260 firması bulunmaktadır. Firmalar ve yatırımlar işsizlik gibi büyük sorunları olan Mısır'da 54.000 kişiye istihdam sağlamışlardır. Türkiye, Mısır'ın dış ticaretlerinde %5,6 ile beşinci sırada yer almıştır. Yatırımın giderek azaldığı, dış borçların arttığı ve ekonominin yavaşladığı Mısır'da, Türkiye ile ekonomi ilişkilerini askıya alması pek sağlıklı olmayacaktır. Mısır'ın dışardan gelebilecek tüm dış yatırımlara ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Mısır'ın Türkiye ile ilişkilerini devam ettirmede istekli görünmese de, ekonomik boyutuyla ayrı tutularak devam ettirebilme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ticaretlerinin siyasi gerilimlerine rağmen devam ettirmeleri de bu tutumlarını açıklamaktadır⁹.

⁷ Gökhan Bozbaş, *Mısır'da Toplum ve Siyaset, “Devrimden Darbeye Giden Sürecin Yapısal Analizi”*, Vadi Kültür Sanat Yayınları: 328, 2018, s. 9.

⁸ Oğuz Kaymakçı, “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri -II-”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt: 8, Sayı: 2, 223-253, s. 223.

⁹Mensur Akgün ve Sabiha Senyücel Gündoğar, *Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*, TESEV, Dış Politika Programı, 2015, 1-8, s. 5.

1.1.2.Politika

Mısır siyasi partilerinin ortaya çıkışı 19. yüzyıla dayanmaktadır. Partiler, siyasal sistemler içinde iktidara gelip ülkeyi yönetebilen veya yönetebilmeye talip olan siyasal kadrolardan oluşmaktadır¹⁰.

1907 yılı 5 parti kurulması açısından Mısır'ın siyaset tarihinde "partiler yılı" (Âmu'l-Ahzâb) olarak nitelendirilir. Bu partiler; "Millet Partisi" (Hizbu'l-Ümme), "Reform Partisi" (Hizbu'l-İslâh), "Özgür Milli Parti" (el-Hizbu'l-Vatanî'l-Hür), "Mısır Halk Partisi"dir (el-Hizbu'l-Cumhûrî'l-Mısırî). Beşinci sıradaki Yeni Milli Parti ise, 1907 yıllarında resmiyet kazanan, kökü 1895'lere dayanan Mustafa Kamil'in önderliğinde kurulan partidir. Bunlar arasında Milli, Millet ve Reform partileri kendilerinden söz ettirebilen partiler olmuştur¹¹.

Mısır ile Türkiye'nin ticari ilişkileri, 04.10.1996 tarihindeki Ticaret Anlaşması'na uygun olarak sürdürülmüştür. Son yıllardaki petrol fiyatlarının dalgalanmalarına rağmen, ülkelerin makroekonomik istikrarlarını sağlayabilmeleri politikalarının olumlu neticelerini göstermektedir. Politikalarının olumsuz tarafı ise ülkelerin büyüme oranlarını gerçekleştirilememesidir. Ülkenin büyüme oranı işsizlik ve yoksulluğu önlemede yeterli olamamıştır. Avrupa ve Körfez ülkeleri tarafından politik ve ekonomik yönden istikrarlı ülke olmasından dolayı yatırım limanı olarak görmektedirler¹².

Nasır tarafından kurulan NU partisi ile daha sonradan dönüşümü gerçekleştirilen ASU ve Enver Sedat döneminde kurulup, Mübarek'in istifa ettiği döneme kadar iktidar partisi olarak NDP'nin görev aldığı görülmektedir. Bu yüzden NDP'nin, ekonomik ve siyasi kurum olarak iktidar rejimin faaliyetlerinin sürdürülmesine katkı sağladığı bilinmektedir. Netice itibariyle 1952'de yapılan askeri darbe rejimi ile hem Mübarek'in hükümet sistemi ya da oğlunun merkeze alınacak şekilde değiştirilme planı ele alınmaktadır. Diğer taraftan ayaklanmalar karşısında güç ve iktidarın korunarak iktidarı ele almayı başarması sebebiyle politik dengenin askeri rejim lehine oluşması sağlanılmıştır¹³.

¹⁰ Bozbaş, a.g.e., s. 183.

¹¹ Ghassan Rızk, Rafik Melhem and Ibrahim Dagher, "Bilateral Pulmonary Varicosities Associated With Coarctation of the Aorta", *Thorax*, 1970, Volume: 25, Issue: 1, 97-100, ss. 97-98.

¹² Gülsüm Sümer, "Kuzey Afrika Pazarı Araştırması", Fırat Kalkınma Ajansı, 1-73, s. 18, https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/KUZEY%20AFR%C4%B0KA%20PAZARI%20ARA%C5%9ETIRMASI.pdf (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

¹³ Eğri, a.g.e., s. 196.

Mısır'ın bölgesel politikalarında Türkiye'nin aleyhine yürütülen kampanyalara daha çok önem verildiği gözlemlenmiştir. Doğu Akdeniz bu politikaların başında yer almaktadır. Bu bölgede Türkiye'nin aleyhine ittifak blokları oluşturma çabasına giren Mısır', politik tercihi nedeniyle Ankara'nın tepkilerini üzerine çekmiştir. Dolayısıyla Türkiye de buna benzer politika izlemek zorunda kalmıştır¹⁴.

Sonuç olarak toplum içinde Sisi darbesine kadarki iki yıllık süreçte ideolojik ve sosyal çıkar ayrışmaları görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu ayrışmalar sonucunda yeni siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bu çıkar ayrışmalarında önceki dönemin çıkarlarını savunan kesimlerin, geçmişe olan sadakat ve özlemleri güçlü bir partinin oluşmasına engel olmuştur¹⁵.

1.2. 20. YY.'DAN BUGÜNE TÜRKİYE – MISIR İLİŞKİLERİ

Mısır için Türkiye, Türkiye içinse Mısır ile samimi ve sıkı ilişkilerini geliştirmeleri elzemdir. Bunun oluşması için; iki toplumunda birbirlerinin kültürel ilişkilerini güçlendirmeleri ve iç dinamiğine vakıf olmaları gerekmektedir. İki ülke toplumu da tarihi birçok yönden ortak olmalarına rağmen birbirini tanımaktan uzak kalmış ve son bir asrı birbirlerini ötekileştirerek geçirmiştir. Halbuki Türkiye Asya ve Avrupa kıtaları arasında, Mısır ise Asya ve Afrika kıtaları arasında köprü olmakla beraber, iki ülke bu üç kıta arasında da köprü görevini üstlenmektedir¹⁶. Bu kısımda, 1. Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, 2. Dünya Savaşı sonrası dönem, Soğuk Savaş sonrası dönem ve Arap Baharı sonrası dönem izah edilecektir.

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Dönemi (1914-1918)

1922 ile 1952 yılları arasında parlamenter monarşik sistemin egemen olduğu Mısır'da meydana gelen bağımsızlık mücadelesi sonrasında temel politikalar oluşturulmuştur. Bu yüzden üretim araçlarını elinde bulunduran sınıflarla birlikte serbest piyasa ekonomisine olan talebin giderek daha da arttığı görülmektedir. Mısır'da, ikinci dönem olarak da bilinen ve 1952 yılından sonra gerçekleşen askeri darbe sonrası Cemal Abdul Nasır'ın Cumhurbaşkanı'nın görev aldığı tarihi kapsamaktadır. Önceki dönemlerde özel sektörlere dayalı ekonomik politikaların devam etmesine rağmen Nasır döneminde devlet kapitalizminin daha etkin olduğu

¹⁴İsmail Numan Telci, *Türkiye'nin Mısır Politikası*, (Editörler: Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner), Türk Dış Politikası Yıllığı 2018, SETA Vakfı İktisadi İşletme Yayınları, 2018, s. 13.

¹⁵Bozbaş, a.g.e., s. 193.

¹⁶Bozbaş, a.g.e., s. 14.

araçların kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Nasır dönemi askeri yönetiminde, devletin tüm piyasaları etkisi altına aldığı bir yönetim şekli olarak bilinmektedir¹⁷.

1. Dünya Savaşı'na kadar meydana gelen dönemlerde Mısır'da oluşan ekonomik yaklaşımların çoğunluğunu İngilizlerin belirlendiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden merkez çevre yaklaşımları ile Mısır'a hammadde ve tarım ürünlerinin istihdamı sağlanmaktadır. Dolayısıyla, pamuk ihracatı ve üretimi, Mısır'ın öncelikli ekonomik politikaları arasında yer almaktadır. Ekonomisi tarıma dayalı olan Mısır'da özellikle işlenmemiş pamuk ihracatını temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Siyasi ilişkiler açısından bakıldığında Mısır, 2. Dünya Savaşı'na kadar Büyük Britanya'nın en önemli ticaret ortaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu yüzden Mısır, ithalatın dörtte birini, ihracatın ise üçte birini gerçekleştirdiği görülmektedir¹⁸.

1. Dünya Savaşından sonra istikrarın sağlanamaması, İngiltere tarafından gümrük vergisinin alınmaması nedeniyle tarım sektöründeki gelirin düştüğü görülmektedir. Bu yüzden Mısır'daki nüfus artışı sebebiyle ekonomik politikadan büyük bir endişe duyulmaktadır. Mısır'ın ekonomik sektörünün tarıma endekli olması sebebiyle 1920 ve 1930'lu yıllarda meydana gelen ve 2. Dünya savaşı öncesinde tarımsal krizlerin yaşandığı bilinmektedir. Dolayısıyla Mısır'da oluşan kriz nedeniyle büyük sıkıntıların görülmesi sanayi politikasına daha çok önem verilmesine sebep teşkil etmektedir¹⁹.

1. Dünya Savaşından sonra ithal edilmeye dayalı sanayi politikalarına ağırlık verilmesi nedeniyle devlet ile özel sektörün iş birliği içinde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, 1920'li yıllarda Mısır Bankası bir rapor yayınlamış; on yıllık sanayi kalkınma planlamasının yapılmasını istemektedir. Ayrıca, Mısır devletinin öncülüğünde Sanayi Kalkınma Bankası kurularak ithale dayalı sanayinin yaygınlaştırılması istenilmektedir²⁰.

Mısır'da bağımsızlığın sağlanması ile birlikte parlamenter monarşi sistemine geçildiği bilinmektedir. 1930 Yılı'nın ortalarında partiler veya parti politikalarının kişisel çıkarlar ve yolsuzluklarla birlikte ele alındığı görülmektedir. 1940 Yılında muhalefet partiler ile sosyo-ekonomik yapıya sahip hareketlerin halktan da destek

¹⁷ Eğri, a.g.e., s. 51.

¹⁸ Robert L. Tignor, "Bank Mısır and Foreign Capitalism", *International Journal of Middle East Studies*, 1977, Volume: 8, No: 2, 161-181, s. 161.

¹⁹ John Waterbury, "The Long Gestation and Brief Triumph of Import-Substituting Industrialization", *World Development*, 1999, Volume: 27, No: 2, 323-341, s. 323.

²⁰ Waterbury, a.g.e., s. 324.

almasıyla birlikte sokaklarda “devrim” sesleri yükselmiştir. Bu yüzden 23 Temmuz 1952’de kendilerine “Hür Subaylar” adını veren bir grup genç subay, 1923 Anayasası’na göre hareket ettiklerinden Mısır yönetiminden bazı isteklerde bulunmuşlardır. Buna göre; kendi istedikleri Başbakanın atanmasını ve ordunun en üst kademesinde bulunanların görevden el çektilmesini istenilerek, yönetime el konulduğu bildirilmiştir. Askeri darbe ile birlikte Kralı’nın sürgün edilmesinin ardından sivil iktidarın yönetimde kalmasına müsaade edilmiştir. Diğer taraftan toprak reformunu bahane eden askeri yönetim, sivil iktidarla uyumsuzluk yaşandığını öne sürerek General Muhammed Necib’in Başbakan olarak atandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, 1953 yılı Ocak ayında Anayasa askıya alınarak tüm siyasi partiler kapatılmış ve üç yıllık geçiş dönemini içeren sıkıyönetim ilan edilmiştir²¹.

1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945)

Mısır’da ekonominin büyük bir çoğunluğunu tarım sektörü oluşturmaktadır. 1939 ile 1951 yılları arasında milli gelirin % 44’ü, ihracatın % 80’e yakını, istihdamın % 58’inin tarım sektöründen karşılandığı görülmektedir. Dolayısıyla, toprak reformlarının yapılması askeri darbe öncesi de birçok siyasi tartışmaya sebep olmaktadır. Mısır’da nüfusun hızla artması, emek harcanılan ekonomik yapılar, ekilebilen arazilerin sınırlı düzeyde olması, tarım topraklarının geliri bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden, tarım arazilerinden elde edilen kira gelirleri, neredeyse toplam gelirlerin % 75’ine karşılık gelmektedir²².

1.2.3. Soğuk Savaş ve Sonrası Dönem (1947-1991)

Mısır’da 1952 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile birlikte Nasır’ın Cumhurbaşkanı olmasıyla devlet, özel sektörler ve yabancı sermaye sahipleri ile iyi ilişki sergilenmeye başlanılmıştır. Soğuk savaş ve sonrası dönemlerde eski siyasi rejimlerin serbest piyasa modellerini uygulama işlemine devam edildiği görülmektedir. Ancak, Batılı devletlerde yaşanan fikir ayrılıkları ve askeri yönetimin ise iktidarı elinde tutma isteği ekonomi üzerinde olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, ekonomi üzerinde kontrollerin ele geçirilme isteği de ekonomik ve siyasi politikanın hızlanmasına sebep olmaktadır²³.

²¹ George G. Gordon and Nancy Ditomaso, “Predicting Corporate Performance From Organizational Culture”, *Journal of management studies*, 1992, Volume: 29, No: 6, 783-798, s. 783.

²² Waterbury, a.g.e., s. 325.

²³ Eğri, a.g.e., s. 70.

Türkiye’de aktif dış politika arayışının Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Türkiye, dış politika konusunda merkez ülkelerle aynı konumda görülmektedir. Türkiye, uluslararası veya bölgesel stratejilere uyumlu, yapıcı ve aktif rol alan bir dış politika arayışı sergilemektedir. Ülkemizin, Mısır’da meydana gelen gelişme ve düzenlemelere müdahil olması ve kendisine yeterince güvenmemesi nedeniyle dış politikada da bağımsız anlayışını devam ettirmektedir. Diğer taraftan, Ortadoğu’da bulunan Müslüman kardeşlerle bir düzen kurmaya çalışması sebebiyle de iki ülke arasında oluşan ilişkilerin bozulma noktasına geldiği görülmektedir. Libya’da meydana gelen gelişmelerde de Türkiye’nin ABD ile arasında görüş farklılığının olduğu bilinmektedir. Türkiye, Ortadoğu ve diğer bölgelerde yeni bir düzen kurulması düşüncesi taşımamaktadır. Türkiye, yalnızca NATO’ nun askeri müdahalede bulunmasına ve Fransa ile İngiltere’nin farklı emeller taşımasına itiraz etmektedir. Türkiye’nin sonradan askeri müdahalelere katılması sebebiyle dış ülkelerle aradaki ilişkiler kötüleşmeden düzelmeye başlamıştır. Bu yüzden, Mısır örneğinde olduğu gibi Türkiye’nin net tavrı ile Libya’da oluşan söylemlerin temelinde de büyük farklılıklar görülmektedir²⁴.

Soğuk Savaş sonrası dönemde 1973-1980 arasında 7 adet finansa bakanı, 7 adet planlama bakanı, 5 adet ekonomi bakanı, 4 adet uluslararası ticaret bakanı değişmiştir. Dolayısıyla geçiş dönemi içinde meydana gelen sorunlara bakanların neden olduğu iddia edilmiştir. Bu dönem içindeki başarılı olarak gerçekleştirilen uygulamalar cumhurbaşkanlığına mal edilirken başarısızlıkla sonuçlanan uygulamalar da bakanlar üzerine yüklenmiştir²⁵.

1.2.4. Arap Baharı ve Sonrası Dönem (1910- --)

Arap Baharı dönemi, seyyar bir satıcının direniş göstermesi ile başlamış olmakla birlikte dıştan yapılan girişimlerin de etkisi ile Yemen, Libya ve Suriye’de iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında Tunus ve Mısır’da ise iktidarın değişmesine neden olmuştur. Ürdün ve Fas gibi bazı Arap devletlerinde bulunan yönetimler, hayata geçirmiş oldukları siyasal ve ekonomik reformlar ile iktidarlıklarını sürdürmüşlerdir. Meydana gelen bu hareketler, Arap Ayaklanmaları ya

²⁴ Ertan Efeçil, “AK Parti hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, *Gazi Akademik Bakış*, 2016, Cilt: 9, Sayı: 18, 45-58, s. 47.

²⁵ İkrâm-ül-Hağ, Hamid Mukhtar and Hina Umber, “Production of Protease by *Penicillium Chrysogenum* Through Optimization of Environmental Conditions”, *Journal of Agriculture & Social Sciences*, 2006, Volume:2, No: 1, s. 25.

da ilk ortaya çıktığı dönemde ortaya atılmış olan adı ile Arap Baharı şeklinde adlandırılmıştır²⁶.

Arap Baharı, son dönemde Arap ülkelerinde yaşanan politik istikrarsızlığın yaşanmasına ve bölgedeki diğer ülkelerin etkilenmesine neden olan önemli bir çevresel olay olarak görülmektedir. Arap Baharı ifadesi, Ortadoğu'daki otoriter ve baskıcı yönetime karşı son yıllarda oluşan farklı ölçekteki halk hareketini göstermektedir. Arap Baharı bir başka ifade ile demokratikleşme süreci olarak da ele alınmaktadır. Genel olarak Ortadoğu'nun tamamını içeren bir belirleyici güç olarak askeri yapının egemen olduğu düşünülmektedir. Libya ve Mısır'daki askeri gücün Hüsnü Mübarek'i yalnız bırakması nedeniyle Mübarek'in iktidardan uzaklaştığı görülmektedir. Suriye'de ise ordunun Esad ve taraftarlarının yanında yer alması sebebiyle oluşan halk isyanlarının bastırması amacıyla birçok çatışmanın çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla, Ortadoğu ülkelerinin birbirlerinden ayrı şartlar taşıması sebebiyle yapılan dönüşümler eşzamanlı olarak gerçekleştirilmektedir²⁷.

Körfez ülkelerinin siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan birçok alanda benzerlik göstermeleri nedeniyle Arap Baharına bakış açılarında da uyum sağlanmaktadır. Geleneksel dış politikaların belirleyicisi konumunda olan temel faktörlerin aslında ülkelerin Arap Baharına karşı belirlenen tutum ve davranışlarını belirlediği anlaşılmaktadır. Ortadoğu'da meydana gelen Arap halkının isyanı karşısında Körfez ülkeleri genellikle siyasi rejim değişikliği uygulamamaktadırlar. Aksine, olası bir isyan durumunda bazı reformlar gerçekleştirerek halkı sakinleştirmekte ve iktidarın korunması yönünde adımlar atılmaktadır. Bu yüzden siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar yaparak ülkeden ülkeye farklı politikaların izlenilmekte ve daha da fazlasının yapılacağı sözü verilmektedir. Diğer taraftan, Körfez monarşilerinin bölgede etkisini giderek daha fazla artıran isyan hareketlerinden olumsuz etkilenmektedirler. Katar ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) iç sorun yaşanmamakla birlikte Arap isyanından kazanç sağlayabilen iki istisna Arap ülkesini oluşturmaktadırlar²⁸.

Arap Baharında politik istikrarsızlık yaşayan ve turistik cazibe merkezi haline gelen Arap ülkelerin bu süreçlerden ne şekilde etkilendiği merak edilmektedir.

²⁶ Eğri, a.g.e., s. 71.

²⁷ Mehmet Tan, Aziz Belli ve Abdullah Aydın, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012, 66-74, s. 66.

²⁸ Muhittin Ataman ve Gülşah Neslihan Demir, "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları", *Seta Analiz*, 2012, Sayı: 52, 4-34, s. 6.

Dolayısıyla, Arap ülkelerinin kendine özgü arkeolojik ve tarihi değerler açısından zengin durumda bulunmaktadır. Bölgenin ılıman iklime sahip olması, farklı doğal güzellikler içermesi ve stratejik konumda olması önem arz etmektedir. Kızıldeniz, Akdeniz, Hint Okyanusu ile Basra Körfezi'neuzanan kıyıya sahip olması bu bölgeye farklılık katmaktadır. Dolayısıyla adı geçen ülke ve bölgeler için ekonomik kalkınmada, turizm sektörleri ve ulusal gelir bakımından önemli sektör durumunda bulunmaktadır²⁹.

Mısır'ın 2011 Yılı Haziran ayında hükümetin bankaya olan borç toplamının 967 milyar cüneyhti (yaklaşık olarak 190 milyar dolar) olduğu bilinmektedir. Büyük miktarda oluşan ekonomik taleplerle birlikte gerçekleşen devrimin ardından arap halkının yüksek beklenti içine girdiği görülmektedir. Devrimle kısmen de başarı sağlanmış ancak iktidara gelen yetkililerden halkın kendi taleplerini karşılamaları beklenilmektedir. Ancak, Mursi'nin beş aşamadan oluşan söz vermesine rağmen sözlerinin bazısını yerine getirmiş olsa da birçoğuyla ilgili stratejinin gerçekleştirilmesine iktidarın süresi yeterli olamamıştır. Mısır ekonomisinde reformların 30 yıl gecikmesi ve potansiyel düzeyden daha az seyir izlemesi nedeniyle istikrarsız yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, istikrarlı bir yapının sağlanması, yerleşik ve yapısal sorunların çözüme kavuşturulabilmesi için uzun süre devam edecek politikaların devam ettirilmesi gerekmektedir. Mursi, Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmasında ekonomik hedeflerini; "İlaç, silah ve yiyeceğimizi kendimiz üreteceğiz" şeklinde özetlemektedir. Bir ülkedeki turizm sektörlerinin gelişmiş olması o ülkelerin "istikrar"ı ile yakın ilişkili olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla, ekonomisinin büyük çoğunluğu turizm sektörüne dayanan Mısır gibi bir ülkede, istikrarsızlığın en çok bu sektörleri vurduğu görülmektedir. Mısır'daki bir diğer önemli konunun da Sina politikaları olduğu bilinmektedir. Sina kumunun, silikon yapılması için dünya üzerinde en verimli kum olması nedeniyle bölgedeki en önemli ekonomik potansiyeli göstermektedir. Bu yüzden, Mısır ekonomisinde ordunun önemli aktör olarak yerini koruduğu görülmektedir³⁰.

Mısır'da halkın genel olarak ekonomik sorun çıkarması sebebiyle hükümet yetkililerinin ekonomik politikalarında değişime gitmesi büyük önem taşımaktadır. 2011 Yılında yapılan Devrim'de olduğu gibihükümetin görevini bizzat bırakmasıyla sonuçlandığı bilinmektedir. Eski dönemlerden beri Mısır'da siyaset ve ekonominin

²⁹ Ali Gh Saeid Ali, Zamri Arifin ve Mohd Hasim Safar, "The Challenges of Tourism in the Countries of the Arab Spring Revolutions", *Advances in Natural and Applied Sciences*, 2012, Volume: 6, No: 7, 1162-1171, s. 1162.

³⁰ Harun Öztürkler, "Mısır'da Arap Baharı Sonrası Ekonomik Gelişmeler", *Ortadoğu Analiz*, 2016, Cilt: 8, Sayı: 75, 80-81, s. 80.

geçişken bir yapı izlediği görölmektedir. Bu yüzden ekonomik sorunlar nedeniyle halkın gelellikle sokaklara çıkararak hakkını aramaya çalışmaktadır. Neticede hükümet yetkilileri ya politikalarında kısmi değişikliğe gitmekte ya da 2011 Devrimi gibi hükümetin görevi bırakmasıyla neticelenmektedir. Mübarek'in iktidarı dönemindeki son dört yıl içinde ekonominin %7 oranında büyüdüğü görölmektedir. Ekonomik büyüme olumlu gibi gözükse bile mevcut kaynakların adaletsiz olarak dağıtılması sebebiyle halkın durumu değişmemekte, iyileşme de sağlanamamaktadır. Dolayısıyla, yönetimlerle yakın ilişki içinde olan halkın belli kesimi yüksek oranlarda gelir sağlamakta iken halk tabanı maddi kaynaklardan gereği gibi istifade edememektedir. Özellikle de Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek ve çevresinin iş dünyasında elit düzeyde olması, halk arasında oluşun dengesizlikler, yolsuzluğun çoğalmasıyla iyice derinleşmektedir. Mübarek döneminin sonunda devlet kurumlarındaki ekonomik varlıktan bahsedilmek nerede ise zor bir durum olarak görölmektedir. Bu yüzden Devlet önemli yatırımları yapamamakta, özel şirketlerin elindeki yatırımlar herhangi resmî kurumca ciddi olarak denetlenememektedir. Gıda ve ilaç gibi önemli üretim alanları ya belirli kişilerin veya kuruluşun tekelinde bulunmaktadır. 25 Ocak'ta sokağa inen halkın istediği iki şey; aş (ekmek) ve sosyal adalet olarak görölmektedir³¹.

Mübarek'in iktidar olduğu dönemde birden çok alanda üretim gerçekleştiren ordunun, ürettiği malzemelerini halka sattığı görölmektedir. Ordu piyasada ki mallardan daha kalitesini üretmektedir. Ordunun yapmış olduğu üretimler ile elde edilen kârlara ait bilgiler açıklanmamakta ve gizli tutulmaktadır. Rakamların araştırılma ihtimaline karşı ordunun illegal yapıdan legal yapıya geçebilme çabasına girdiği görölmektedir. Mursi'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte ordunun ekonomik projelerinin sonlandırmasından veya azaltılmasından korkulmaktadır. Mursi ise denetimin sağlanması durumunda projelerde herhangi bir engellenmenin olmayacağı açıklamasını yapmıştır. Askerî darbe sonrasında yöneticilerin özellikle ekonomik, siyasi ve birçok alanlarda orduya imtiyaz hakkı tanıyan kanunlar çıkartılmıştır. Ordu, bundan böyle arsaları bedava alabilmekte, ihalelerde orduya öncelik verilmekte, belirli alanlarda ilaç, şeker ve buğday gibi temel alanda üretim yapabilmektedir. Ordu, okul ve eczane açmakta ve ekonomik sorunlara kalıcı çözümler aramaktadır. Yapısal sorunlara yeterince eğilememesi ve küresel ekonomilerden soyutlanması sebebiyle belirleyici faktörün önemli noktası olan nüfusun süreklilikle artmasından kaynaklanmaktadır³².

³¹"Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yeni Dönem", Anadolu Ajansı, 14.08.2016, <http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-misir-iliskilerinde-yeni-donem/628538> (Erişim Tarihi: 27.08.2019).

³² Öztürkler, a.g.e., s. 44.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI, TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI, MISIR EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

2.1. MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI

Mısır ekonomisinde inşaat sektörü ile müteahhitlik faaliyetleri öne çıkmaktadır. Sektör; 13 milyar dolara yakın büyüklüktedir. Gelecekteki 10-15 yılda her yıla ortalama olarak 600-800 bin adet konut yapılacağı öngörülmektedir. Petrol kaynakları bakımından ülke kendine yeterli olmakta, sahip olduğu ham petrol rezervleri ise 4,6 milyar varile denk gelmektedir. Doğal gaz bakımından sahip olunan rezervler de 65 trilyon metreküpü geçmektedir. Ülkede başlıca pamuk, patates, pirinç, hurma gibi tarım ürünleri yetiştirilir. Özellikle mısır pamuğu yüksek oranda dünya pazarlarında talep edilmektedir. Sanayi alanında iplik dokuma ile gıda işleme ana sektörlerdendir. Diğer sanayi tesislerinin başlıcaları da ilaç, kimyasal ve çelik gibi sanayi alanlarından oluşmaktadır. Turizm sektörünün ülke ekonomisindeki önemi fazladır. Dövizdeki girdilerin 4'te 1'i turizm sektöründen sağlanmaktadır³³.

1953'teki askeri darbe sonrası Muhammed Necip Mısır'da iktidar olmuştur. Mısır'da uzun yıllar süren siyasi parti geleneği vardır. Mısır Anayasası; Mısır Arap Cumhuriyetini sosyalist bununla birlikte demokratik devlet olarak tanımlamaktadır. Mısır'daki yasama organı şura meclisi ile parlamentodan oluşmaktadır. Yasama organının üyeleri genel seçimlerde halk tarafından seçilir. Parlamentodaki üyeler beş yıl, şura meclisindekiler ise altı yıl görev yapmaktadır. Yürütmenin başı cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı parlamento oyçokluğu ile seçmektedir. Cumhurbaşkanı 30 gün içinde en fazla oyu almış olan partiden Başbakanı belirleme yetkisine sahiptir. Başbakana ait görev ve yetkiler parlamento tarafından hazırlanan rapor ile Cumhurbaşkanıya sunulmaktadır. Başbakanla bakanları görevden alma yetkisi Cumhurbaşkanıya aittir. Olağanüstü durum (savaş gibi) ilanında, Cumhurbaşkanı parlamentodan onay almaktadır. Mısır sınırlı demokrasiye sahip olan Arap Cumhuriyetidir. Mısırda ki politik sistemde çok partili sistemdir. 1981'den beri Cumhurbaşkanlığını yürüten Hüsnü Mübarek, protestolarla ve sokak gösterileriyle 11 Şubat 2011'de istifa ederek görevden ayrılmıştır. 30.07.2012'deki Cumhurbaşkanlığı seçim sonucunda Muhammed Mursi seçilmiştir. 03.07.2013

³³ Zeynep Küheylan, *Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu*, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2016, s. 3.

tarihinde savunma bakanı olan Abdulfettah El-Sisi Sokak gösterileri sebebiyle yönetime müdahale edip, Mursi'yi görevden almıştır. Mayıs 2014'te ki genel seçimlerin sonucunda Cumhurbaşkanı seçilen Abdulfettah El-Sisi görevi yürütmektedir. Mısır 26 ile sahiptir. Başkent Kahire olup, bunun yanı sıra İskenderiye, Dimyat önemli şehirlerarasında bulunmaktadır. 2014 Anayasasında hakimlerle yargı sistemi bağımsız olarak yer almaktadır. Hukuki problemler niteliklerine göre oluşturulmuş mahkemelerce incelenip, sonuçlandırılır. Mahkemeler içinde en üst mahkeme Anayasa mahkemesidir³⁴.

2.1.1. GSYİH ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Birleşmiş Milletlerin yayımladığı 2015 yılındaki verilere göre kişi başı milli geliri 1.470 dolar olan Mısır, Afrika'nın zengin ülkelerinden biridir. 1980 öncesi dünyada geri kalmış ülkeler arasında bulunan Mısır, Enver Sedat döneminde aldığı ekonomik tedbirler sonucu % 10 gibi bir kalkınma hızını gösterip, dünyanın hızlı kalkınan ülkeleri arasında yerini almıştır. Mısır'da sulama sistemleri düzenlemesi yapılmadan önce tarımsal olarak fakir yapı kendini göstermektedir. Ekilebilir tarım alanları ülke toprakları içerisinde az bir kısmı kapsamına karşın, Nil suları kontrol altına alındıktan sonra tarım ve hayvancılıkta önemli gelişmeler yaşamıştır. Mısır Cumhuriyeti son beş yıldaki yaşadığı değişimler ile ekonomisini derin anlamda etkilemiştir. Bu değişimden vergi sistemi de etkilenmiş ve reform gerekliliği duyulmuştur. Mısır'da ekonomik reformlar yapılmış ve katma değer vergisi ile gelirler artmıştır. Mısır'daki vergi sistemi Türk vergi sistemiyle benzerlik taşısa da farklı uygulamaları da içermektedir. Ayrıca Mısır cumhuriyetinin siyasi bakımdan birtakım değişikliğe maruz kaldıkları bilinmektedir³⁵.

Asya ve Afrika'nın kesiştiği yerde bulunan Mısır; Libya, Suudi Arabistan, Sudan ve İsrail'le kara sınırları bakımından komşudur. Ayrıca Kızıl deniz ile Akdeniz'e kıyıları bulunmakta ve önemli suyollarından biri olan Süveyş kanalına da sahiptir. Ülke ekonomisine dair önemli notlara bakıldığında; ekonominin ağırlıklı olarak Turizme, tarıma ve hayvancılığa dayandığı görülmektedir. Ekonomide ise GSYİH'nın neredeyse yarısı Kamu idareleri, Süveyş kanalı ve turizmden oluştuğu görülmektedir. Mısır ekonomisi bakımından 2005 yılı dönüm noktalarından biri olmuştur. Yapılan ekonomik reformlar 2006 yılında ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir. Mısırdaki seçim sisteminde yapısal reform onayı ile yeni kabinenin işin

³⁴ Samancı, a.g.e., s. 137.

³⁵ Muhammed Samancı, "Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sistemi'nin Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi İle Karşılaştırılması", *Akademik Hassasiyetler*, İstanbul, 2018, Cilt: 5, Sayı: 9, 135-153, s. 135.

başına geçmesi önemli gelişmelerden biridir. 2005 yılındaki seçimlerin sonunda kurulmuş yeni kabinedeki 30 bakan içerisinde çoğunun özel sektörden gelmiş iş adamlarından oluşması 2006 yılındaki ekonomide reformlara yansımıştır. Yoksul halkın yaşadığı problemlerin azaltılması amacıyla devlet; ekmeğe, benzine ve ilaç gibi temel ürünlere bütçesinden ciddi teşvik yapmaktadır. Bu sebeple bütçe açığı ile iç borçların giderek büyüdüğü görülmektedir³⁶.

Mısır Arap Cumhuriyeti konfeksiyon ve tekstil sektöründe, tarihi bir geçmişe sahiptir, bununla beraber, günümüzde de Mısır'ın ekonomisinde oldukça önemli konuma sahip sektörlerin arasında yerini almaktadır. Konfeksiyon ve tekstil sektörünün stratejik açıdan önemi, işgücü, yatırım, ihracat ve kredi gelirlerinde ki mevcut büyüklüklerden kaynaklanmaktadır. Sektör, %27'lik pay oranıyla toplam endüstri üretiminde gıda imalat sanayisinden sonra ikinci olarak yerini almaktadır. İkinci olan sektörün toplam dış ticaret kapsamındaki pay oranı da %15, GSYİH kapsamında pay oranı %3 dolaylarındadır. Sektör dış ticaret gelirlerinin, devletin tüm döviz gelirlerinin içinde bulunan pay oranı %6 seviyesindedir. Konfeksiyon ve tekstil sektörü İmalat sanayi içinde istihdam oranının %25'ini kapsarken, tüm istihdam oranının %7'sini oluşturduğu için istihdam ortamı yaratan en önemli sektörlerin içinde yerini almaktadır. DTÖ sözleşmesi çerçevesinde, konfeksiyon ve tekstil ürünleri için konulan kotaların iptali sonucunda, ürünler ticareti çerçevesinde rekabet artacaktır. Mısır devleti, söz konusu rekabet ortamına ayak uydurmak amacıyla, konfeksiyon ve tekstil sektörünün küresel pazarlar içinde rekabet gücünü arttırmak, dış sermayeyi teşvik etmek ve kademeli biçimde sektörün rekabete açılmasını sağlamak için, tarife programını yenilemek ve sanayinin modernize edilmesi konusunda bazı tedbirler getirmiştir. Ürünlerin ithalatı kapsamında uygulanmakta olan tarifeler ile tarife dışında olan engeller hakkında birtakım değişikliklere ihtiyaç duymuştur. Konfeksiyon ve tekstil ürünlerinin ithalatı aşamasında uygulanan özellikli gümrük vergileri kaldırılarak yerlerine üst sınırı %40 olarak belirlenmiş ad valorem vergilerinin getirilip, tekstil endüstrisi girdileri için gümrük muafiyetinin uygulanması, tüm bunlara karşılık yapılan bu değişikliklerden sektörün olumsuz yönde etkilenmesini önlemek için, bu ürünlerin ithalatında çalışma ve çevre standartları vebir takım tarife dışı olan engellerin uygulama kapsamına alınması bulunmaktadır³⁷.

³⁶ Oğuz Kaymakçı, "Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri -II", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt: 8, Sayı: 2, 223-253, s. 229.

³⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 108.

2.1.2. Enflasyon Oranı

Mısır'da son 5 yıla bakıldığında yaşanmış değişimler ekonomisini içten etkilemiştir. Vergi sistemi değişimlerden etkilenip, yapılan reform sonucu duyulmuştur. Uluslararası para fonuna başvurulup, kredi temini amacıyla Mısır'daki bazı ekonomik reformlara başlanılmıştır. Vergi sisteminde yapılan reformlar neticesinde katma değer vergi uygulanmasına başlanması ile vergideki gelirlerin toplam gelir içerisindeki oranı artmıştır. Bununla birlikte petrol ve vergideki gelirlerin yanı sıra yıllık yaklaşık beş milyar dolar gibi yüksek bir gelir Süveyş kanalından sağlanmaktadır. Süveyş kanalının ekonomi için önemli düzeyde gelir kaynağı olduğu görülmektedir. Mısır'a döviz sağlayan dört temel sektörden (Süveyş kanalı, yurtdışındaki işçilerin yaptığı para transferleri, petrol ve turizm) biridir. Enflasyondaki oran 2013'te % 6,9, 2016 dahil üç yıl % 10,2 civarındadır. Bunun sebebi; giyim, mobilya, gıda, konaklama ve ulaşım fiyatlarının artışından kaynaklanmaktadır³⁸.

Mısır hükümeti Merkez Bankası, 2014 yılı Ocak ayındaki enflasyon oranını %11,4 şeklinde açıklamıştır. Hükümet, Ocak 2014'teki ekonomik teşvik paketini de 4,9 milyar dolar olduğunu belirtmektedir. 2014 yılı Şubat ayında Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın Mısır'a, toplam olarak 5,8 milyar dolar kaynak taahhüt ettiği görülmektedir³⁹.

2.1.3. Nüfus, İstihdam ve İşsizlik

Mısır devleti Arap ülkeleri içinde en yoğun nüfusu bulunan birinci, Afrika kıtasında ise birinci ülke olan Nijerya ve ikinci Ülke olan Etiyopya'yı takiben üçüncü sırada yer almaktadır. Ülke nüfusunun neredeyse hepsi Nil nehri kıyı şeridinde hayatlarını sürdürmektedirler. Nil nehri bu devletin önemli varlığıdır. Ülke coğrafyasının kuzeyinde bulunan Nil Deltası dünya genelinde nüfusu en yoğun bölgelerden biridir. Bu bölge içinde km² başına 1.540 kişi düşmektedir. Mısır devletinin tarım arazilerinin neredeyse hepsi bu bölgededir ve nüfusun üçte biri tarım sektörü kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir. Ülkede toplamda 3,4 milyon hektar tarımsal arazi bulunmaktadır ve sulanabilen tarım arazisi 2,9 milyon hektar olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, oldukça verimli olan Nil deltası içinde senede birkaç defa ürün hasadı yapılabilmektedir. Bu durum ülkeye tarım yönünden önemli bir konum kazandırmakta ve ülkede bulunan bazı iyileştirmeye elverişli çöl

³⁸Samancı, a.g.e., s. 135.

³⁹ Konya Ticaret Odası, a.g.e., s. 4.

sahalarıtarımsal üretimde kullanılabilir uygun duruma getirilmek üzere çalışmalar yapılmaktadır⁴⁰.

Mısır'daki iş gücünün % 45.3 gibi büyük bir kısmı hizmet sektöründe çalışırken, % 31.6'sı tarım ve geri kalan % 23.1'i ise sanayi alanında çalışmaktadır. Özellikle tarım alanında uygulanan iç üretimi artırmaya yönelik politikalar, 2. Dünya savaşı sonunda hız kazanmıştır. Sonuç olarak iç üretimi artırmaya yönelik politikaların yoğun olarak uygulandığı tarım ürünleri bu alandaki sanayinin gelişmesinde etkili olmuştur. Sanayileşme süreci 1960'larda gelişen ağır sanayiyile birlikte hızlı bir gelişme göstererek geniş bir alana yayılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte demir çelik, petrol, gübre, çimento, şeker, yünlü dokumacılık ve benzeri alanlar Mısır'ın sanayi alanları içindeki yerini almıştır. Meşrubat, tütün, özellikle sigara ve gıda maddeleri Mısır'ın ilk sırada yer alan sanayi kuruluşları olurken, Tekstil ve deri fabrikaları ise ikinci sırada yer almaktadır. Pamuğun kayda değer bir kısmı bu fabrikalarda işlem görmektedir. Bu alanlar haricinde elektronik, kâğıt, plastik, inşaat ve daha birçok alanda gelişim göstermiş bu alanlarda da sanayi kuruluşları oluşturulmuştur⁴¹.

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak % 1.15'ini oluşturan Mısırdaki nüfusun % 44'ü kentlerde yaşamaktadır. Nüfusun yoğun olduğu ülkede km² başına yaklaşık olarak 83 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfusun 60 yılda üç kat artması ise ülkedeki nüfusun hızlı şekilde arttığının göstergesidir. 1955 yılında 24 milyona yakın ülkedeki nüfus 2015 yılına kadar 84.705.681 kişiye ulaşmıştır. Son yıllarda nüfustaki artış hızına dair oranlarda düşme yaşansa da nüfus hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Sonuç olarak 1955'de nüfustaki artış hız oranı % 2.54'ken, 1985'te % 2.30'a, 2015'te ise % 1.64'e düşmüştür. Bu verilere göre yıllık nüfustaki artış 1 milyon kişi üzerinde gerçekleşmiştir⁴².

Mısır yaşanan dalgalanmalar ve ekonomik krizlerin etkisinde kalarak yıllarca büyük oranda işsizlik sorunlarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. 1990'lı yıllarda ülke ekonomisini desteklemek amacıyla dış kaynaklardan alınan destek ve ekonomik alanda yapılan reformların etkisiyle iktisadi büyümenin hızlanması sağlanmıştır. Buna rağmen emek piyasası kapsamında istenilen başarıyı elde etmek

⁴⁰ Mısır Ülke Raporu, https://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/MISIR%20%C3%99CLKE%20RAPORU.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

⁴¹ Harun Öztürkler, "Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri", *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 38, 51-57, s. 55.

⁴² Worldometers, "China Population" Online 2015, <http://www.worldometers.info/world-population/egypt-population/> (Erişim Tarihi: 16.03.2019).

mümkün olamamıştır. Bu doğrultuda, bu çalışma içinde toplumsal alanda tepkilerin odağındaki konulardan birisi olan işsizlik ve iktisadi büyümenin birbiriyle olan bağlantısı değerlendirilmektedir. Mısır 1952 yılında yaşanan Hür Subaylar devrimi ve 2011 yılında yaşanan Arap ayaklanmalarına dek siyasal bakımdan istikrarı yakalamıştır fakat 2011'deki ayaklanmalar nedeniyle kısa sürede siyasi rejim değişikliklerini yaşamak zorunda kalmıştır. Mübarek'in istifa etmesi ile başlayan bu süreç geçici olarak kurulan askeri yönetim ve hemen ardından halkın tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Mursi'nin kısa süreli yönetimi ile sürmüş sonunda Abdulfettah Al Sisi'nin askeri darbe yaparak yönetime ele koyması ve Cumhurbaşkanı olmasıyla son bulmuştur. Mısır'da yaşanan ayaklanmaları meydana getiren sebepler içinde siyasi gelişmelerin yanı sıra gelir eşitsizliği yoksulluk ve hepsinden önemli olan işsizlik vb. ekonomik sebepler yer almaktadır⁴³.

2.1.4. Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesindeki döviz kazanç ile harcamaları gösteren bölüme Cari işlem dengesi denmektedir. Cari denge şirketlerdeki kar ve zarar hesaplarına benzemektedir. Ülkeye giren dövizdeki tüm gelirler ve giderler cari işlemler dengesindeki kısma kayıt edilmektedir. Gelirlerin giderlerden büyük olması durumunda fazla, tersi durumda da açık oluşmaktadır. Ülkelerle ilişkilerin önemli göstergelerinden biri cari dengedir. Cari dengesinde fazlası olan ülke dış varlıklarında, açık olan ülkede dışa olan yükümlülüklerini artırmaktadır. Bu, duruma göre borç-alacak ile doğrudan veya portföy yatırım biçimi almaktadır. Birtakım ülkelerin yapısal sebeplerle mal dengesi açık, bununla beraber görünmeyenler dengesi fazla vermektedir. İtalya, İspanyanın sağladığı turist geliri ile Süveyş kanalından Mısıra sağlanan gelir örnek olarak gösterilebilmektedir⁴⁴.

Ödemeler dengesinin geniş açılımı bir ekonominin içinde yerleşik olan kişilerin başka ekonomiler içinde yerleşik olan kişiler (yurtdışında yerleşikler) ile belirli bir süre içinde gerçekleştirdikleri iktisadi işlemlerin sistemli olarak kayıtlarını yapabilmek için hazırlanmış istatistiki rapor türüdür. Ödemeler dengesine ilişkin istatistiklerin toplanmasına dair küresel standartlar, IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından kendi üyesi olan ülkelere rehber olarak hazırlanmış olduğu "Ödemeler Dengesi Ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu" adlı el kitabının içeriğinde bulunmaktadır. Doküman, ayrıca ödemeler dengesi istatistiklerinin devletler bazında karşılaştırma yapılmasına

⁴³ Taha Eğri, "İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır için Okun Yasası Analizi", *Journal of Yasar University*, 2018, Cilt: 13, Sayı: 49, 68-78, s. 68.

⁴⁴ Ozan Başkol, "Cari Açık ve Finansmanı", *Bursa Bilanço*, 2011, Sayı: 134, 1-7, s. 3.

da imkan tanır.Ödemeler dengesinin kayıtları tutulurken temel prensip her bir işlemin farklı iki kaleme farklı iki işaretle kaydının yapılmasıdır. Bu kayıtlardan birisi eksi diğeri artı işaret almaktadırlar. Kayıt sisteminin amacı ödemeler dengesini her daim dengede tutmaktır. Örnekleme gerekirse, ekonomi içinden dışarıya 100 dolar tutarında ürün ihracatı yapıldığında gerçekleştirilen işlemin kaydı ihracat hesabının alacağına ya da artı olarak yazılır, varlıklar, diğer yatırımlar, mevduat ve efektif hesabına ise eksi yazılır veya borç olarak kaydedilir. Ödemeler dengesinin istatistik kayıtlarında artı ya da alacak olarak kaydı yapılan kalemler; varlık azalışı, mal ve hizmet ihracatı, yükümlülük artışı, eksi ya da borç olarak kaydı yapılan kalemler; varlık artışı, mal ve hizmet ithalatı, yükümlülük azalışıdır⁴⁵.

Tablo-1Ödemeler Dengesi (Milyon \$)⁴⁶

	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003
Cari Denge	-1.163,10	-33,40	-8,50	1.926
Cari Denge(Transferler hariç)	-5.842,60	-3.775,60	-4.081,70	n.a.
Ticari Denge	-11.472,30	-9.363,10	-8.000,80	-6.574,8
İhracat	6.387,70	7.078,20	6.643,40	8.205,2
- Petrol ve ürünleri	2.272,90	2.632,40	1.903,60	3.160
- Diğerleri	4.114,80	4.445,80	4.739,80	5.044
İthalat	-17.860,00	-16.441,30	-14.644,20	-14.779
- Petrol		-3.171,90	-2.429,00	-2.313
- Diğerleri		-13.269,40	-12.215,20	-12.466
Hizmetler Dengesi	5.629,70	5.587,50	3.919,10	4.892
Gelirler	11.425,60	11.696,40	9.617,50	10.447
- Nakliye	2.634,70	2.704,30	2.714,90	2965
- Süveyş Kanalı	-1.780,80	-1.842,50	-1.819,80	-2.236
- Turizm	4.313,80	4.316,90	3.422,80	3.796
- Yatırım gelirleri	1.832,50	1.849,60	937,60	641
Ödemeler	-5.795,90	-6.108,90	-5.698,40	5.555
- Nakliye	-456,50	-428,70	-419,20	393
- Yatırım gelirleri	-900,70	-778,10	-842,40	805
Transferler	4.679,50	3.742,20	4.073,20	3.608
- Resmi	932,40	769,30	1.143,60	2.944
- Özel	3.747,10	2.972,90	2.929,60	634
Mali ve Sermaye İşlemleri	-1.199,20	-541,70	-1.037,70	-2.787
- Doğrudan Yabancı yatırımlar(net)	1.656,10	509,40	428,20	700,6
- Yurtdışında yatırımlar	-42,50	-27,30	-15,20	-30
- Mısır'da Portföy yatırımları	472,60	260,50	45,30	-405
- Dışarda Portföy Yatırımları	-12,20	-4,60	-3,20	-16
- Diğer net yatırımlar	-3.273,20	-1.279,70	-1.492,80	-3.036
Hata	-664,40	-296,30	599,10	1.407
Genel Denge	-3.026,70	-871,40	-447,10	546
Rezervdeki Değişimler	3.026,70	871,40	447,10	-546

2002-2003 mali yılı içerisinde ödemeler dengesi ilk kez artış göstermiştir. Bu nedenle, Mısır hükümeti çevrelerinin övgülerine nail olmuş bazı gelişmelerden birisi de ödemeler dengesinde yaşanan bu gelişmedir. Ödemeler dengesi özellikle Süveyş Kanalı ve turizm sektöründeki girdilerin artışıyla olumlu yönde etkilenmiştir.

⁴⁵ TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/.../Odemeler+Dengesi.../Odemeler+Dengesi+Istatistikleri (Erişim Tarihi: 3.05.2019).

⁴⁶[http://www.cbe.org.eg/public/All%20Motly%20Statiskal%20Bulletin%20Jung%202006,\(07.04.2006\)](http://www.cbe.org.eg/public/All%20Motly%20Statiskal%20Bulletin%20Jung%202006,(07.04.2006))

2.2.TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL YAPISI

Türkiye rekabetin var olduğu, özel sektörün ekonomi içinde öncü olduğu, kamunun düzenleyici rol aldığı, liberal dış ticarete ait politikaların uygulandığı, mallarla hizmetlerin birey ile kurumlar arasında engel olmadan el değiştirebildiği serbest piyasa ekonomisini göstermektedir. Türkiye son yıllardaki ekonomik yapısal reformları büyük oranda önemli görmektedir. Özelleştirilme hızlandırılmış, kamu maliyesi düzene oturtulmuş başta mali piyasalar olmak üzere tarım, iletişim, sosyal güvenlik, enerji sektörlerinde önemli reformlara gidilmiştir. Reformlar sonucunda ekonomik kurumlarda alt yapı güçlendirilip, özerk kurumların oluşturulmasıyla uluslararası piyasalarda olabilecek dalgalanmalara karşı da ekonomi dayanıklı duruma getirilmiştir. Sermaye piyasalarının yapısı modern çağ anlayışıyla revize edilmiş, birtakım bürokratik engeller kaldırılmış veya asgari ölçülere indirgenmiştir. Türkiye ekonomisinin Avrupa birliğiyle var olan üyelik süreci etkisiyle büyük dönüşüm yaşamış bu alanda birçok yapısal reformlar uygulanmaya başlanmıştır⁴⁷

Küresel gelişmelere olan etkisi sınırlı olarak yansısı da, Türkiye gelecekteki hedefleri bağlamında yakın coğrafyası ile kendi içindeki gelişmelerle ilgili dikkatli ve tedbirli olmasına sebep durumların ortaya çıktığı görülmüştür. Türkiye ekonomisi Dünya ekonomisiyle farklı birçok açıdan entegrasyonunu tamamlamıştır. Finansal piyasalardaki gelecek içindeki sosyal, hukuki, kültürel, siyasi durumlarla ilgili olduğu için ekonomi özellikle bölgesel daha sonra da küresel düzeyde olan gelişmelerle ilgilidir. Türkiye son 10 yılın ekonomisinde ortaya konulan performans ve potansiyelinin dikkate alınmasıyla, geline nokta boş enerji harcamayacak yaklaşımlardan uzak durma konusunda dikkatli davranmaktadır. 2023 yılına dair hedefler imkan kapsamındadır. Türkiye'nin ulaşmayı istediği ekonomik büyüklüğün gerçekleşmesi ekonomideki uygulamaların yanı sıra ekonomi dışındaki tedbirlerinde başarıyla doğrudan orantılı olduğu dikkate alınmalıdır. Türkiye zor gözükse de önemli eşiği geçmek üzeredir⁴⁸.

2.2.1. GSYİH, Büyüme ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Ekonomik alanda büyüme temel olarak, ülkenin gayri safi mevduat hesabının önceki seneye oranla artış göstermesini ifade etmektedir. Üretim gayrisafi mevduat hesabının esas dayanağıdır. Neoklasik kuram üretimde gerçekleşen artışı sermaye ve emek ile anlatmaktadır. Bu kurama göre, üretimin artması ancak sermaye ve

⁴⁷ Mehmet Bulut, "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği", *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 3, Sayı: 2, 53-62, s. 53.

⁴⁸ Bulut, a.g.e., s. 62.

emeğin arttırılması ile mümkündür. Ekonomi içerisinde sermayenin emeğe oranla daha çok artış sağladığı gözlenmektedir. Ekonominin göstergesi, yatırımlardan elde edilen kazancın düşüşü beklenirken çağımız sanayi devletlerinde yatırımların getirdiği kazançlar 20. yüzyılın başlarına oranla daha fazla yükselmiştir. Bu yükselişin sebebi kesinlikle teknolojidir. Üretim fonksiyonu kapsamına sermaye ve emekten başka teknolojinin de eklenmesi gerekmektedir. Üretimin girdisi olarak kesin biçimde kabul edilen teknoloji, sermaye ve emek gibi ölçülemedi için problem oluşturmaktadır. Endüstri ekonomisinde iktisadi kalkınma ve büyümeyi sağlamak adına üretim yapabilmek için kullanılacak üretim etkenleri genel anlamda sermaye, toprak, emek şeklinde kümeleşmiştir. Ekonomistler her zaman bu etkenler üzerinden hareketle, üretim girdilerini hesaplamışlardır. İktisadi sistemlerinin dayanağının bilgi kaynağı olduğu gerçeği hep göz ardı edilmiştir. Teknoloji ve bilginin, bilgi ekonomisi kapsamında üretim kaynaklarının içinde en önemlisi olduğu belirtilmekte, uygulamaları devlet ekonomileri ve işletmeler çerçevesinde gösterilmektedir. Ekonomi içerisinde üretim etkenlerinde yapısal yönden ciddi farklılıklar oluşmaktadır⁴⁹.

TÜSİAD ve DPT ortaklaşa olarak yaptığı Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör - Bölge Yığınlaşmaları konulu çalışmada TRC3 bölgesinde içecek ve gıda ürünleri üretimi metalik olmayan mineral ürünlerinin imalatı yığınlaşmanın görüldüğü sektörler olarak belirlenmiştir. Aynı çalışmada elde edilen neticeler den bir diğeri de TRC3 Bölgesinin "Sektörel eşitliği olmayan bölgeler" arasında bulunması olmuştur. TRC3 cari fiyatlar ile 2008 senesinde 9,5 milyar tutarında bölgesel katma değeri ve iki milyona yaklaşan nüfusu ile ülkemizin büyümekte olan bölgeleri içerisinde yerini almıştır. Bölge marka olabilme kapasitesi bulunan özgün ve farklı pek çok kaynağa, varlığa ve ürüne sahip olmasının yanında bunları yeterli derecede değerlendirememektedir. TRC3 bölgesi ülkemizin en genç nüfusunu barındıran pazarlarında birisi olma niteliğinin yanı sıra Suriye ve Irak'a en yakın bölge olduğundan oldukça önemli bir imalat üssü olabilme gücüne sahip konumdadır. TRC3 bölgesinin genel iktisadi durumunun incelenmesinde, kişi başına düşecek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Gayri safi katma değer gibi küresel hesaplamalar, Ar-Ge faaliyetleri, gelişmişlik ve kamu yatırımları göstergeleri, bölgenin rekabet gücü, markalaşma, girişimcilik, kümelenme ve bölgede gerçekleştirilen teşvikler baz alınmaktadır. TRC3 bölgesi kişi başı gayri safi yurt içi hasıla bakımından Güneydoğu

⁴⁹ Cem Kozlu, *Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 176-177.

Anadolu Bölgesi'nde son sıradadır 2001 yılında düzey 2 bölgeleri çerçevesinde 26 adet alt bölge içinde sondan ikinci olarak yerini almıştır⁵⁰.

Tablo-22010-219 Yılları Arası Ekonomik Göstergeler⁵¹

	Nüfus	BÜYÜME HIZI GSYH (2009 bazılı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH)(2009 bazılı)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (GSYH (2009 bazılı)	GSYHDEFİLATÖRÜ (2009 bazılı)	GSYH (2009 bazılı)	ORT. DOLAR KURU	YILSONU DOLAR KURU	İTHALAT	İHRACAT	İHRACAT/ İTHALAT	İHRACAT- İTHALAT	CARİ İŞLEMLER DENGESİ
	(Bin Kişi)	(%)	(TL)	(\$)	(%)	(BIN TL)	(TL)	(TL)	(Milyon \$)	(Milyon \$)	(%)	(Milyon \$)	(Milyon \$)
2010	73.142	8,5	15.860	10.560	7,0	1.160.013.978	1,500	1,546	185.544	113.883	61,4	-71.661	-44.616
2011	74.224	11,1	18.788	11.205	8,2	1.394.477.166	1,670	1,907	240.839	134.906	56,0	-105.933	-74.402
2012	75.176	4,8	20.880	11.588	7,4	1.569.672.115	1,793	1,783	236.544	152.462	64,5	-84.082	-47.963
2013	76.148	8,5	23.766	12.480	6,3	1.809.713.087	1,901	2,134	251.661	151.803	60,3	-99.858	-63.642
2014	77.182	5,2	26.489	12.112	7,4	2.044.465.876	2,188	2,319	242.178	157.610	65,1	-84.568	-43.644
2015	78.218	6,1	29.899	11.019	7,8	2.338.647.494	2,720	2,908	207.234	143.839	69,4	-63.395	-32.109
2016	79.278	3,2	32.904	10.883	8,1	2.608.525.749	3,021	3,532	198.619	142.530	71,8	-56.089	-33.137
2017	80.313	7,4	38.680	10.602	10,8	3.106.536.751	3,648	3,810	233.801	156.993	67,1	-76.808	-47.355
2018 G.T.***	81.339	3,8	45.987	9.385	16,0	3.740.519.000	4,813	5,261	236.000	170.000	72,0	-66.000	-36.000
2019 P.	82.337	2,3	54.023	9.647	16,3	4.450.278.000			244.000	182.000	74,6	-62.000	-26.000

2010-2019 yılları arasındaki ekonomik göstergelere bakıldığında 2010'da 73.142 olan nüfus sayısı 2019 yılında yükselerek 82.337 ye ulaşmıştır. Kişi başı milli gelir oranlarına baktığımızda 2010'da 15.860 TL iken 2019' da bu oran 54.023 TL olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda cari işlemler dengesi incelendiğinde 2010 yılında -44.616 (milyon \$) iken 2019 yılına kadar zaman zaman yaşadığı iniş çıkışlarla beraber 2019 yılında -26.000(milyon \$) olduğu görülmektedir.

Türkiye'de 2002-2007 dönemleri arasında Sekizinci Kalkınma Planı çerçevesinde Gayri Safi Yurtiçi Büyüme hızı yıllık ortalama olarak % 6,8 seviyesinde gerçekleştiği görülmüştür. Dokuzuncu Kalkınma Planında ise AB'nin yeni mali programlama süreciyle uyum içerisinde hazırlanmış 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Böylece sağlam makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar büyüme eğilimini devam ettirmektedir. 2008 yılını gelindiğinde ülkemizde asıl nedeninin Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanmış emlak sektöründe olumsuzlukların yaşanması küresel bir krizin yaşanmasına sebep olmuştur. Kriz sebebiyle dış ticarete ülkemizde bir küçülme sonucu Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında

⁵⁰ Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör-Bölge Yığınlaşmaları, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 4, 2005, İstanbul.

⁵¹ Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Ekonomik Göstergeler", <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

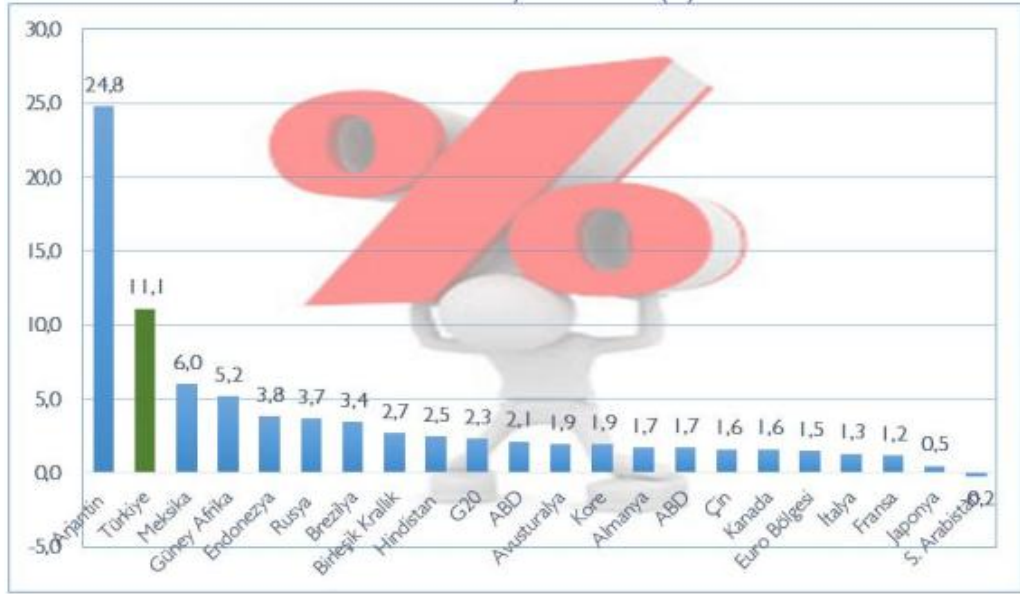
azalma ve işsizlik meydana gelmiştir. 2009 yılında kriz etkisini en fazla göstermiş bulunmaktadır. Türkiye 2010 ve 2011 yıllarında sırayla büyümenin % 9,2 ve % 8,5 olarak gerçekleşmesi dünyada ekonomide en hızlı büyüme gösteren ülke olmuştur. Son on yılda sıkı maliye politikalarının uygulanmasıyla kamuda tüketim ve yatırım harcamalarındaki azalma özel sektörde üretime katkıda artış sağlamasına neden olmuştur. Özelleştirmenin hızlanması devletin ekonomi içerisinde payının başarılı bir biçimde daralmasına çalışılmaktadır⁵².

2.2.2. Enflasyon Oranı

Enflasyon ve ekonomideki büyüme arasında var olan ilişki yıllardır literatürde tartışma konusu olmaktadır. Bu ilişki nitelik bakımından zaman içinde farklı görüşleri ortaya çıkartmış ve hakim kılmıştır. 1980'lere kadar enflasyon unsurunun büyümeye olumlu etkisi görüşü bakımından hakim olmaktadır. Türkiye'de 30 yıldan fazla zamandır yüksek enflasyon yaşanmaktadır. Ekonomide görülen büyüme oranı son yıllara bakıldığında istikrarsızlaşmış ve uzun vadede ortalamayı düşürmüştür. Bu durum da enflasyonun büyümede olumsuz etki gösterdiği görüşünün iktisatçılar içerisinde daha fazla yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Fakat ekonomik kamuoyundaki diğer ajanlar arasında, enflasyon ve büyüme arasında olan ilişkinin pozitif yönde oldukları görüşü yaygın görünmektedir. Uygulanmakta olan istikrar programları esnasında ekonomideki büyüme oranlarında düşüş belirtileri görüldüğünde, enflasyonla yapılan mücadelenin iptal talebi bu izlenimi göstermektedir⁵³.

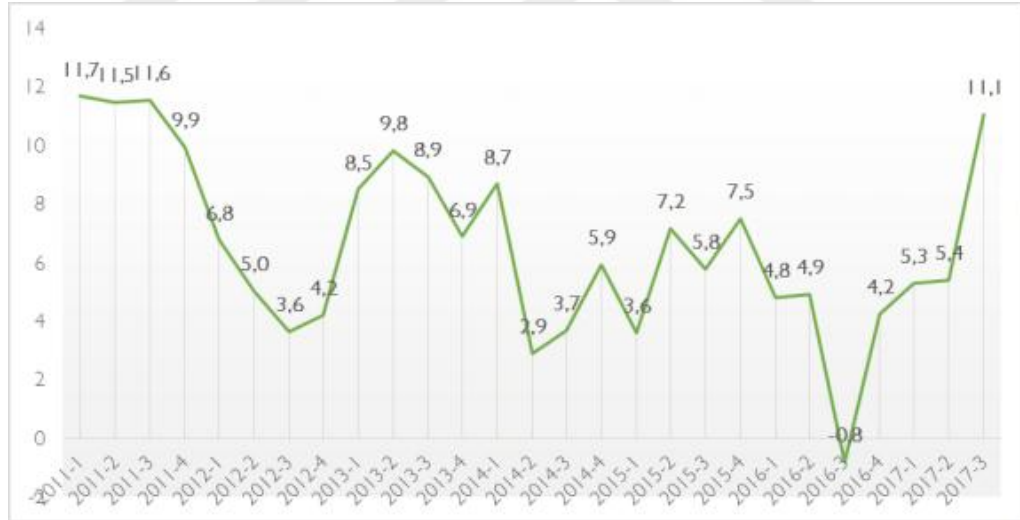
⁵² Zübeyir Turan, "2002-2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: 8, Sayı: 1, 223-235, s. 234.

⁵³ Orhan Karaca, "Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2003, Cilt: 4, Sayı: 2, 247-255, s. 247.

Grafik-1 OECD-G 20 Ülkeleri 2017 Yılı Enflasyon Oranları (%)⁵⁴

G20 ülkelerinin 2017 yılı enflasyon oranlarına bakıldığında; En yüksek oranla Arjantin ilk sırada yer almaktadır. Ardından 11,1 oranı ile Türkiye 2.sırada yerini alırken Suudi Arabistan'ın ise 0,2 oranıyla son sırada yer aldığı görülmektedir.

Grafik-2 Türkiye Ekonomisinin Çeyreklere Göre Büyüme Oranı (%) (2011-2017)⁵⁵

Türkiye ekonomisinin 2015-2017 arası çeyreklere göre büyüme oranına bakıldığında; 2011'in ilk çeyreğinde 11.7 oranıyla büyümenin en yüksek noktada olduğu görülmektedir. 2016'nın 3 çeyreğinde ise büyüme oranının 0.8 e düştüğü fakat 2017'nin 3 çeyreğinde ise 11.1 seviyesine hızlı bir şekilde yükseldiği gözlenmiştir. Ekonominin canlanmasında önemli yeri olan Kredi Garanti fonu

⁵⁴ OECD, "Economic Outlook", 2017, Issue: 2, Turkey, http://dx.doi.org/10.1787/eco_outlook-v2017-2-47-en (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

⁵⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

desteklerinin geri dönüşüm oranlarının yüksek oluşu yapılan çalışmanın istenilen hedefe ulaştığını göstermiştir. 2018 yılında Hazine ve KGF arasında Elli beş milyar TL tutarında kredi kullanım miktarı oluşturuldu. Sektörel çerçevede büyüme oranları incelendiğinde 2017 yılı içinde en fazla büyüme gösteren sektörler içinde hayat sigortası, bireysel emeklilik sigortası ve e-ticaret sektörleri başı çekmektedir.2018 yılından beklentiler çoğunlukla olumlu, mevcut 37 sektörün biri hariç diğer hepsinde büyüme olacağı öngörülüyor.

Grafik-3OECD-G 20 Ülkeleri 2017-3. Çeyrek Büyüme Oranları (%)⁵⁶

G20 ülkeleri 2017 yılı 3. çeyrek büyüme oranlarına bakıldığında Türkiye'nin 10 seviyelerine ulaşarak ilk sırada yer aldığı Suudi Arabistan'ın ise -2 ye düştüğü ve son sırada yerini aldığı görülmektedir.

Uzun zamandır çift hanelerde gezinen enflasyon oranı faiz oranları ve işsizliğin neden olduğu negatif hava, büyümede elde edilen başarı sayesinde yerini iyimserliğe ve özgüvene bıraktı. Uluslararası ekonomide yaşanan toparlanma bilhassa ülkemizin en kritik pazarı olan AB ekonomisinde yaşanan son yıllarda ki en

⁵⁶ OECD, "G20 - Quarterly Growth Rates of GDP In Volume" , <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=33940>,

olumlu performans, ülkemizin ekonomisindeki büyümenin başarısında son derece etkili olmuştur.

2.2.3.Nüfus, İstihdam ve İşsizlik

Genç nüfusu bulunan Türkiye'de geçtiğimiz 10 yıl içinde kurumsal olmayan çalışma çağına gelmiş nüfusta devamlı artış gözlenmiştir Türkiye'de yaşanan ekonomik değişim ana işgücü göstergelerini etkisi altına almıştır. İşgücü göstergelerinde oluşan değişim işgücü pazarının yapısal problemlerini de yansıtmaktadır. İşgücü göstergelerinde geçtiğimiz 10 yıl içinde ne tür bir değişim yaşandığı incelenmiş ve piyasanın yapısal problemleri tespit edilmek üzere çalışmalar yapılmıştır. Bu problemlerin tespiti aşamasında değişkenler ile olan ilişkisi de araştırılmıştır. Eğitim seviyesinin istihdam eden sektör, istihdam oranı ve kayıt dışılık ile olan ilişkisi ilgileşim analizi ile incelenmiştir. Eğitim seviyesi ile istihdam düzeyi arasında güçlü ve paralel yönlü, kayıt dışılık ile arasında ise güçlü ve ters yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yaş ve işsizlik düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde ilişkinin ters yönlü olduğu saptanmıştır. Ülkemizde istihdamın yapısı incelenerek politikacılara, hem istihdam ile ilgili hem de iş gücü pazarının sorunları ile ilgili önerilerin sunulması hedeflenmiştir⁵⁷.

Nüfus piramitleri nüfusun cinsiyet ve yaş yapısının özet bir göstergesidir. Ayrıca devletlerin demokratik yapılarının incelenmesinde önemli malumatlar sunan araçlardır. Nüfus yapısının yaş kümelerine göre gösterilmesi için çoğunlukla nüfus piramidinden yararlanır. Nüfus piramitleri dar tabanlı ise düşük düzeyde doğurganlığa, nüfus piramitleri geniş tabanlı ise yüksek düzeyde doğurganlığa dikkat çekerler. Nüfus piramitlerine daralmalara göre bakıldığında yaş oranı ilerledikçe görülen yavaş daralmalar az sayıda ölümlülük düzeyini, hızlı daralmalar ise yüksek oranda ölümlülük düzeyini gösterirler. Nüfus piramitleri ölümlülük ve doğurganlık seviyesine dair bilgi sağlarken aynı zamanda özellikle cinsiyet ve yaş seçen göç dalgaları konusunda da gerekli bilgileri verirler. Bir ülkenin genç nüfus düzeyi nüfus piramidinin taban genişliği ile aynı orantılıdır. Nüfus piramidini incelediğimizde taban kısmının geniş orta kısmın biraz daha dar olduğu ve nüfusun kalabalıklaştığı üst kısımda ise yaşlı nüfusunun orta ve taban kısmına göre daha az olduğu gözlenmektedir. Türkiye için oluşturulan nüfus piramidine bakıldığında

⁵⁷ Ferhat Şentürk, Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı", *Sosyal Güvence*, 2015, Sayı: 7, 113-143, s. 113.

tabanın daha geniş olması yukarıya doğru daralmanın olması Türkiye nüfusunun genç olduğunu göstermektedir⁵⁸.

Teorik açıdan ekonomik büyümenin işsizliği azaltacağı beklenirken bu gerçekleşmemiş, ekonomiye uyum politikalarında, ekonomik politikadaki serbestleştirilmeler ile mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalar sonucunda büyümede yaşanan gelişmeler istihdama olumlu yansımamıştır. İşsizliğin faktörleri farklılaştırılrsa da gelişmiş ve gelişmekte ki ülkelerde sosyo-ekonomik durum her dönem geçerliliğini sorun olarak devam ettirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme artsa da, istihdam artmamakta, işsizlik oranında artış görülmekte veya bu oran istenildiği kadar azaltılamamaktadır. Kuşkusuz bu durumun meydana gelmesinde her ülke için kendine özgü birçok neden bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisi, ekonomik büyüme göstermesine karşın işsizlik oranlarının kaygılandırarak boyutlara gelmesi izah edilememektedir. İstihdamsız büyüme ile Yoksullaştıran büyüme tartışmasının kaynağı da izah edilemeyen durum olarak görülmektedir. Genel anlamda GSYH'da var olan azalma ekonomideki üretilmiş mal-hizmet miktarında azalmaya ve bunları üretecek olan işgücünde atıl durumda kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda işsizlik artış göstermektedir. Aksi durumda daha çok mal ve hizmet üretmek için daha fazla işgücü istihdam temin edileceğinden işsizlikte azalma beklenmektedir. Fakat aralarında Türkiye de olmak üzere birçok ülke için söz konusu beklenti gerçekleşmemiştir⁵⁹.

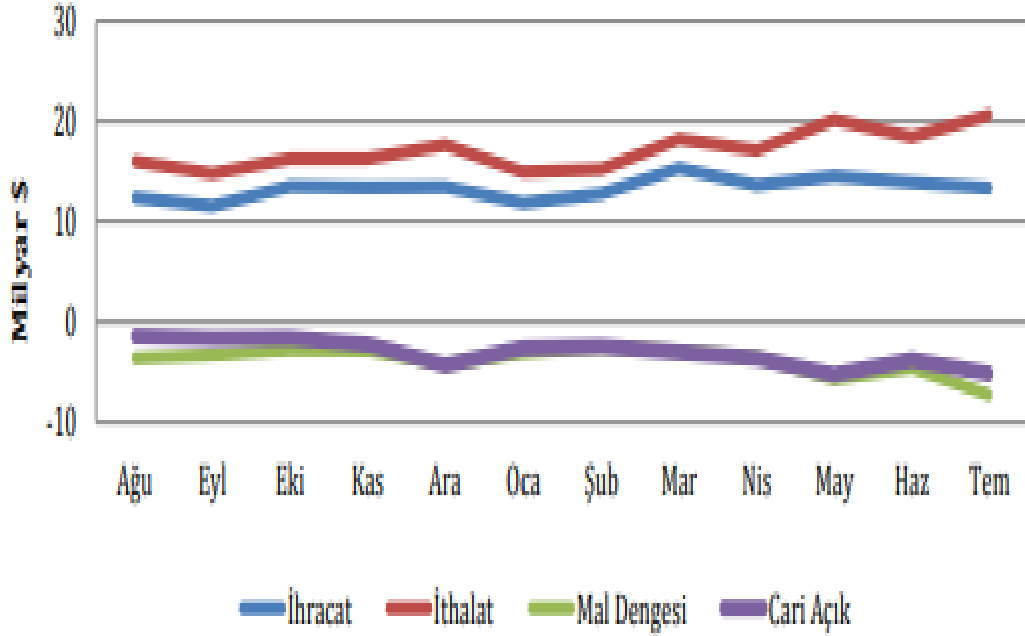
Pek çok devlette yasaklanmış olan çocuk işgücünün yaş sınırı 15 olarak kabul edilmiştir. Yine çoğu ülke işgücünde ise emeklilik yaşını üst yaş sınırı olarak kullanmaktadır. Ülkemizde temel işgücü konulu göstergeleri inceleme işini TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) gerçekleştirmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu yapmış olduğu araştırmalar da işgücü yaşını değerlendirirken 15 ve üstü yaşlar olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında da iş gücü 15 yaş ve üstü olarak değerlendirilmektedir. Kalkınmanın devamlılığı refahın sağlanması için etkin işgücü piyasası vazgeçilemez ön koşuldur. Bu sebeple işgücü piyasasına ait yapısal niteliklerin bilinmesi, piyasa için oluşturulacak politikaların önceden belirlenmesi ve piyasa sorunlarının çözüme ulaştırılmasında yol gösteren olacaktır. Ülkemizde nüfus, işgücü piyasasını inceleme sürecinde kullanılacak en mühim gösterge

⁵⁸ Şentürk, a.g.e., s. 116.

⁵⁹ Abdullah Takım, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, Sayı: 27, 1-8, s. 1.

olarak kabul edilmektedir. İşgücü piyasasının arzlarını etkisi altına alan faktörler piyasa ile yakından alakalı nüfus bilim alanının dinamiklerince belirlenmektedir. Nüfusun doğurganlıktaki hızı işgücü arzlarını etkisi altına alan demografik bulgular arasında ilk sırada yer almaktadır. Doğurganlık; uzun vadede işgücünün büyüklük oranını belirleyen etmenler arasında önemli yere sahiptir. Bir önceki kuşağın kaç çocuk dünyaya getireceği kararları toplam işgücü arzıyla bağlantılıdır. Geçmiş kuşakların doğurganlık yönünde verdiği kararlar günümüzdeki nüfusun yoğunluk oranını belirlemektedir. Dolayısıyla nüfusun yoğunluğu beraberinde kişilerin işgücünde çalışma süresi ve işgücüne katılım konularında verdikleri kararlar toplam işgücü arzının belirleyicileridir⁶⁰.

2.2.4.Ödemeler Dengesi

Grafik-4Türkiye'deki Ödemeler Dengesi

Cari işlemlerdeki açık, önceki yılın Temmuz ayına oranla 2.686 milyon Amerikan doları artış göstererek 5.121 milyon Amerikan doları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durumun sonucunda, cari işlemlerdeki açık bir yıllık süreçte 37.112 milyon Amerikan dolarına ulaşmıştır. Bu gelişmenin, ödemeler dengesi tablosuna bakıldığında dış ticaret açığının evvelki senenin aynı ayı ile kıyaslandığında 3.485 milyon Amerikan doları artış göstererek 7.267 milyon Amerikan doları seviyesine yükselmesinde etkisi olduğu görülmektedir. Hizmetler

⁶⁰ İlyas Karabıyık, "İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılma Sorunu", *International Journal of Human Sciences*, 2012, Volume: 9, No: 2, 1283-1310, s. 1285.

dengesi kapsamında seyahat kaleminden elde edilen safi gelirler, önceki senenin aynı ayı ile karşılaştırıldığında 652 milyon Amerikan doları değerinde artış göstererek 2.278 milyon Amerikan doları seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi kalemi kapsamında yatırım geliri kaleminden elde edilen net giderler, önceki senenin aynı ayına kıyasla 11 milyon Amerikan doları eksilerek 541 milyon Amerikan dolarına ulaşmıştır. İkincil Gelir Dengesi kaleminden elde edilen girişler, önceki senenin aynı ayı ile karşılaştırıldığında 175 milyon Amerikan doları artış göstererek 226 milyon Amerikan dolarına çıkmıştır⁶¹.

2.3. MISIR EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

Mısır sınırları içindeki grupların ya da IŞİD' in (Suriye Şam İslam Devleti); özellikle 2014 ile 2016 seneleri arasında gerçekleştirmiş oldukları terörist saldırılar sebebiyle darbe almış turizm sektörü, emniyet koşullarının iyileştirilmesi ile yükselişe geçmiştir. 2016 yılında şimdiye kadarki en düşük seviyeye ulaşması ve 2017 yılında toparlanmasını takiben turizm gelirlerinde 2018 yılında yükselişini sürdürmüş ve 2018 yılının ilk yarısı içinde önceki senenin aynı dönemiyle karşılaştırıldığında %77 oranında artış sağlamıştır. Ülkeyi ziyaret eden turist sayısı %41 oranında artışla 5 milyonun üzerine çıkmıştır. Mısır devletinin ulusal para biriminin ciddi ölçüde değer kaybetmesine sebep olan değişken döviz kurunun ülkeye getirilmesi, petrol harici ihracatları arttırmış ve büyük miktarda ithalatın önüne geçmiştir. Mısır hükümeti 2016'da Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yaptığı anlaşmanın bir bölümü olarak başlatılmış olan ekonomide reform programını devam ettirmektedir. Ülke şu anda bölgedeki ülkeler arasında en hızlı büyüme düzeylerinden birine sahip olan Mısır'ın cari açığının, 2018'de yükselen turizm ve diğer gelirler nedeniyle düşmesi beklenirken, 2019'dan itibaren kamu açığında da azalma olacağı beklenmektedir. Kamu borçlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranının %100'ün altında seyretmesi beklenmektedir. Uluslararası finansal krize karşı direnen ülke ekonomisi, 2011 yılında devrimci ayaklanma ve iç siyasi kriz sebebiyle sıkıntı çekmiştir. Bununla beraber 2016-2017 mali yılından sonra toparlanmaya başlamış olan Mısır ekonomisinde 2018'de GSYH' da %5,3 düzeyinde büyüme gerçekleşmiştir. Mısır hükümetinin, 2018-19 mali yılı Haziran ayı itibariyle büyümenin %5,6 takip eden diğer mali yılda ise %6'yı hedeflemekte IMF ise 2019 yılında Mısır için %5,5 oranında büyüme öngörmektedir. Mısır hükümeti yetkilileri, 2019 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %2'lik bölümünde faiz harici fazlaya ulaşmak ve enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesini hedeflemektedirler. Yerel durum olumlu görünse de

⁶¹ Dış Ticaret Araştırma Merkezi (TEDAM), "Cari İşlemler Hesabı", Ödemeler Dengesi Bülteni, 2017, 1-3, s. 1.

Mısır, uluslararası finansal şartların sıkılaştırılmasında zorlayıcı dış ortamlar ile mücadele etmek durumundadır.⁶²

2.3.1.Sanayi

Mısır'da GSYH içerisinde sanayi sektörü payı % 37'den fazladır. Bu kalkınma sürecini tamamlamamış olan bu sebepten sermaye birikimine gereksinim duyan Mısır gibi ülkeler için pozitif bir durumdur. Buna neden ise; sermaye birikiminin ülkedeki üretim kapasitesinde genişletme amaçlı yatırımlara dönüştürüldüğü ana sektör sanayi sektörüdür. GSYH içerisinde üçte bir oranında üretim Sanayi sektörüne aittir. Mısır'da sanayileşmenin devamı ile genç nüfusa istihdam imkanı üretmek için Ulusal tasarrufun oranında yükseltmeye gidilmesi gerekmektedir. Sanayileşme sürecindeki belirgin özelliklerden biri, tarım sektöründeki verimliliğe bağlı olarak tarımda artığın meydana gelmesi ve artıkların sermaye şeklinde sanayi sektörüne devri ve böylelikle ortaya çıkan iş gücü fazlası sanayi sektörü içerisinde istihdam edilmektedir. Türev sektör konumundaki hizmet sektöründe yaşanan gelişimde sanayi gelişimi için bir göstergedir⁶³.

Mısır ekonomi bakımından Kuzey Afrika kıtasının en gelişmiş ülkesi olmakla beraber, Afrika kıtasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ve Nijerya'nın ardından üçüncü sırada en gelişmiş ülkesi konumundadır. Her ne kadar sanayileşmeye başlamış olsa da ülkede tarım sektörü GSYİH(%14) kapsamında hala önemini korumaktadır. Tarım sektöründeki istihdam ülke nüfusunun %32' sini kapsamaktadır.GSYİH'nin % 50'sinden fazlası Süveyş kanalı, turizm ve hizmetlerden elde edilen kazançlardan oluşmaktadır. Ülke ekonomisinin GSYİH'ye göre dağılımı petrol ve doğalgaz üretimi % 14, petrol işletmeciliği dahil olmak üzere sanayi sektörü %37,9 oranlarıyla ülkenin ihracat girdisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kamu sektörü ise 1/3'lük bir oranla GSYİH'ye katkı sunmaktadır. Ülkenin önde gelen alt sanayi sektörleri arasında petrol arıtma Çelik çimento ilaç sektörü ve kimyasallar yer almaktadır⁶⁴.

Sanayi sektörü Tarımdaki sektörde GSYH içerisindeki pay % 11,49 olmakta ve toplam nüfusun ise % 24,48 ini oluşturmaktadır. Mısırdaki Nil nehrinin ve sıcaklığın sayesinde yılda birkaç ürün alınması mümkün olabilmektedir. Başta tarım ürünlerini şeker kamışı, tahıl, şeker pancarı ve pamuk oluşturmaktadır. Mısır sanayi endüstrisi bakımından petrol dışında sınırlı kalmaktadır. Sektör çalışan kesimin dörtte birini

⁶² Mısır, Ekonomik Göstergeler, https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/misir/ekonomik-ve-politik-anahat?home_criteres_pays=16 (Erişim Tarihi: 3.05.2019).

⁶³ Öztürkler, a.g.e., s. 56.

⁶⁴ DEİK, a.g.e., s. 3.

barındırmaktadır. Pamuk tarımı tekstil üretimi, demir imalatı, otomobil imalatı ve inşaat sektöründeki çalışmaları nedeniyle ikincil sektörün GSYH sınır içindeki oranı % 33,75 olarak belirlenmektedir. Ekonomiyi canlandırmalarına rağmen, ülke geliri bakımından Süz kanalına bağlı olarak kalmaya devam etmektedir. Servis Sektörü, GSYH'nın % 55,3'ünü oluşturmakta ve nüfusun yarıya yakınıni istihdam etmektedir. Mısır'da en fazla gelir turizmden ve telekomünikasyondan elde edilmektedir. (Turizm sektöründe gelir düzeyi birinci sıradadır)⁶⁵.

Tablo-3 Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımları⁶⁶

Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımı	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Sektörlere Göre İstihdam (Toplam İstihdamın % olarak)	25,8	25,1	49,1
Katma Değer (GSYH içindeki pay %)	11,9	32,9	55,2
Katma Değer (Yıllık Değişim %)	3,1	0,2	3,5

Ekonomik faaliyetlerin Sektörel dağılımlarında Tarım sektörüne göre toplam istihdam oranının % 25,8 olması ülkenin ¼ lük kısmının tarım sektörü ile uğraştığını göstermektedir.

2.3.2. Tarım

Mısırda tarım sektöründeki önem, nüfusun % 20'lik kısmının yoksulluk sınırının altında yaşaması da dikkate alındığında gıdada güvenliğin sağlanması rolünde yatmaktadır. Bu sebeple hükümet ekilebilir daha fazla alan için yoğun şekilde yatırım yapmaktadır. Hükümet tarımdaki verimliliğin artışını sağlamak için sulama ve gübrelemede alt yapıya ve eğitime yatırımlar yapmaktadır. Ülkede tarım sektörüne

⁶⁵ Anadolu Eğitim Kültür ve Bilim Vakfı, **Tarım Su ve Çevre Raporu**, Ay Yayınları, Ekim-2017 Ankara, s. 8.

⁶⁶ World Bank, 2016.

ait istihdam içerisindeki pay yaklaşık % 45'dir. Aynı oran AB'de ise % 6 oranındadır. Ülkedeki tarım sektörü; gıda güvenliği, uluslararası ticaret ve diğer sektörler için sağladığı girdiler ile istihdama sunduğu katkılardan dolayı önemlidir⁶⁷.

GSYH'da ve istihdamda tarım sektörüne ait pay zamanla azalmaktadır. Mısır'daki toprakların % 4'ünden az kısmı tarıma kullanılabilir. Yine de ülkedeki en çok istihdam tarım sektörüne aittir. Tarımsal üretimlerin çoğunluğunu keten, mısır, narenciye, pamuk, pirinç, şeker kamışı, çiçek, sebze ve buğday oluşturmaktadır. Mısır, pamuk üreticiliği ve ihracatçılığı bakımından önemli bir ülkedir. Ancak pamuktaki üretim ile ihracat son yıllardaki istikrarsız politikalar ve katı uygulanan ihracat fiyatlandırmaları gibi sebeplerden dolayı düşmektedir. Mısır tarımda ve gıda ürünlerinde önemli bir ithalatçıdır. Öyle ki Akdeniz bölgesindeki 5. büyük meyve – sebze ithalatçısı konumuna sahiptir. Buğdayla beraber tarımsal ürünlerin ithalatında et, tereyağı, konserve, balık, elma, sebze, mısır, peynir, meyve ve süt tozu gibi ürünler en başta gelmektedir. Üretilmekte olan tarım ürünlerinden % 95'i ülke içerisinde tüketilmektedir. Nüfusun artış hızı Mısır'ın tarım ürünlerinde önemli bir ithalatçı konumunda kalacağını göstermektedir⁶⁸.

Tablo-4 Mısır'da Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımı⁶⁹

Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımı	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Sektörlere Göre İstihdam (Toplam İstihdamın % olarak)	25,8	25,1	49,1
Katma Değer (GSYH içindeki pay %)	11,9	32,9	55,2
Katma Değer (Yıllık Değişim %)	3,1	0,2	3,5

Kaynak: World Bank, 2016. Verilerin yuvarlanarak kullanılması sebebiyle yüzdelerin toplamı %100'den fazla/az olabilir.

Mısır hükümetinde ekonomik faaliyetlerin Sektörel dağılımı tablosu incelendiğinde; Sektöre göre istihdam dağılımında sanayi % 25,1'lik oranla toplam istihdamın en düşük, hizmetler sektörü ise %49,1lik oranla en yüksek payına sahiptir. Katma değer GSYH içindeki oranlarına bakıldığında % 11,9 oranıyla tarım en düşük, %55,2 oranıyla hizmetler sektörü en yüksek paya sahiptir. Yıllık

⁶⁷ Öztürkler, a.g.e., s. 53.

⁶⁸ DEİK, "Türkiye İle Mısır Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Yeni Bir Adım", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Ülke Bülteni**, Mısır, 2017, 1-18, s. 5.

⁶⁹ World Bank, 2016.

değişim oranları incelendiğinde ise sanayi sektörünün % 0,2 oranında, hizmetler sektörünün % 3,5 oranında değişim gösterdiği görülmektedir⁷⁰.

Mısır ekonomisinde hala önemini korumakta olan tarım sektöründe ülke topraklarının % 4'ünden daha azı kullanılabilen bu yanında, istihdamdaki ve GSYH'deki payı her geçen gün azalmaktadır. Ancak yine de tarım sektörü ülkenin en çok istihdam sağlayan sektörü konumundadır. Tarım alanında üretimin büyük çoğunluğunu pamuk, çiçek, keten, pirinç, şeker kamışı, mısır, sebze, buğday ve narenciye oluşturmaktadır. Pamuk üretimi ve ihracatında önemli yere sahip Mısır'da son yıllardaki tutarsız politikalar ve ihracat fiyatlandırmalarındaki katı tutum sebebiyle pamuk üretimi ve ihracatında düşüş yaşanmaktadır. Gıda ve tarım ürünleri ithalatında önemli bir yere sahip olan Mısır Akdeniz Bölgesi'ndeki meyve ve sebze ithalatçıları arasında 5. sırada yerini almaktadır. Tarımsal ürünlerde buğday, süt tozu, mısır, balık, et, peynir, tereyağı, konserve, elma, sebze ve meyve en çok ithal edilen ürünlerdir. Daha önceleri tarımsal alanda ilaçlama, gübreleme ve tohum için verilen devlet desteği de 1994 yılında tamamen kaldırılmıştır. Ancak varılan nokta oldukça etkileyicidir zira hem pirinç hem de buğday üretiminde rekor seviyeye ulaşılmış ve ülke birçok üründe ithalata ihtiyaç duymayacak duruma gelmiştir. Tarım alanında üretilen ürünlerin %95'i ülkenin kendi sınırları dâhilinde tüketilmektedir. Hızlı nüfus artışı Mısır'ın tarım ürünlerinin ithalatı bakımından dünya genelindeki önemini koruyacağını göstermektedir⁷¹.

Mısır hükümeti tarım sektörü çerçevesinde reform sürecini 1980'lerde başlatmıştır. 1980 yıllarının stratejisi, ürünler ve girdilerde fiyat serbestliğinin sağlanması bu sayede pek çok üründe üretim sahasının devletin kontrollü uygulamasından çıkarılmasıdır. Mısır Cumhuriyeti'nde pamuk, narenciye, pirinç, patates, hurma, sarımsak, soğan, mango ve bahçecilik öncelikli tarım ürünlerindedir. Dünya uzun elyafli pamuk piyasasında, Mısır'ın 2000 yılında ki payı %40 seviyelerinde seyretmiştir. Şeker kamışı, mısır ve buğday üretimi de yüksek olmasına rağmen ülke ihtiyacına cevap verememektedir. Mısır devleti bir yılda ortalama 5 bin ton mısır, 6 bin ton buğday ve 500-600 bin ton şeker ithal etmek zorunda kalmaktadır. . Buğday üretiminde yetersiz kalınması Mısır cumhuriyetini buğday ithalatı alanında dünyanın 3 büyük ithalatçısı durumuna sokmaktadır. Bu ürünlere ek olarak, ithalatı yapılan diğer gıda ve tarım ürünleri içinde yemeklik yağ,

⁷⁰ Mısır, Ekonomik Göstergeler, https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/misir/ekonomik-ve-politik-anahat?home_critere_pays=16 (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

⁷¹ Dış Ekonomik Kurulu (DEİK), **Mısır Ülke Bülteni**, 2014, s. 4.

bakliyat, çay, süt tozu ve tütün bulunmaktadır. 1990'lerin stratejisi ise su kaynakları ve tarımsal alanın maksimum düzeyde verimli kullanımı, üretim giderlerinin düşürülmesi ile çiftçi ve üretim girdilerinin artırılmasından oluşmuştur. Mısır Cumhuriyeti'nde tarım sektörü bütünüyle özel sektör kapsamında ihracata yönelik ve piyasa şartları dahilinde üretilmektedir. Tarım sektöründe faaliyet gösteren, nüfusun %30'u milli gelir çerçevesinde yüzde 16,5 lik paya sahiptir. Bu nedenle tarım sektörü ülkenin ekonomi politikaları içinde üst sıralardaki yerini korumaktadır. Mısır'da tarıma elverişli araziler ülke coğrafyasının % 4'ünü kapsamaktadır Bu durum mevcut tarım arazilerinin en etkili şekilde değerlendirilerek, ilaveten yeni tarım alanlarının kazanılması yönündeki projelerinin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Mısır; Akdeniz sahil şeridi dışında çok az oranda yağış almakta bu da ülke tarımını sulamaya bağlı kılmaktadır. Dolayısıyla sulama sistemlerinin geliştirilmesi ve yönetim süreci önemiyet kazanmaktadır. Tarım politikalarının dönemsel olarak değerlendirilmesi aşağıdaki gibidir.⁷²

2.3.3.Hizmetler

Mısır ekonomisi ile Arap Dünyası'nda Suudi Arabistan sonrasına 2. büyük ekonomidir. Mısır aynı zamanda Arap dünyası ülkeleri içerisinde en fazla nüfusa sahip olan ülkedir.Hizmetler sektörünün gelişimi bir anlamda ülkenin Sanayi gelişimi açısından da bir bir gösterge olarak düşünülmektedir. Bu nedenle Mısır'da gelişmişlik düzeyinde sanayide ileri ülkelere ulaşılması açısından yenilikler yapması gerekmektedir. Büyük bir nüfusa sahip olan Mısır'ın üretim kaynaklarından en önemlisi olan genç nüfusa istihdam yaratılması ve işsizlik sorununun çözmesi hizmetler sektörüne önemli katkılar sağlayabilecektir⁷³.

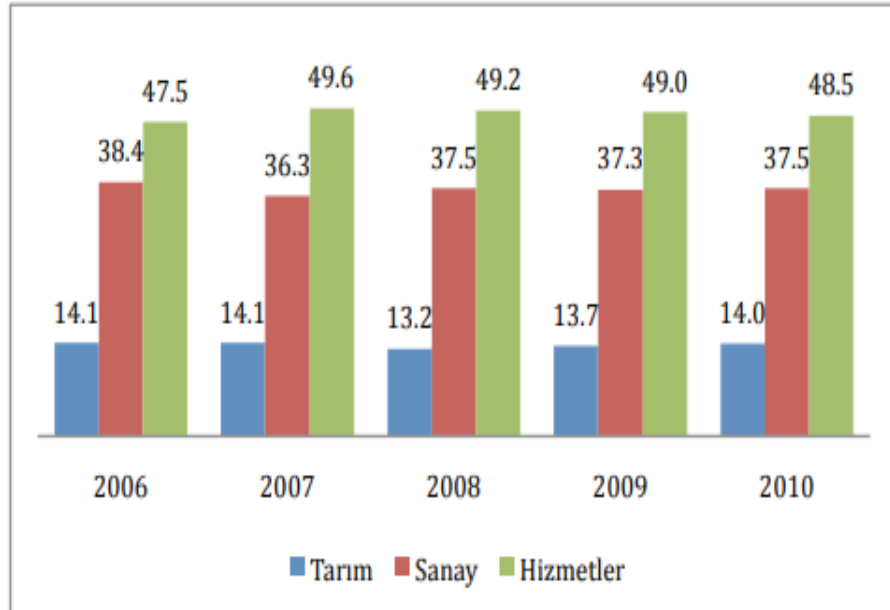
⁷² Muhsin Akgür, *B.D. Roca. Mısır Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası, 1997, ss.18-19.

⁷³ Harun Öztürkler, Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri, Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri, *Ortadoğu Analiz*, Şubat 2012, Cilt: 4, Sayı: 38, 51-57, s.56.

Resim-1 Mısır'da İşsizlik Sorunu

Mısır'da işsizlik sorunu oldukça yüksek seviyelerde olduğundan, Mısır'da meydana gelen devrimde istediğin çok önemli etkileri olmuştur, nedenlerde, ülkelerde işsizlik sorununun çözülmesi; ekonomik, sosyal, gelişmişlik düzeyi ve sosyal refah açısından da önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Grafik-5 2006-2010 Döneminde Alt Sektörlerin GSYH İçerisindeki Payları⁷⁴

Mısır nüfusu itibariyle dünyanın en büyük 15 ülkesi konumundadır. Ancak Grafik 5 incelendiğinde, Mısır ekonomisinde Göktürkler' in tarım Sanayi hizmetler olarak gittikçe arttığını görmek kimin sözüdür. Hizmetler Sanayi'ndeki göreceli fazlalık ülke gelişmesi için yeterli düzeyde olmadığından Mısır'ın sanayide ileri olan

⁷⁴ Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org>(Erişim Tarihi: 03.05.2019).

ülkelere ulaşması açısından, hem genç nüfusun hizmetlerde aktif duruma getirilmesi, hem de Sanayi alanında önemli gelişmelere yönelmesi gerekmektedir.

Resim-2 Doğal Gaz Üretimi

Diğer taraftan Mısır, doğalgaz üretim konusunda ve taşıma konusunda stratejik bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Mısır, doğalgaz üretimi konusundaki avantajını kullanarak finansman konusundaki eksikliklerini tamamlama şansına sahiptir.

2.3.4. Turizm

Mısır'da son 5 yıl içinde yaşanan istikrarsızlık süreci ile birlikte iç çatışmalarda işsizlik ile yoksulluk seviyelerinde yaşanan artışlar insan yaşamına dair tüm yönleri olumsuz etkilemiştir. Ancak bu etkenlere karşın, Mısır; tarım, turizm, petrol gibi zengin kaynaklara sahiptir. Sahip olduğu tarihi eserler, her mevsime uygun iklim ve kıyıları turistler için ilgi çekici olan Mısır, dış ticaretinde var olan açığın bir kısmını turizm gelirlerinden sağlamaktadır. Bölgede turizm gelirini sağlayan kaynaklar içerisinde piramitler, İskenderiye Feneri, kral mezarları ve tapınakların önemli yeri bulunmaktadır. Ülkede uygulanan sosyal sigorta sisteminde; çalışanların neredeyse tamamını kapsayacak şekilde emeklilik, işsizlik, hastalık yardımı, iş kazası ve dul-yetim aylığı gibi hizmetler uygulanmaktadır⁷⁵.

Öte taraftan turizm kişilerin refah seviyeleri ve ülkelerde ekonomik-siyasi istikrarla doğrudan bağlantısı bulunan bir sektördür. Ülkelerin sağladığı turizm

⁷⁵Samancı, a.g.e., s. 150.

gelirlerinin ve gelen turistlerin, güvenlik ve refah düzeyi politikalarında doğrudan orantı söz konusu olmaktadır. Öyle ki refah seviyesi artan kişilerin turistik seyahatlere olan eğilimlerinde artış gözlemlenmektedir. Sonuç olarak turizm insanın yaşam standartlarına önemli katkılarda bulunmaktadır. Buna karşın; güvenlik sorunlarının yaşandığı ülke ve bölgelerin turizm sektörlerinde düşüşler gerçekleşir. Bunun da en önemli nedeni; insanların sahip olduğu refah düzeyleri ve bunun sonucunda ise dinlenme, eğlence türündeki gereksinimlerin ön planda olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat nöro-ekonomik algı sonucu insanlar güvenliğin her şeyden önemli ve önce geldiğini bilmektedir. Buna neden olarak çatışma olan ülke ve bölgelerde, doğal güzelliklerin, tarihi eserlerin, deniz ve güneşin sağladığı turistik atraksiyonlara rağmen buralara yeteri kadar turist çekilememektedir. Buna çarpıcı örnekler arasında, "Arap baharı" ile başlayıp yaşanan çatışmaların istikrarsız kısır-döngüye dönüştüğü Kuzey Afrika bölgesi ile birtakım körfez ülkeleri gösterilmektedir. Özellikle dört mevsim güneşi, denizi, piramitleri ve ekonomik fiyatlarına rağmen Mısır'ın turizm sektöründe yaşanan düşüşler örnek gösterilmektedir⁷⁶.

Mısır hükümeti Yunanistan ve Türkiye gibi Akdeniz devletlerine karşı fiyat esnekliğinde bulunmaktadır. Tarih turizmi açısından oldukça gelişmiş olan ülkede Turizm sektörünün mevsimsel düşüşlerden etkilenmediği görülmektedir. Mısır son dönemde geleneksel tarihi ve deniz turizminden başka Nil nehri kıyılarında dini turizm, sağlık ve golf gibi farklı turizm tarzlarında gelişmeler göstermektedir⁷⁷.

Turizm'in başlangıcı, M.Ö. 4000 yıllarında; ilk olarak tekerleği, parayı ve yazıyı bularak kullanan Sümerlere kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla ilk gezginlerin (turist) Finikeliler olduğu söylenilmektedir. Ayrıca M.Ö. 3000'li yıllarda yapılan tapınaklar ve piramitler sebebiyle, gezginler tarafından en fazla ilgi çekilen ülkelerden birisinin Mısır olduğu bilinmektedir. Eski Babil ve Mısır ve krallıklarında, gezginlerin emniyeti için yollarının güvenliğini sağlandığı, dinlenme ve konaklama yapımları için ev ve bahçelerin bile yapıldığı görülmektedir. Ulusların, önceki yıllarda, ticaret yapmak maksadıyla, komşu bölgeler ve diğer ülkeleri ziyaret etmeleri de turizm aktiviteleri olarak değerlendirildiği görülmektedir. O dönemlerde, karayolunun düzenli sayıda ve fazla olmaması nedeniyle, uzak yerlere yapılan ziyaret ve yolculukların daha çok deniz yollarıyla yapıldığı anlaşılmaktadır⁷⁸.

⁷⁶Hasan Alpago ve Engin Koç, "Turizmin Ekonomik Etkilerini Ölçen Yöntemler", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 2016, Cilt: 11, Sayı: 1, 157-163, s. 158.

⁷⁷ DEİK, a.g.e., s. 5.

⁷⁸ İsmet Barutçugül, *Turizm İşletmeciliği*, 2. Baskı, Uludağ Basımevi, Mayıs 1984, s. 28.

Turizm Komitesi Başkanı, 2015 Yılı Ekim ayı içerisinde yaşanan Rus hava yollarına ait bir uçak kazası ile ilgili öngörüsünü şu şekilde belirtmektedir. Toplam turistik bölgelerde bulunan kapalı tesislerin 220 adet otelden oluştuğunu ancak toplam 220 otelin kapalı doluluk oranı açısından özellikle de Rus, Alman ve İngiliz turist sayısında %50 düşüş olduğu belirtmektedir. Ayrıca, Mısır hükümeti Turizm Bakanı, uçak kazası sebebiyle ülkesindeki turizm gelirlerindeki aylık kayıplarının 281 milyon dolar olarak öngörüldüğünü belirtmektedir. Bu yüzden 2015'te Türkiye ile Rusya arasında meydana gelen siyasi krizin, turizm taleplerine olan etkisi ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırmada; iki ülke arasında, krizin başlamasından sadece 4 ay gibi kısa süre içerisinde, Rus turizm pazarlarında %53,1'lik bir düşüş tespit edilmiştir. Örnelemek gerekirse: Mısır'da istikrarın sağlanabilmesive sokak olaylarının sonlandırılması amacıyla askeri darbenin yapıldığı da bilinmektedir. Darbenin patlak vermesi, Türk turizmine olan talep açısından bir fırsat olarak düşünülmektedir. Ancak, Irak ve Suriye'de meydana gelen iç savaşın, Türk turizmi bakımından, bölge oluşan istikrarsızlık sebebiyle birer tehdit unsuru olarak görülmektedir. Kriz döneminde, turizm harcamasında ve turizm taleplerinde ani bozulma ve dalgalanmalar olabilmektedir. Bu nedenle turizm sektörlerinde, kriz dönemleri ile ilgili hızlı kararların alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, krizlerin etkisinin daha da azaltılarak fırsata dönüştürülebilmesi için bazı alternatif çözümlerin üretilmesi ve kriz döneminin iyi yönetilmesi gerekmektedir⁷⁹.

2.3.5. Bankacılık Sektörü

Faizsiz ve İslami bankacılık yada katılım bankacılığı gibi farklı adlar altında dünyada kullanılmakta ve git gide yaygınlaşmakta olan sistem, bankacılık sistemidir. Faizsiz bankacılığın öncülüğünü 1963'te Mısır'da Ahmet en-Neccar yapmıştır. Öyle ki ticari anlamda ilk faizsiz bankacılık Mısır'da kurulmuş olan Nasır sosyal bankasıdır. İslam ülkelerince benimsenen sistemin yaygınlaşmasında ikinci adım Sudan'da kurulmuş olan Faisal adındaki İslam bankası gösterilmektedir. 1963'te öncü girişimde bulunmuş olan Ahmet en-Neccar faizsiz bankacılığın fikrini de ortaya çıkarmıştır. 1971 yılında Mısır ve 1975 yılında da Dubai'de kurulmuş olan bankalar ilk İslam bankalarının temelini oluşturmuştur. Sanayi devrimi sonrasında dev

⁷⁹ Yu-Shan Wang, "The Impact of Crisis Events and Macroeconomic Activity on Taiwan's International Inbound Tourism Demand", *Tourism Management*, 2009, Sayı: 30, 75-82, s. 75.

projeleri finanse etmek için gelişmiş yöntem İslami kurallar çerçevesinde yapılan bankacılık arayışları II. Dünya savaşı sonrasında hız kazanmıştır⁸⁰.

Yakın geçmişte gerçekleşen son örnek, Societe General Bank'ın (NSGB) bir kısmen devlet bankası olan MısırInternational Bank'ın (MIBank) büyük hissesini almasıdır. Bununla beraber, yabancı ve yerel yatırımcılar, Mohieldin'in açıkladığı sigorta sektörü çerçevesindeki planları büyük bir ilgiyle gözlemekteler. Devletinmevcudundaki, dört ayrı sigorta şirketinin tümü, bu planlar doğrultusunda sadece 18 aylık bir süreçte satışa çıkarılacaktır. Bu son derece hırslı fakat başkanın söylemleridikkate alındığında pekte hayal ürünü olmadığı görülen bir hedef olmaktadır. Mısır Cumhuriyeti bankacılık sistemi, en yukarıdaki Merkez Bankası'nın kontrolündeki üç grup bankadan meydana gelmektedir: Bunlar; özel statülü bankalar, iş ve yatırım bankaları ve Ticari bankalardır. Ticari bankalarda özel ve ortak girişim bankaları ile kamu bankaları olarak iki ayrı gruptan oluşmaktadır. Dört büyük Kamu bankalarından en büyükleri (National Bank of Egypt, Banque de Caire, Banque Misr ve Bank of Alexandria), Mısır Cumhuriyetinin bankacılık sektöründe yaklaşık %60 oranında tasarruflarda, %51 oranında dakredilerde pay sahibidir. Söz konusu bu bankaların 919 adet şubesi mevcuttur. Ortak girişim ve özel bankalar ise 24 adet olup, toplamda 375 adet şubeye sahiptirler. Özel statülü bankaların faaliyet alanları, tarım gayrimenkul ve sanayi sektörlerine yöneliktir. Egyptian Industrial Development Bank sanayi sektörünün gelişimine yönelik faaliyetlerde bulunmakta ve 14 adet şubesi vardır. The Arab Egyptian Real Estate Bank 26 şube ile ağırlıklı olarak gayrimenkul sektörü alanında hizmet vermektedir. Principal Bank for Development and Agricultural Credit ise 1.034 şube ile Tarım alanında hizmet sunmaktadır. Merkez Bankasının verilerine göre 1 Nisan 2003 itibariyle, Mısır bankacılık sektöründe 57 adet banka faaliyetlerini sürdürmektedir⁸¹.

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalardan, 4 tanesi kamu bankası olan 28 tane ticari banka, 11' tanesi ortak yatırım bankası olan 26 tane yatırım bankası, 3 tane özel statülü banka ve 15 tane yabancı bankalara ait şube bulunmaktadır. Nasser Social Bank ve Arab International Bank özel yasalara tabidir ve Merkez Bankasının denetimi dışındadırlar. 2003'te Merkez Bankasının bağımsızlığını da ilan edecek olan yeni bankacılık kanununun (2003 tarihli ve 88 sayılı) Haziran 2003'te parlamentoda onaylanarak, 16 Temmuz 2003'te yürürlüğe

⁸⁰ Elnaz Shamekhi, "Faizsiz Bankacılık Sistemi ve İran Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2018, Cilt: 2, Sayı: 1, 40-54, s. 52.

⁸¹ T. C. Ticaret Bakanlığı, Ankara, 2018, s. 44.

girmesi sektöre yönelik yaşanan en dikkat çekici gelişmedir. Yeni kanunla Para Politikaları Koordinasyon Konseyi oluşturulurken aynı zamanda para politikasında enflasyon hedeflemesine geçilmesinin kararı alınmıştır. Bütün bankalar için sermaye yeterlilik düzeyi %10 olarak onanmıştır.. Mart ayı içerisinde sermaye aktarımıyla kamu bankalarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan, Merkez Bankası kredi risk bilgi sistemi oluşturularak 2003 yılı Haziran ayından itibaren 37 adet banka bu ağa dahil edilmiştir. 2006'ya kadar yabancı bankalara ait branşlarının 50 milyon dolar, Mısır bankalarının ödenmiş sermayesinin ise en az 500 milyon LE, olması beklenmektedir.⁸²

Faizsiz bankacılık sistemleri, günümüzden yaklaşık 50 yıl öncesinde düşünce olarak hayatımızda yer almış ve 1976 yılında ise ilk defa Mısır'da uygulandığı görülmektedir. Ülkemizde, 1983 yılında çıkan Kanun Hükmünde Kararname ile faizsiz bankacılık sisteminin kurulmasına izin verilmektedir. Dolayısıyla o dönemde Özel Finans Kurumu olarak adlandırmakta ve yeni unvanı olarak da Katılım Bankaları olarak isimlendirilmektedir. Dünya geneline bakıldığında; ülkemizdeki Katılım Bankalarının özellikle de son on yılda daha fazla gelişme kaydettiği görülmektedir. Faizsiz bankacılık fikir açıdan kurucusu olarak görülen Mısır'da bile, pür faizsiz bankacılığın yapılamadığı bilinmektedir. Dolayısıyla 1992- 2006 yılları Eylül döneminde; ticari bankaların topladığı fonların %57,7'si, katılım bankalarını topladığı fonların ise %85,7'si, kredi şeklinde kullanılabilir. 2001 ile 2006 yılları arasında, ticari bankalardaki ortalama aktif kârlılık oranını %8, öz kaynak kârlılığının ise %1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı dönem içinde, katılım bankalarındaki ortalama aktif kârlılık oranının %12, öz kaynak kârlılığının ise %17 seviyesinde gerçekleşebilmektedir. Katılım bankaları tüm verilere göre, ölçeğinin verdiği avantajlarla, kâr oranlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Katılım bankalarının, ticari bankanın yürütmüş olduğu işlemin büyük çoğunluğunu yerine getirdiği görülmektedir. Katılım bankaları, bankacılık alanında herhangi bir riske yol açmayacak biçimde TMSF kapsamına alınarak yeniden düzenlenebilir. Bu yüzden Katılım bankaları, kendilerine özgü kâr-zarar ortaklığı yapısını da tekrar gerçekleştirebilirler⁸³.

⁸² T. C. Ticaret Bakanlığı, a.g.e., s. 45.

⁸³ Abdul Rahman, A. R., "Shari'ah Audit For Islamic Financial Services: The Needs and Challenges", *ISRA Islamic Finance Seminar (IIFS)*, 11 November 2008, s. 2.

2.3.6. İnşaat Sektörü

Mısır'ın 1980'lerden bugüne kadar aldığı dış yardımlar sonucunda inşaat sektörü yıllık % 20 oranda büyüme göstermiştir. Sektör 2009'da %11,4, 2010'da % 13,2, 2011 yılında yaşanan devrim sonucunda %3,7 ve 2012'de ise % 3,3 gibi bir büyüme kaydedebilmiştir. 2013'de GSYİH içerisinde sektörün payı % 5,9 büyüme gösterip % 4,6 oranında gerçekleşmiş, 2014 yılında da bu pay % 7 oranına ulaşmıştır. Mısır'daki inşaat sektörü şehir planlaması ile konut alanında uzmanlaşmış birtakım firmaların elinde bulunmaktadır. Sektörün önemli oyuncularından birkaçı; Orascom, Nasr General, Dorra group, Samcrete, Egyptian Contracting ve Industrial and Engineering Projects gibi firmalardır⁸⁴.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda dolaşan portföy yatırımlarıyla, doğrudan yabancı yatırımlar bir anda çelmeye başlamıştır. Hatta gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde konuta bağlı olarak ortaya çıkan derin kriz, inşaat sektörüyle kamu yatırımlarını yavaşlatıp durma noktasına kadar getirmiştir. Ancak piyasalara gelen parasal bolluk, konut finanse etmek için verilen, geri dönmemiş kredi oranlarının da azalmasıyla ve bankacılığa yönelik uluslararası düzenlemeleri etkisiyle sektöre tekrar canlılık getirmiştir. 2010 ve 2011'de Batılı hükümetler borçlanarak kamu yatırımları yapınca sektör durağan konuma gelmiş, 2011'de % 0,5 seviyelerine gelmiştir. 2012 ve 2013'te küresel bazda ki inşaat harcamaları % 4 büyümüş yıllık 8 trilyon USD olmuştur. 2014'te küresel olarak inşaat harcamalarında yaşanan atılım % 5,1 seviyesinde artış sağlamıştır. Uluslararası kuruluşlar yaşanan harcamalara göre artış tahminlerini dikkate aldığında 2015'te harcamaların 9,75 trilyon USD olduğu belirtilmektedir⁸⁵.

2.4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ (2000 – 2010 YILLARI)

Türkiye bilgi ekonomisinde istenilen düzeye ulaşabilmek için, bir yandan sanayileşmeyi tamamlamalı öte yandan da mevcut teknolojik yapıyı değiştirmelidir. Emek ağırlıklı teknolojiye vazgeçerek hızlı biçimde ileri teknolojiye yönelmesi gerekmektedir. Bunu başarabilmek için ise, her sene milli gelirinin minimum %3'lük payını ar-ge çalışmaları için ayırmalı, eğitim sistemini bilgi ekonomisi yönünde iyileştirmeli, ekonomi alanındaki üretim sahalarının eşgüdümü olarak çalışmasını

⁸⁴ DEİK, a.g.e., s. 6.

⁸⁵ Çak, a.g.e., ss. 35-36.

sağlamalı ve bu gibi birçok tedbiri almalıdır. Ülke şu anki ekonomik yapısı ile ilerleyen zamanda ekonomik bakımdan kaybolma tehlikesiyle yüz yüze kalabilir⁸⁶.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; sermayenin hızlı biçimde uluslararası duruma gelmesi ve önceleri kalkınma mücadelesi içindeki gelişmekte olan devletlerde, dikkat çeken bir etken olarak önemli bir yere sahiptir. İktisat çevreleri bu konuyla alakalı veri ve bilgilere daha çok sempati duymaya başlamıştır. Ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımlarında görülen sektörel seçicilik ve hizmetler sektörünün pay oranı incelenmektedir. Hizmetler sektörüyle ilgili genel bilgilerin verilmesinin ardından, sektörünün öneminin artması, Ülkemizdeki doğrudan yabancı sermayenin 2001 yılı ve 2011 yılı arasında, nitelikleri ve sektörel dağılımı açısından veriler bulunmakta ve hizmetler sektörü hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Türkiye ekonomisinde de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından özellikle de 2002 sonrasında oluşan istikrarlı ortam doğrudan yabancı yatırımlarda artışneden olmuştur. Yaşanan bu gelişme dahilinde hizmetler sektörü ciddi bir pay oranına sahiptir. Bunun nedeni de hizmetler sektörünün bütün dünyada ve ülkemizde öneminin artmasıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar bakımından bakıldığı zaman hizmetler sektörünün kilit nokta konumuna geldiği görülmektedir. 2007 de Türkiye, geçmişten günümüze en büyük küresel sermaye girdisinetanıklı olmuştur. DYY girişi 22.047 milyon \$ dır. Ekonomik krizlerin neden olduğu etkiler gün ışığına çıkmış ve 2008 de yaşanan global ekonomik krizardan 2009 ve 2010'da DYY girişi 2008'e oranla daha çok düşüş sergilemiştir. DYY girişi söz konusu tarihlerde 8.411 ve 9.038 milyon \$ iken. 2011 de ise tekrar toparlanmaya başlamış ve 15.876 milyon \$'a yükselmiştir⁸⁷.

2.4.1. Sanayi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sosyalist devletlerle birlikte henüz gelişmekte olan devletlerin toplumsal temel hedeflerinden biri olmuş sanayileşmenin, bilhassa geçtiğimiz son 20 senede büyük oranda gündemden düşmüş olduğu görülmektedir. Türkiye devleti ise Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren sanayileşmeyi öncelikli hedef haline getirmiş ve 1950'lerin başlarında neredeyse hepsinde devletin desteği ile sanayileşmede ciddi oranda atılımlarda bulunmuştur. Savaştan sonraki dönemde sanayileşme yönündeki çabalar, Savaş esnasındaki özel sermaye birikiminin desteği ile sürmüştür. 1960'ların başlarında

⁸⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 123.

⁸⁷ Mustafa Şit ve Ahmet Şit, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı: Hizmetler Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 3, Sayı: 5, 36-54, s. 36.

merkezi planlama sisteminin başlamasıyla farklı bir anlam kazanmıştır. 1970'lerin sonlarında sıkça yaşanan kısa süreli istikrarsızlık ile önemli ölçüde sıkıntı yaratan dış kaynak sorunu sebebiyle sanayileşme yönündeki çabalar tıkanma noktasına gelmiştir. Türkiye, 1980 senesinden itibaren IMF ve Dünya Bankası'nın desteği ile serbest pazar ağırlıklı dışa açık politikaları temel alan neoliberal politikaları benimsemiş ülkelerin arasına katılmıştır. Bu süreçte ekonomi, sürekli değişken ve hızlı oranlarda 1989 yılında serbest bırakılan sermaye ve enflasyon hareketleri nedeniyle faiz oranlarında dalgalanmalar, geniş çaplı döviz kuru ve finansal krizlerin yaşandığı ve kısa sürelide olsa gündeme oturduğu bilinmektedir. Bunun sonucu olarak ta sanayileşme hedefinin yanında büyüme, yatırım, gelir dağılımı, istihdam gibi orta ve uzun vadeye yönelik hedeflerden de gittikçe uzaklaşmıştır⁸⁸.

Türkiye sahip olduğu avantajlarını değerlendirip işlemelidir. Özellikle yetişmekte olan tarımsal ürünleri, gıda ile diğer sanayilerin gereksinim duyduğu ham maddeleri çeşitleriyle karşılayabilmektedir. Bu özellikler baz alınmalı ve sanayi tesislerinin kurulması gerekmektedir. Yeraltı kaynaklarının çeşitliliği ve rezervi yönünden zengin konumda bulunan doğal kaynaklar rantabl biçimde değerlendirilmektedir. Dünyada yaşananlar gibi Türk sanayiciler de birtakım sorunlar yaşamaktadır. Özellikle siyasi-ekonomik kriz zamanları yerli ve yabancı hammadde temin edilirken zaman zaman sorunlar yaşamaktadır. Talepteki yetersizlik, enerji sorunu, ithal mallardaki rekabet, teknolojik sorunlar, finansmanda yaşanan güçlükler, Euro/Dolar paritesinin istikrarsızlığı ve petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar gibi konular Türk sanayicilere sorunlar yaşatmaktadır. Bilindiği üzere genç nüfus ülkemizde oldukça fazladır. Eğitimle, gelişmekte olan teknolojinin sunduğu imkanlar ele alınmakta, genç beyinler sanayi konusunda geleceğe dönük değerlendirilmektedir. Kıtaların kavşak noktalarında olmamız sebebiyle sanayi faaliyetlerinin tesisinde, yabancı yatırımcılara yatırım bölgesi olma konusunda tanıtım dahil çeşitli çalışmalar yapılarak Türkiye uluslararası şirketlerin merkezi konumuna getirilebilmektedir⁸⁹.

Bilgi ekonomisine yönelmiş ve gelişmiş olan ekonomiler de işgücü yapısının değiştiği gözlenmektedir. Söz konusu ekonomiler kapsamında işgücü faktörü imalat sanayiinden uzaklaşarak hizmetler sektörü ve ileri teknolojiyi içeren mamüllere kaymış fakat ulusal gelirden azalma olmamış tam tersine artış gerçekleşmiştir..

⁸⁸ Fikret Şenses ve Erol Taymaz, *Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?*, METU ERC Working Papers, 2003, 1-23, p. 1.

⁸⁹ Mesut Doğan, "Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2013, Sayı: 28, 211-231, s. 227.

Endüstri devrimini kaçıran, endüstri ekonomisine geçiş yapamayan ülkeler, ekonomik alanda yaşamlarını tarım ekonomisi yoğunluklu olarak devam ettirmişlerdir. 21. yüzyılın ekonomik sistemi görülen bilgi ekonomisine geçiş sağlayamamış devletlerin ekonomik yaşamdan silinme riski bulunmaktadır. Çünkü devletlerin gelir düzeylerindeki farklılıkların tarım ekonomisi devrinde yani sanayileşme öncesi daha az olduğu gözlenmektedir. Sanayi ekonomisine bu geçildikten sonra bu farklılık oldukça artmıştır. Bilgi ekonomisine geçişle beraberde bu farklılığın daha da artması beklenmekte ve bazı devletler ekonomik işlevlerini yapamaz duruma geleceklerdir. Sanayi devrimi öncesinde en zengin ve en yoksul ülke arasında belirlenen gelir farkının nispeten 1,5-2 kat daha küçük olduğu görülmektedir. Sanayileşme devriminden bu yana geçen 100 yılı aşkın sürede söz konusu oranlar inanılmayacak ölçüde artmıştır⁹⁰.

2.4.2. Tarım

Tarım sektörü, biyolojik çeşitlilik, zengin toprak kaynakları, jeolojik şartlar ve elverişli iklim nedeniyle Türkiye’de her dönem öncelikli sektör konumundadır. Nüfusun büyük bölümünün gıda gereksinimlerini karşılayan tarım sektörü ülkemizi dış kaynaklara bağlı olmaktan korurken, tarımla bağlantılı başka sektörlerin de hammadde ihtiyacını karşılayarak Türkiye’nin ekonomik ve sosyal gelişiminde oldukça önemli bir role sahiptir. Toprak yapısının zenginliği, tarıma uygun arazileri ve uygun iklim koşulları ile Türkiye’nin, baklagiller, hububatlar, sebzeler, meyveler ve hayvancılığı kapsayan geniş çaplı bir yelpazesi bulunmaktadır. Türkiye tarımsal alanda birçok ürün grubu içinde ilk sıralarda yerini almaktadır. Ülkemiz, incir, fındık, kiraz ve kayısıda açık ara birinci; vişnede, pırasa, kavunda ikinci ve içinde kırmızıbiber, baharat, karabiber, salatalık, çilek, doğal bal ve karpuzu barındıran 14 çeşit tarımsal mamulün üretimi bakımından üçüncü sıradadır. Hububat üretiminde yüksek düzeyde devlet politikalarına bağlı olan Türkiye’de hükümet yakıt ve gübreleme maliyetlerine destek sağlayarak ve de fiyatlara gerekli müdahaleyi yaparak, hububat üretimi için destek vermektedir⁹¹.

İnsanların en temel gereksinimi olan gıda ürünlerini üreten tarım sektörü stratejik önem taşımaktadır. İstikrarlı biçimde gıda güvencesinin sağlanmasında, izlenecek tarım politikaları son derece önemlidir. Günümüzde, gıda güvencesini sağlayabilmiş ülkelerin pek çoğu, tarih boyunca tarım sektörüne önem vermişler, desteklemişler ve çoğunlukla serbestleşme teşebbüslerine dahil etmemişlerdir.

⁹⁰ Yıldırım, a.g.e., s. 123.

⁹¹ Hacı Dede ve Hakan Karagöz, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, Konya, 2013, s. 6.

Tarımın tabii şartlara bağımlı olan üretim yapısı, devletlerin gıda güvencesi bakımından sektörü dikkate alma, koruma ve destekleme gereksinimi duymalarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte çağımızda gıda güvencesi problemi yaşayan devletlerin çoğunda, oluşturulan tarım politikalarının yanında devlet önceliklerinden daha çok uluslararası gelişmeler ve uluslararası kuruluşların yapısal uyum programlarının etkileri olmaktadır. Söz konusu programların, sektöre yansımalarıysa genellikle bu devletlerin destekleme ve koruma sistemlerinin zayıf düşürülmesi biçiminde gelişmiştir. Türkiye’de tarım sektörü 1980’lere dek devlet tarafından desteklenmiş ve korunmuş, 1980’ler sonrasında pazar ekonomisine yapılan geçişle beraber serbestleşme dönemine girmiş ve sonrasında devlet desteği kesintili şekilde uygulanmaya devam edilmiştir. Tarımsal yönden halen yapısal problemleri aşamamış ve devlet desteğine ihtiyaç duyan ülkemiz için serbestleşme yönündeki politikaların tarım alanındaki altyapıya olan uygunluğu ve de bu gelişmeler eliyle devam ettirilebilir gıda güvencesinin sağlanabilirliği konusu tartışmalara açık hale gelmiştir⁹².

AB ve Türkiye’de tarım; istihdama katkı sağlaması, tarımsal sanayi için hammadde oluşturması, insanların gıda ihtiyaçlarına cevap vermesinin yanı sıra, üretilen tarım ürünlerinin ihraç edilebilmesi gibi sebeplerle, sosyal ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahip sektör durumundadır. Türk tarımı ve Ortak Tarım Politikası arasında ki uyum da hedeflenen gelişme elde edilememiştir. Bunun nedeni, finansman problem ve her iki muhatabında tarımsal sektörün ekonomik, sosyal ve yapısal açıdan sergilediği farklılıklardır. Tarım sektörü, AB ülkeleri ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok devlette; nüfusun besin maddeleri ihtiyaçlarını karşılaması, tarımsal sanayinin ihtiyacı olan ham maddeyi sağlaması, belli bir kitleye istihdam imkanı sunması, dışa bağımlı olma durumunun engellenmesi ve ödemeler dengesi kapsamında etkilerinin bulunması sebebiyle, ekonomide yer alan sektörler arasında önemini korumaktadır⁹³.

Ülkelerle toplumların kalkınmasına önemli katkısı olan tarım sektörü; ekonomik sistemin küreselleşmesi, rekabet ortamlarının sürekli artışı ve hızlı değişim gösteren pazar şartlarının etkisiyle önemini git gide artırmaktadır. Türkiye yer aldığı jeopolitik konumuyla, üç tarafını çeviren Karadeniz, Ege, Akdeniz gibi bölgeleriyle bunlarla birlikte akarsuları ve ekolojik çeşitliliğinden dolayı bitkisel,

⁹² Özlem Şentürk ve M. Necat Ören, “Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi”, *YYÜ Tarih Bilimleri Dergisi*, 2014, Cilt: 24, Sayı: 2, 193- 200, s. 193.

⁹³ Hüseyin Naci Bayraç ve Füsun Yenilmez, “Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırması”, 2007, <http://www.e-konomistdergi.com/makaleler/nbayrac.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

hayvansal ve su ürünleri bakımından özel öneme sahiptir. Kalkınma planları hazırlandıktan sonra tarım sektöründe üretim artışı biraz hızlanmış ancak uygulanmakta olan tarımsal politikalara ait hedefler başarıya ulaşmamıştır. 2000'li yıllarda Uluslararası para fonuyla yapılan anlaşmalar kapsamında uygulanan tarımsal politikalara yönelik önemli boyutta değişikliğe gidilmiştir. Bu politikalardan önemli olanları aşağıda ifade edilmektedir. Uluslararası para fonuyla yapılmış olan anlaşmalar kapsamında alınan kararlarla çiftçilere sağlanan ekonomik destek büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki tarımsal mamullerin maliyetleri dünyadaki maliyetlerle kıyaslandığında ciddi fiyat farklılıkları görülmektedir. Bu farklılıkların nedenleri, tarımla ilintili olarak yaşanan sorunlar, girdi fiyatlarının yükselmesi, nadasın zorunlu kılınması, sulama olanaklarındaki yetersizlik, teknolojinin yetersiz kullanımı, gübrede, tohumda ve tarımsal ilaçlarda fiyatların yüksek olmasıdır. Bu nedenlerin sonucunda yerel olan fiyatlar dünya fiyatlarının üstünde kalmakta, tarımsal üretime yönelik destekleme fiyatları ise çözüm için yeterli olmamaktadır. Bu olumsuzluklar tarım alanında faaliyet gösteren üreticileri üretim yapmamaya yöneltmektedir⁹⁴.

Zimbabve; verimli ve tarıma elverişli toprakları ile Güney Afrika Cumhuriyetinin tahıl deposu olarak tanımlanmaktadır. Kuraklıklar ve kamulaştırılmadan dolayı daralan tarımsal alanlar nedeniyle son yıllara bakıldığında üretimin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Nüfusun %50'sinden çoğunun geçimini temin ettiği tarım sektöründe yaşanan sorunlar, gerek çiftçiler gerekse devlet yönünden önemli oranda gelir kaybına yol açmaktadır. Zimbabve tarımında başlıca ürün tütündür ülke, dünya genelindeki tütün üreticileri arasında önemli bir yere sahiptir. Bilhassa düşük oranlı işçilik giderleri tütün ihracatı bakımından Zimbabve ekonomisine rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Ülkede üretilmekte olan diğer tarım ürünleri ise buğday, şeker, çay, mısır, kahve, pamuk, fasulye, yer fıstığı, yağlı tohumlar ve soya fasulyesidir. Çiftçilerin Kısmen bile olsa bahçe bitkileri üretimine yönelmesinin sonucunda sebze meyve üretimin de artışlar görülmektedir. Tarımsal katma değer içeren ürünler, tarım makineleri, kereste işleme ve tarım altyapısındaki gelişim (borulama, depolama, sulama ile dağıtım tesisleri, kanallar ve barajlar) sektör içinde geliştirilebilecek olan alanlardır⁹⁵.

⁹⁴ Zeki Doğan, Seçkin Arslan ve Ayberk Nuri Berkman, "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: 8, Sayı: 1, 29-41, s. 29.

⁹⁵ DEİK, a.g.e., s. 5.

2.4.3. Hizmetler

Türkiye yakın dönem tarihi incelendiğinde ana sektörler içerisinde önemli geçişlerin yaşandığı görülmektedir. Türkiye sanayileşme sürecini bitirmeden prematüre durumda hizmetleşmektedir. Firmaların ve istihdamın hizmetler sektöründe payı baskın olsa da sektöre ait üretimin ekonomiye olan katkısının sınırlı olduğu görülmektedir. Son yarım yüzyılda devamlı artış gösteren kentlere göçler, hizmetler sektörüne tarım sektöründen istihdam alanında yaşanan kaymaları beraberinde getirmiştir. Sanayisizleşmeye yönelik eğilim görülen Türkiye ekonomisi içerisinde hizmetler sektörünün önemi artmıştır. Hizmetler sektörünün sanayiye karşın üretim oranı 2013'de % 28'ken, küresel anlamdaki finansal krizlerin yaşandığı yıllarda artış göstererek 2015'de % 80 oranına dayanmıştır. Söz konusu 13 yılda imalat sanayindeki üretim her yıl için ortalama % 6 artış gösterirken, hizmetler sektöründeki üretim ise yıllık % 24 artmıştır. Hizmetler sektörünün, imalat sanayi ile katma değer ve istihdam konusunda orantısız büyüdüğü görülmektedir. Hizmetler sektöründe emek yoğunluklu ve niteliksiz alt sektörler için pay görece olarak artmıştır⁹⁶.

Sanayi ve inşaat sektörünün dikkate değer istihdam merkezleri olmaları nedeniyle hizmetler sektörünün bu sektörleri desteklemesi, olarak tanımlanabilir. İstihdam piyasamız ekonomik olan ve olmayan evölüsyonlara belli oranda canlılık katmayı sürdürmüştür. İktisadi yönetim, üretimi desteklemek ve iş gücü pazarını geliştirmek için teşvik amaçlı uygulamalarını başlatmıştır. Üretim idaresi doğrultusunda GSYH bilgileri incelendiği zaman tarım haricinde bütün ana sektörler senenin ikinci çeyreğinde büyüme girişimini desteklediği gözlenmektedir. GSYH'de önemli payı bulunan hizmetler sektörünün senenin ikinci çeyreğinde büyümeye katkısı 3,8 puanken, inşaat sektörünün büyümeye katkısı 0,1 puana inmiştir. Bu süreçte tarım sektörüne bakıldığında 0,1 puan oranında büyümeyi aşağı çektiği görülmektedir. Döviz kurlarında artan oynaklığın enflasyonda belirsizlik oranını arttırdığı, tüketici enflasyonuna geçişi güçlendirdiği, önceki enflasyona göre hesaplama eğiliminin arttığı ve bu kapsamda fiyatlamaların önemli oranda bozulduğu gözlenmektedir. Nitekim bu süreçte döviz kuru girişkenliğinin düşük olduğu kalemlerde bile ciddi fiyat yükselişleri gözlenmiştir⁹⁷.

⁹⁶ Ayça Tekin Kuru ve Nazire Nergiz Dinçer, "Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektörleri", *İktisat ve Toplum*, 2018, Sayı: 88, 5-11, s. 5.

⁹⁷ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Türkiye Ekonomisi*, Ekim 2018, s. 155.

Kamu harcamaları, kamu tüzel kişilerinin ve kamunun doğrudan mal ve para olarak gerçekleştirdiği harcamalardır. Bunun yanında diğer kamu kurum ve kuruluşlarını tarafından kamuya yönelik hizmetlerin ifa edilmesi için yaptığı harcamaları kapsamaktadır. Özel sektör harcamaları ise özel teşebbüslerin yapmış olduğu harcamaları içermektedir. Ekonomik kaynakların hangi oranda özel kesim hangi oranda kamu tarafından kullanıldığı yönde ayırım yapıldığı zaman, devletin iktisadi büyüklüğü tespit edilmiş olur. Kamu harcamaları üç şekilde sınıflandırıldığında ekonomik, fonksiyonel ve idari ayırım ortaya çıkmaktadır. Özel sektörün ve kamunun yaptığı harcamalarının amaçları birbirinden farklı olmaktadır. Kamu harcamalarında hedef; toplumun genel ihtiyaçlarından kaynaklı hizmetleri maksimum seviyede yerine getirerek refah düzeyini artırmaktır. Özel sektörün harcamalarındaki hedefi ise, sadece kar oranını yükseltmektir. Gerek özel sektörün gerek kamunun yaptığı harcamalarının ülkenin ekonomik gelişimine sağladığı katkılar tartışılmaz seviyededir. Bu harcamaların sosyal ve ekonomik etkileri ile ülkemizde üretim alanında artışlar yaşanmakta, yeni iş sahaları oluşmakta, gelir dağılımında yaşanan adaletsizlik minimum seviyelere inmekte ve toplum içinde refah seviyesi yükselmektedir⁹⁸.

İktisat teorisinde yıllarca çoğunlukla ticarete konu olmayan işlemler diye adlandırılan hizmetler, ekonomi modellerinde 1950'li ve 1960'lı yıllarda yer bulmaya başlamıştır, Bu zaman zarfında hizmetler sektörünün önemi ve rolü üzerinde teoride pek de durulmamıştır. Hizmetler, mal üretimi ile karşılaştırıldığı zaman, heterojen yapıları sebebiyle tanımlanması zor faaliyetlerdir. Hizmetleri tanımlayabilmenin belki de klasik ve en basit yolu, hizmet türünün ne olmadığını tanımlamaktan geçmektedir. Bu bakımdan hizmetler "artakalan sektör" (residual sector) şeklinde tanımlanmaktadır. Yani, imalat, madencilik ve tarım sektörü dışında kalan bütün uygulamalar hizmet sektörü şeklinde tanımlanabilir. Hizmet sektörü, pek çok farklı iş kolunu kapsayan, geniş bir yelpazesine sahip bulunan geniş bir terimi içermektedir. Günümüzde çoğu ülkenin ulusal gelir hesapları hem GSYİH'daki teslim harcamalarının sektörel bazda kompozisyonu hem de katma değer oranlarının sektörel dağılımı ile hizmetler ve mallar arasında bulunan fark dikkate alınarak düzenlenmektedir. Lokantalar, hastaneler, oteller okullar birer hizmet firmasıdır. Yapmış oldukları hizmet üretimi nedeniyle bu tür işletmeler, hizmet işletmesi ve bütün hizmet işletmelerinin meydana getirdiği sektöre hizmet (hizmetler) sektörü

⁹⁸ Turan, a.g.e., s. 223.

denilmektedir. Hizmetler sektöründe para karşılığı alınan şey bir sistemin veya nesnenin kendisi değil onun yaptığı işlemdir⁹⁹.

Türkiye'de yapılan 2002 seçimlerinde iktidara geçen hükümet günümüzde hala tek başına iktidar olmaya devam etmektedir. Bu durum siyasi istikrar bakımından oldukça dikkate değer katkılar sunmaktadır. Türkiyeli ekonomi politikaları denildiğinde ilk akla gelen kalkınma planları olmaktadır. 2002 ve 2005 yılları arasında 8. kalkınma planı uygulanmıştır 2006'da ise alışılmıştın dışında aksine geçici plan uygulanmış 2007-2013 yıllarında arasında 9 Kalkınma Planı uygulamaya alınmıştır ilk başta Kalkınma planını hedefleri ardından geçen yıllarda içinde ülkede yaşanan gelişmeler tartışılacaktır irdelenecektir. Türkiye ekonomisi 2000'lerde derin bir kriz yaşamış, ülkemiz ekonomisi 2000'lerin başlarında ekonomide var olan yapısal problemlerin giderilmemesi ve mali sektörde oluşan zayıflığın neticesinde ülke ekonomisinde oldukça derin bir kriz yaşamıştır. 2001 krizinin ardından Makroekonomik istikrarın sürekliliğini korumak ekonominin esnek verimli ve etkin bir yapıya kavuşmasını sağlayabilmek için "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya alınmıştır. Bu geçiş sayesinde ekonomide önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş programı çerçevesinde ve kamu maliyesinde aktivitenin artırılması ile mali sektörde güçlenmenin sağlanması ekonomide rekabet gücü artışını amaçlayan politikalar sorunsuz biçimde uygulanmıştır¹⁰⁰.

Uygulanan ekonomik politikaların içinde yabancı paraların karşısında (Türk Lirası) TL'nin serbest dalgalanması konusunda izin verilmesi olmuştur. İktidarının sergilediği siyasi istikrar ile ülkemizin yaşadığı kriz ortamı sessiz sedasız ortadan kalkmıştır. Gerçekleştirilen yapısal reformlar, sıkı maliye ve para piyasalarında uygulanan politikalar kısa süre içinde ülke ekonomisinde olumlu neticelere ulaşmayı sağlamıştır¹⁰¹.

Hizmetlerin kendilerine has niteliklerinden dolayı hizmet sektörü kapsamında üretim faaliyetinde bulunan sektörler içinde birtakım farklılıkların ortaya çıkması doğaldır. Hizmet sektöründe mevcut bu nitelikler aşağıdaki gibi açıklanabilir¹⁰²;

1. *Üretim yönetiminde esneklik yoktur*; hizmet sektöründe yapılan hizmetlerin nitelikli olması ve depolanması sebebiyle İleriye yönelik satış oranlarını arttırma

⁹⁹ Şit ve Şit, a.g.e., s. 38.

¹⁰⁰ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, 8. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, s. 324.

¹⁰¹ Turan, a.g.e., s. 234.

¹⁰² Şit ve Şit, a.g.e., ss. 38-39.

amaçlı planlar yapılırken üretim potansiyeli değişmek durumundadır. Oluşabilecek bu değişiklikler çoğunlukla uzun vadede gerçekleşebilir. Örnekleme gerekirse; Bir otel kısa süreçte kiralamak istediği oda sayısında artış yakalayamaz ise, oda satış sayısının düşmesi karşısında odaların bazılarında kapatılarak maliyeti düşüremez.

2.Emek yoğunudur; hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler çoğunlukla emek yoğun sisteminde çalışırlar. Bu da her birim çıktı için daha az donanım gerektirmektedir. Bu işletmelerde işin akışı, makinelere bağlı olarak çalışan sanayi işletmelerine oranla bu özellik stratejilerin gelişmesi için sarf edilen çabanın belirsizliğini arttırırken aynı zamanda hizmet üretiminin denetimini güçleştirir.

3. Kalite ve miktarı ölçme imkanı sınırlıdır; Hizmet sektöründe yapılan üretimin kalite çizgisini belirleyebilmek ve kontrol edebilmek son derece zordur. Hizmetin kalite düzeyini ölçmek sadece tüketiciye sunum aşamasında kontrol etmekle mümkündür. Fakat bu yöntemin de sağlıklı olduğu söylenemez. Bunun sebebi her müşterinin alacağı hizmetten farklı haz almasıdır. Bu da hizmetlerin kalitesini ölçecek objektif standartların olmadığını veya oldukça belirsiz olduğunu göstermektedir.

4. Maliyet hesaplamaları yapılması güçtür; Yukarıda anlatılan özelliklerin neticesi olarak hizmet sektöründe oluşan maliyetlerin hesaplanması son derece güçtür. Bilhassa birim maliyetleri belirleme konusu firma için önemli bir problem teşkil edebilir Şüphesiz bu zorluk, hizmet firmalarında adet üretimlerin fiyatlandırılması aşamasında da etkili olmaktadır.

5. Genellikle pazara yakındır; Hizmet İşletmeleri alıcı ve üretici arasında doğrudan bir ilişki gerektiğinden piyasaya yakın durmak zorundadır. Bu nitelik hizmet işletmelerinde uygulama alanlarını kısıtlayarak olumsuz etkiler yapmakta rakiplere ve müşterilere yakınlık derecesine göre birtakım üstünlükler de sağlayabilmektedir. Hizmet işletmeleri piyasada aracı kurum olarak (komisyoncular acenteler vb.) faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu tarz dağıtım ağı, mal üreten firmalardan daha farklı bir nitelik göstermektedir.

6.Hedef pazarın tanımlanması zordur; Üretimi gerçekleştiren işletmelerdeki gibi hizmet işletmelerinde de piyasa hacminin belirlenmiş olması, piyasanın anlatılmasında yeterli değildir. Bir hizmette Pazar, "birbirine benzer nitelikte bir dizi istekten meydana gelir" ve satın alınmış olan hizmetin, tüketici kesimin beklentilerini tatmin edeceği düşünülür. Hizmet pazarının ifade edilmesinde sunulacak olan hizmetin özelliklerinin de anlatılması gerekir.

2.4.4. Turizm

Kültür; mimari yapı, tarih, sanat, yaşam tarzı, din, dil gibi öğeleri kapsamakta ve turizm etkinliklerine katılma nedenlerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Olgunlaştığı bölge veya toplum bakımından özgün bir olgu olan kültürün -büyük göçler dışında-başka coğrafyalara aktarılması veya başka toplumlarca yaşanmasına imkan yoktur. Kültür bulunduğu yere has olması ve farklı yerlerde yaşanması olanaksız olduğu için turizm alanında talep oluşturmaktadır. Tabii güzelliklerinin haricinde Türkiye'nin oldukça köklü kültür tarihi olması nedeniyle, neredeyse her bir taşın altından farklı dönemlere ait tarihi değerler ortaya çıkmaktadır. Türkiye pek çok medeniyetin yaşamını sürdürdüğü ve kendine has izler bırakmış olduğu sınırlarının içinde inanılmaz zengin kültürel potansiyel barındırmaktadır. Sadece birazını tanıttığı inanılmaz zengin olan geleneksel kültürü, dünyaca tanınan mitolojik hikayeleri, dansları, yemekleri, gelenek ve adetleri ile coğrafi yakınlığı ve iklimi bakımından benzerlik gösteren deniz-güneş turizmi alanında rekabet içinde olduğu ülkelerden daha çok avantaja sahiptir¹⁰³.

Türkiye'nin oluşturacağı büyüme stratejisi ve uygulanacak olan politikalarıyla bu alandaki yatırımları dünya genelinde kendine çekmesi, doğrudan yabancı yatırımlarda artışa bunun sonucunda ise daha çok turistin ülkeye gelmesiyle turizm sektöründen sağlanan gelirlerin artışına neden olmaktadır. Dünya genelinde turizm sektörü hızla büyüme eğilimi gösterirken Türkiye'de ise bu büyüme 1980'den sonra kendini göstermiştir. Türkiye 1980 sonrasında turizmin ekonomik gelişmeye itici güç olduğunu kabul ederek, yetersiz ekonomik kaynaklarından büyük kısmını turizmin gelişmesine ayırmıştır. Bu çabaların sonucu hızla gelişim gösteren ve Türkiye'de dinamik sektörlerden biri olan turizm sektörü günümüz Türkiye'sinde ise lokomotif sektörlerden biri durumundadır. Emek-yoğun özelliği olan turizm sektörü, istihdam bakımından inşaat sektörü sonrasında ikinci sırada bulunmaktadır. Türkiye'de var olan işgücünün % 16'ya yakını turizm sektörü içerisinde istihdam edilmektedir¹⁰⁴.

Turizm gelişimi Türkiye'de 2 kategoride tanımlanabilir. 1923-1963 tarihleri arası planlı dönem öncesi ve 1963'ten bugüne kadar geçen süreçte planlı dönem olarak ifade edilmektedir. Planlı dönem öncesi çerçevesinde, turizm sektörü ile alakalı gelişmeler oldukça sınırlı olduğu, ancak devletin gündeminde yoğun biçimde

¹⁰³ Zeyyat Bandoğlu, "Türkiye'de Kültür Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 5, Sayı: 2, 155-168, s. 156.

¹⁰⁴ Özlem Kızılgöl ve Erman Erbaykal, "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt: 13, Sayı: 2, 351-360, s. 359.

yer aldığı görülmektedir. Yabancı ve yerli yatırımcılar için 22 Mayıs 1953'te bazı teşvik unsurları ve vergi indirimlerini kapsayan “Turizm endüstrisini teşvik kanunu” kabul edilmiştir. 1955'te Turizm Bankası kurulmuştur. Turizm sektöründe yaşanan ciddi gelişmeler planlı dönemde hayata geçirilmiş, her iki dönem içinde devletin siyasi tercihleriyle yakın ilişki halinde olmuştur. Planlı dönem 1963 ve 1983 tarihleri arasında turizmin gelişmesi için devletin öncülük ettiği ve koşulları oluşturduğu “birinci dönem” ve 1983 yılından günümüze kadar devam eden “liberalizasyon dönemi” olmak üzere 2 alt dönem olarak ifade edilebilir. 1972'de faal bir yönetim aracı statüsü ile devreye giren Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB) kurulmuştur. 1982 yılında ise daha liberal bir dönemin başlangıcı olan önemli kanuni ve finansal araç statüsünde ki 2034 sayılı Turizm teşvik kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun sayesinde yapılan yatırımlar turizmin gelişmesi alanlarına yönlendirilmiş kısıtlı kaynakların daha faal kullanımına olanak sağlanmıştır. Kanun aynı zamanda, koordinasyon ve temel planlama görevini yüklenen Turizm Bakanlığı Devlet arazilerinin tahsis edilmesinde yapılacak işlemleri kolaylaştıran, yeni turizm çeşitlerinin gelişmesine olanak veren, aynı zamanda tüketici haklarını muhafaza altına alan bir kuruluş sorumluluğuyla faaliyetlerini sürdürmüştür¹⁰⁵.

Turizm sektörü hem örgütlenme, yatırım, yönetim, ölçek boyutlarıyla hem de çok yönlülüğü, ileriye geriye bağımlılığı ile özel bilgi ve deneyim gerektirmektedir. Sektörün ayırıcı niteliklerinden biri de teknolojiyi yakın markaj altına alma zorunluluğudur. Turizm sektörü diğer sektörlerle karşılaştırıldığı zaman son derece hızlı gelişim gösteren bir sektördür. Globalleşen dünyada kitlesel ve ekonomik bir olgu durumuna gelmesiyle ülkelerin ekonomilerinde pozitif etkilerinin yükselmesi sektörün ekonomik açıdan önemini daha da ortaya koymaktadır. Turizm sektörünün ekonomik çerçevede önemini göstermekte olan birtakım göstergeleri mevcuttur. Örneğin; Bu sektörde turizm ürünlerinden yararlanmak için aynı ürünlerin mevcut olduğu bölge ya da ülkeye girilmesi ile farklı hizmet ve mal alımı için harcamalar yapılması ev sahipliği yapmakta olan ekonomilerde bir şelale misali etkili olmaktadır. Mesela taksit, Restoran, Otel ve benzeri turistlerin talep unsurları cephesinde yapılan harcamalar daha sonraları ekonominin farklı alanlarına doğru kademe kademe yayılmaktadır¹⁰⁶.

¹⁰⁵ Ali Şen ve Mustafa Şit, “Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Rolü ve Önemi”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: 5, Sayı: 8, 30-45, s. 32.

¹⁰⁶ Şen ve Şit, a.g.e., s. 31.

Türkiye Ekonomisinin 1983 yılındaki Sektörel Analizi ile ilgili olarak, özelleştirmelerin başladığı, devletlerin üst yapı yatırımlarından çekildiği ve pazar ekonomisine geçiş dönemlerini kapsamaktadır. Devletin, öncülük görevlerini bırakarak daha çok özel sektörlerin ağırlıkta olduğu ekonomik yapılara sahip olduğu görülmektedir. Bu yüzden turizm sektöründe, Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB) ve Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TURSAB) gibi sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Turizm Yatırımcıları Derneği (TYD) ve Turizmi Geliştirme Vakfı (TUGEV) gibi kuruluşların da turizmde özel sektörlerin birer temsilcileri konumundadırlar. Devletin turizminin ele alması ve değerlendirmesi ile yeniden değiştiği yıl olarak 2003'ün dikkate alınması gerekir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, 364 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi ile 1989 yılında yeniden ikiye ayrıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, 25093 sayılı ve 29.04.2003 tarihli resmi gazetede yayınlanan 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile bir kez daha birleştirildiği görülmektedir. "4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu"nun ise 17 Haziran 2003 tarihinde uygulamaya konulduğu bilinmektedir. Bu kanun, yabancı yatırımcılara ve yerli yatırımcılara eşit şartlar getirmektedir. Ayrıca, hazineden izin alınması prensibi kaldırmakta ve 50.000 ABD Doları sermayeye sahip olma koşulu da kaldırılmaktadır. Ülkemize giren, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) sonucunda, 2002 yılından sonra özellikle şirket sayılarında önemli artış yaşanmaktadır¹⁰⁷.

Hizmet sektörlerinin daha alt sektöründe, DYY girişleri bakından en az alınan payın, insan sağlığı sosyal hizmetler sektörüne ve inşaat sektörüne ait olduğu görülmektedir. Turizme yönelik çalışmanın bu kaleminde DYY girişine katkı sağlanması beklenilmektedir. Türkiye'deki toplam yabancı yatırımlar içerisindeki hizmet sektörleri payının daha da arttığı görülmektedir. Dolayısıyla en fazla yabancı yatırımlar çeken sektörler olarak; ulaştırma, haberleşme, depolama, mali aracıya ait kuruluşların faaliyeti ile iş faaliyetleri ve gayrimenkul kiralama almaktadır. Ülkemize istenilen seviyede yabancı sermaye yatırımcılarının çekilebilmesi için ekonomilerin istikrarsız olmaması gerekmektedir. Bunun için siyasi istikrarların sağlanabilmesi ve sürdürülebilir bir ekonomik istikrar için önem taşımaktadır. Bu yüzden adalet mekanizmalarının istikrarlı ve bağımsız bir şekilde

¹⁰⁷ DPT, *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2006, s. 6.

çalışması, İç güvenliğin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Ayrıca yolsuzlukların önlenmesi ve gelir dağılımlarında da adaletin sağlanması da gerekmektedir¹⁰⁸.

Türkiye’de özellikle de turizm sektörlerinin, ekonominin diğer sektörleri ile önemli ölçüde girdi alış verişi olan birer sektör özelliğine sahip olmaktadır. Turizm sektörleri hem diğer sektörlerin gelişmelerden etkilenmekte hem de öteki sektörün gelişimine katkıda bulunabilmektedir. Ekonomik gelişim süreci içindeki karşılıklı ilişkiler, yapısal bağıllık kavramı içerisinde yer almakta ve sektörün ekonomik gelişimindeki önemlerini de artırmaktadır. Turizm sektörleri, bir ülkeye döviz girdileri sağlamanın yanında o ülkenin işsizlik sorunlarına da çözüm üretebilen önemli sektörlerden oluşmaktadır. Turizmciler, ödemeler dengesi bakımından görünmeyen ihracatlar olarak nitelendirildiği bilinmektedir. Turizm, ziyaretçilere hizmet ve mal satarak döviz kazandırmakta ve diğer ihracat sektörüne göre daha da avantajlı özellik gösterebilmektedir. Turizm yoluyla gerçekleştirilen ihracatlarda, tüketicilerin ihracatına konu olan malların ve hizmetler yer almaktadır. Ayrıca, yol masrafının olmaması nedeniyle dış ülkelere yapılan hizmet ve mal ihracatlarında bazı farklılıklar görülmektedir. Turizm sektörlerinde daha az ithalatlarla kısa sürede döviz elde edilebilme imkânı bulunmaktadır. Dolayısıyla ihracat imkân olmayan bazı ürünlerde ülkelerin; tarihi, kültürel değerleri ve turistler aracılığıyla dış pazarın oluşumuyla sektör, döviz kaynağı haline getirilmektedir¹⁰⁹.

Sektörel Analizler bakımından turizm gelirin Türkiye ekonomisi içerisindeki önemini incelenmeden daha önce Türkiye’deki turizm gelirin, uluslararası turizm geliri içindeki durumuna bakılması gerekir. Tablo 5’te Türkiye’nin turizm gelirleri, uluslararası turizm gelirleri ve uluslararası turizm gelirleri içindeki Türkiye’nin payı ile ilgili veriler yer almaktadır. Tabloda ayrıca 2000 yılı itibarıyla, Türkiye’nin turizm geliri itibarıyla dünya sıralamalarındaki yeri ve önemi de görülebilmektedir. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verisine göre 2000 yılında 474 milyar doları bulan uluslararası turizm gelirlerinin 2012 yılında 1 trilyon 75 milyar dolara ulaştığı bilinmektedir. Uluslararası turizm gelirlerinin, incelenmeye konu olan son 13 yıllık dönemlerde % 126 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Tablodaki verilere göre, dünyada, en hızlı gelişen sektörün başında turizm sektörleri gelmektedir. Bu yüzden uluslararası turizm gelirlerinin söz konusu yıllarda sürekli artış gösterdiği bilinmektedir. Turizm sektöründeki artışların en fazla 2003 ile 2004 yılları arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle turizm geliri % 20,5 oranında artış sağlayarak 525 milyar dolardan 633

¹⁰⁸ Şit ve Şit, a.g.e., s. 53.

¹⁰⁹ Şen ve Şit, a.g.e., s. 31.

milyar dolara ulaşmaktadır. Dönem içerisinde, uluslararası turizm gelirinde de ciddi azalmalar meydana gelmektedir. Uluslararası turizm gelirinin, 2001 yılı içinde bir önceki yıla oranla % 1,6 oranında düşüş göstererek 474 milyar dolardan 466,5 milyar dolara gerilediği görülmektedir. Turizm gelirindeki en önemli düşüş ise 2008 yılı küresel ekonomik krizinden sonra oluşarak 941 milyar dolardan 852 milyar dolara düşmektedir. Turizm sektöründeki azalış düzeyinin oransal olarak % 9,5 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır¹¹⁰.

¹¹⁰ Ozan Bahar ve M. Samırkaş, "Mersin'in Türkiye Turizmindeki Yeri ve Önemi", **10. Ulusal Turizm Kongresi**, 21-24 Ekim 2009, Mersin, 1417-1428, s. 1420.

Tablo-5Uluslararası Turizm Gelirleri İçerisinde Türkiye'nin Payı (Milyar\$)¹¹¹

Yıllar	Uluslararası Turizm Gelirleri	Türkiye'nin Turizm Gelirleri	Türkiye'nin Payı (%)	Dünya Sıralamasında Türkiye'nin Yeri
2000	474,0	7,6	1,52	14.
2001	466,5	8,1	1,74	11.
2002	481,9	8,5	1,76	13.
2003	525,1	13,2	2,51	9.
2004	633,0	15,9	2,51	8.
2005	678,0	18,2	2,68	8.
2006	742,0	16,9	2,28	9.
2007	858,0	18,5	2,16	10.
2008	941,0	23,3	2,48	9.
2009	852,0	22,9	2,69	9.
2010	927,0	22,5	2,43	11.
2011	1.042	25,0	2,40	12.
2012	1.075	25,6	2,38	12.
2013				
2014				

Tablo 5'te Türkiye'nin uluslararası turizm gelirinden aldığı payların yıllara göre dağılım düzeyleri görülmektedir. Tablodaki verilere göre, Türkiye'nin bu dönemlerde uluslararası turizm gelirinden aldığı paylar artmaktadır. 2000 yılından 2012 yılına gelindiğinde ise uluslararası turizm gelirinden alınan payın % 1,52'den % 2,38'e yükseldiği görülmektedir. Ülkelerarası rekabetlerin yoğunlaştığı turizm sektörlerinde ulusal turizm gelirinin artması ile birlikte uluslararası turizm hareketlerinden alınan paylardaki artışı getirmektedir.

2.4.5. Bankacılık Sektörü

Bankalar ekonomi içinde fon akışı haricinde kaydı para üretmek, maliye politikalarının ve paranın yürütülmesine yardım etmek, gelir dağılımına etki etmek gibi ekonomi bakımından önemli farklı görevleri de bulunmaktadır. Bankacılığın güçlü durumu, ülke ekonomilerine bu durumu yansıtacaktır. Sektörün sağlıklı yapıda olması ekonomide gelişimi açısından oldukça önemlidir. Finansal sistemde bankacılık sektöründeki güçlü yapı ekonomik büyümeye olumlu etki edecektir. Türkiye'deki bankacılık sistemine ait toplam aktiflerin finansal sistem içerisindeki kurumlara ait toplam aktifler içerisindeki pay % 90 oranındadır. Finansal sistemin çoğunluğu bankacılık sisteminden oluşmaktadır. Bu sebeple sektörü finansal sistem içinde önemli bir konuma sahip olması sebebiyle ekonomik kalkınmada ve

¹¹¹ Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kalkınma Bakanlığı verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır. (World Tourism Barometer 2013 Volume 11 ve World Tourism Barometer, 2012 International Tourism Results And Prospects For 2013).

büyümede de önemli rol üstlenmektedir. Türkiye'deki sektör büyüme aşamasında olup büyümenin istikrarla devam edeceği öngörülmektedir. Türkiye'de bankacılık sistemine ait aktif karlılık ile öz kaynak karlılığı yüksek olarak görülmektedir. Finansal serbestleşmedeki süreçte; faiz oranları serbestleştirilmiş ve faizdeki oranlara reel anlamda pozitif seviyeye erişimininyolu açılmıştır. Yeni bankaların sektöre girişleri kolaylaştırılmış sektör uluslararası piyasalarda yer bulmuş, bu piyasalardan kaynak edinimleri ve sektör içerisinde bulunan bankaların yabancı paralar türünden işlem yapması serbestleştirilmiştir¹¹².

Bankalar fon transferleri üzerinden kar amacıyla faaliyetini sürdüren ekonomik kuruluşlardır. Bu sektördeki gelişmeler olumlu–olumsuz erki bırakabilmektedir. Bankalar ekonomik büyüme içerisinde önemli konuma sahiptir. XIX. Yüzyıl başları itibariyle sömürgeleşme yaygınlaşıp dünya ticareti de eskiye göre genişledikçe bankacılık da yeni eğilimler ön plana gelmiştir. Bu dönem Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde kurulmuş bankalar günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir. Batılı bankacılık da ikinci önemli gelişme de birleşmedir. Batıdaki ekonomiler ticariden sanayi kapitalizmine geçtikçe küçük çaplı işletmeler yerlerini büyük işletme tiplerine bıraktılar. Aynı gelişme bankacılığa da yansımış ve ticari – uluslararası bankacılıkta uzmanlaşmış bankalar yerlerini büyük ölçekli yapılara bırakmışlardır¹¹³.

Bankacılık sektörü bakımından baktığımızda genel anlamda kredi hacminde daralma görülmekte ancak kamu bankaları tarafından piyasaya daha çok kaynak sağlandığı gözlenmektedir. Kredi türleri konusunda daha çekimser davranan özel bankalara kıyasla kamu bankalarının öncelik görevini üstlenmiş oldukları görülmektedir. 2018'in ikinci yarısından sonra kredi faiz puanlarında ciddi yükselişler yaşanmıştır. Firma ve endüstri riskliliğinde meydana gelen artış ve genel ekonomik görünüme dair bozulmaların bu noktada tesir ettiği görülmektedir. Likidite kısıtlamalarının ve bankaların para piyasalarına erişme olanakları kredi standartlarına en fazla tesir eden etkenler olduğu gözlenmektedir. Bu gelişmelerin neticesi olarak kredi hacminde azalma görülmüş; bu durum da mevduat faiz puanlarının kısmen de olsa sınırlı artışını sağlamıştır. Böylelikle Kredi mevduat faiz farkında yaşanan artış geçmiş tarih ortalamalarının epeyce üzerinde bir çizgiye ulaşmıştır. Bankacılığın tüketicilere sağladığı konut kredilerinin faiz oranlarında gerçekleşen artışların ipotekli mallar üzerinde satış baskısı yaptığı görülmektedir.

¹¹² Filiz Yetiz, "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 9, Sayı: 2, 107-117, s. 107.

¹¹³ Yetiz, a.g.e., s. 108.

Sektöründen elde edilen kredi faizlerinde artış yaşanırken miktarda düşüş yaşamıştır. Bankacılık sektöründe finansman kaynaklarından en önemlisi olan ve genellikle 3 aydan kısa vadeli TL mevduat hesaplarına ödenmekte olan faiz oranı TCMB ağırlıklı yaklaşık fonlama maliyetlerine yakın oranlarda gerçekleşmiştir¹¹⁴.

Ekonomik büyüme finansmanında gerek kaynak oluşumu gerek dağılımında bulunan sektör içi rekabet her geçen zaman içinde artmaktadır. Bu durumda finans sektörü içinde kalıcı olmayı isteyen bankaları, var olan kaynaklarını etkin biçimde kullanmaya zorlamaktadır. Finansal sistemde bankacılığın güçlü durumu ekonomik büyümeye pozitif etki edecektir. Türkiye deki bankacılık sistemine ait toplam aktiflerin finansal sistem içerisindeki kurumların toplam aktiflerindeki payı % 90'a yakındır. Türkiye deki bankacılık büyüme aşamasında olup, bunun istikrarla devam edeceği öngörülmektedir. Türkiye deki bankacılık sisteminin öz kaynak ile aktif karlılığı yüksek olarak görülmektedir¹¹⁵.

2018 yılının 1. çeyreğinde mevduat ve fonlama faiz miktarları 2017'ye yakın bir seyir göstermiş olsalar da, 2018'in ortalarından sonra hızlı şekilde artarak % 25'lere yükselmiştir. Kur dalgalanmasının ve hızlı yükselişin ardından TCMB'nin faiz oranlarını arttırmasının neticesinde, risk artışı algısı sayesinde hızlı yükseliş elde edilmiştir. 2018 yılı Kasım ayı başlarında, gerek döviz gerekse enflasyon için alınan tedbirlerin etkileri ile kurlar ve faiz oranlarında geri çekilmelerin yaşanmaya başladığı bilinmektedir. Merkez bankasınca gerek miktarsal gerek se faiz miktarları olarak gerçekleştirilen sıkılaştırmanın ve hazine borçlanması ihtiyaçlarında görülen yükselişin bankacılık sektörü ve Mali kesimin fonlama maliyetlerinin artışında etkisi vardır. Bankacılık sektöründe kredi değişimi ve kredi değişimine bağlı ev ahalisinin eğilimi de araştırılması gereken mühim konulardandır¹¹⁶.

2.4.6. İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü, ürettiği katma değeri ve istihdamıyla ülkedeki ekonomiler arasında en dinamik sektördür. Ağırlıklı olarak dayanağı yerli sermaye olan inşaat sektörü birçok farklı meslekleri ilgilendirip istihdamla üretim süreçlerini olumlu olarak etkilemektedir. Sektör; yoğun işgücü özelliği, sosyo-ekonomik anlamda refah seviyesine olan katkısı, birçok çeşitli mal-hizmet üretimleriyle doğrudan bağlantılı içinde olması nedeniyle bulunduğu ekonomik yapıda önemli yere sahiptir. Bununla

¹¹⁴ TCMB, 'Enflasyon Raporu-2018-I, 'Ankara, Ocak 2018, s. 58.

¹¹⁵ Yetiz, a.g.e., s. 116.

¹¹⁶ TCMB, a.g.e., s. 58.

birlikte ürettiği katma değer-istihdam bakımından ülke ekonomilerinde lokomotif durumundadır. Büyük ölçüde yerli sermayeye dayanan Türkiye inşaat sektörü yüzlerce meslek dalını ilgilendirmekte olup istihdam ve üretim sürecini olumlu yönde etkilemektedir. konut sahipliği ve inşaat sanayi, ulusal gelir hesaplaması olan GSMH hesabında üretim türleri, katma değerlerine türünden baz alındığından iki ayrı sektör yada üretim türü gibi ayrıma görmektedir. İnşaat sektöründe konut içerisine türden apartman, ev, konut inşaatı girmektedir. Türkiye'deki sabit sermaye yatırımlarında yaklaşık % 40'lık oranla birinci sırada inşaat yatırımları yer almaktadır¹¹⁷.

Türk inşaat sektöründe ve alt sektörlerinde (bileşenlerinde) son dönemlerde hızlı bir gelişme görülmektedir. Sektör 2001 yılında yaşanan krizin ardından sağlanan iktisadi iyileşmelerden en çok faydalananlardan biridir. Bu süreçte inşaat sektöründe gerçekleşen yapısal değişimler ile kurumsallaşma süreci de hız kazanmıştır. İnşaat sektörü ve sektöre bağlı endüstri dalları büyüme sürecinde itici güç görevini üstlenmişlerdir. İnşaat sektöründe yaşanan gelişmeler hizmetler ve sanayi sektörlerini de yenilemiştir. Yurt içinden sonra yurt dışında da gerçekleştirdiği projeler sayesinde kendinden söz ettirmeyi başaran inşaat sektörü marka olabilme konumunu yakalamıştır. İnşaat ve Müteahhitlik firmaları rekabet etmeye açık güçlü finansman kaynakları olan bir duruş sergilemekte ve bilhassa yurtdışında gerçekleştirdiği faaliyetlerle ülkemiz ekonomisine döviz kazandıran bir endüstri haline gelmiştir. İnşaat sektörünü daha sağlıklı analiz edebilmek için sektörün faaliyetlerini yurtiçi ve yurtdışı faaliyetler olarak iki ayrı grupta analiz etmek faydalı olacaktır. İnşaat sektöründe bir kırılma noktası olan yurtdışı müteahhitlik çalışmaları ülkemiz için hem inşaat malzemeleri sektöründe hem de hizmet ihracı bakımından oldukça değer taşımaktadır. Proje sayısı bağlamında belli bir noktaya yükselen sektörde, proje değerleri konusunda elde edilen trendin jeopolitik olaylardan pozitif ya da negatif yönde etkilenmesi en önemli noktadır¹¹⁸.

İNŞAAT SEKTÖRÜ uluslararası ekonomi alanında da önemli bir yere sahiptir. İnşaat, yalnızca çevrenin inşa edilmesini değil, bakım, onarım ve işletilmesine katkıda bulunan faaliyetlerin tümünü içerecek şekilde değerlendirilmektedir. İnşaat üretimi artık yalnızca yapının üretimi olarak algılanmamakta, çevreyle dost, sosyal sorumluluk taşıyan, sosyal yaşama, toplumsal yapıya doğrudan etki eden, saydam

¹¹⁷Erdem Koç, Kadir Kaya ve Mahmut Can Şenel, "Türkiye'de İnşaat Sanayi Sektörünün Gelişimi-Temel İnşaat Sanayi Göstergeleri", *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2017, Cilt: 6, Sayı: 2, 643-660, s. 643.

¹¹⁸Nuray Ergül, "İNŞAAT SEKTÖRÜNDE GLOBALLEŞMENİN ETKİLERİ", *Vergi Sorunları Dergisi*, 2007, Cilt: 30, Sayı: 227, 143-156, s. 149.

ve sürdürülebilir üretim anlamına da gelmektedir. Dünya genelinde yaşanan “büyüme sorunları” dikkate alındığında hem istihdam oranını yükseltilmesi hem de diğer sektörleri de hızlandırması açısından dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Ekonomik aktivite ile doğru orantılı hareket halinde olan inşaat sektörü genellikle sektörde yaşanan büyüme oranı, ekonomik alanda yaşanan büyüme düzeyinin üstünde seyretmektedir. İnşaat sektörünün; gelişmekte olan devletler de yüzde 16-17, gelişmiş devletlerde ise %10 düzeyinde ekonomik paya sahip olacağı düşünülmektedir. Sektörün GSYH’den almış olduğu pay oranının önümüzdeki yıllar içerisinde artma kapasitesinin olduğunu düşünmek mümkündür. Yarattığı istihdam ve katma değer imkânlarıyla ülke ekonomilerinde genellikle, kaldıraç vazifesi üstlenmekte olan inşaat sektörü farklı bir değere sahiptir. sektörün ekonomiyi canlandırarak istihdam oranını artırıcı etkisi Büyük Burhan’dan bugüne ekonomi politikalarında kullanılmış ve de etkileri gözlenmiş bir yöntemdir¹¹⁹.

Her çeşit gelişim için son derece esnek bir yapısı bulunan yurtdışı Müteahhitlik hizmetleri sektörü bakımından, önemli birtakım hususları da incelemek açısından gözlemlenmek gereklidir. Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri istihdam ihracata katkı, döviz girdisi ve teknoloji transferi, ihracata katkı, Makine Parkı, dışa açılma bakımından katma değer sağlamıştır. Ödemeler dengesi hizmet kalemleri kapsamındaki sektörün oranına bakıldığı zaman durum daha net bir şekilde kendini göstermektedir¹²⁰;

1. Arap baharı olaylarının ardından gerçekleşen istikrarsızlıkların tesiri
2. Rusya ilişkilerinde oluşan normalleşme ile berber sektörün bölgede etkinliğinin artması,
3. Gaz ve petrol zengini devletlerdeki krizin ilk başta altyapısı ardından bazı projelerin beklemeye alınmasına sebep olması,
4. 2008 krizinin ardından dünya genelinde yurtdışı müteahhitlik ve taahhüt hizmetlerinde artış gösteren rekabet,
5. Büyük projelerin finansmanı ile alt yapı yatırımlarını da müteahhitlerin üstlenmek durumunda kalması (başta yap-işlet-devret projeleri) Türk şirketlerinin bu konuda ABD ve Çin şirketleri ile rekabet içine girmesi,
6. Suriye ve Irak ta yaşanan istikrarsızlıkların alakadar bölgelerdeki piyasayı negatif yönde etkilemesi,

¹¹⁹ Aslı Şat Zengin, *İnşaat Sektörü-İktisadi Araştırmalar Bölümü*, İş Bankası, Şubat 2018, s.11.

¹²⁰ TMB, “İnşaat Sektörü Analizi”, Ocak 2017, s. 16.

7. Son dönemde hükümetimizin girişimi ile Afrika piyasasında konuyla alakalı yapılan faaliyetler ve bunların pozitif sonuçları

Ekonomik büyümenin öncüsü ve alt sektörlerden gelen taleplerde belirleyiciliğiyle, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ayrıcalığa sahiptir. Türkiye son 10 yılında inşaat sektörünün niteliklerini kullanarak büyük kazanımlar sağlamıştır. Ülkemiz kalkınma yolundaki yeni aşamanın eşliğinde durması ve dünyadaki ekonomik denklemlerdeki sanayi devrimine karşı değişmesi sebebiyle inşaat sektörü içinde yeni bir başlangıca ihtiyaç duyduğu söylenebilmektedir. 2008'de ki kriz sonrası gelişmiş ülkelerin yaşadığı sektörel durgunluk sebebiyle işlerin gelişmiş ülkelerde yoğunlaşması sektör içinde rekabeti artırırken teknolojiyi kullanarak sınır ötesindeki pazarlara eğilim gösteren şirketlerin avantaj elde ettiği söylenmektedir. Gerek ülkemizdeki ekonomi bakımından lokomotif sektör olması ve farklı birçok sektörle de etkileşimde olması sektörün mevcut halini tahlil, engelleri tespit ve sorunlara çözüm bulmakta Türkiye ekonomisi bakımından büyük önem taşımaktadır. 2010'daki küresel krizi atlatmak için alınan önlemler sonucu sektör; bir önceki yıl gösterdiği küçülmeye karşın yüksek oranda büyüme performansını göstermiştir. Özellikle 2010'da dünyadakinin aksine % 18,3 ve 2011 yılında % 11,2 gibi rekor seviyede büyüme yaşamıştır. Üst üste iki yıllık kaydedilmiş yüksek büyüme sektördeki toplam ciroyu hedeflerin üstünde tutmuş ve belirli doygunluğa erişirmiştir. 2012'de ise doygunluk ve ekonomik durgunluğa rağmen sektör yalnızca % 0,6 büyümüştür¹²¹.

¹²¹ Murat Çak, *İnşaat, Çevre ve Yapı Malzemeleri Sektör Kurulu Sektörel Raporu Rakamlarla İnşaat Sektörü*, 2015 İnşaat, Çevre ve Yapı Malzemeleri Sektör Raporu, MÜSİAD, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, İstanbul, Mayıs 2016, 5-56, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR İLE TÜRKİYE ARASINDA EKONOMİK İLİŞKİLER

3.1. MISIR İLE TÜRKİYE ARASINDA EKONOMİK İLİŞKİLER (2000–2010 YILLARI)

Türkiye ve Mısır Kahire de 27 Aralık 2005'de aralarında Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamışlardır. Yürürlüğe Mart 2007'de girmiştir. Bu Anlaşma o dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Mısır'a gerçekleştirilen ziyaret kapsamında Devlet Bakanlığı görevini yürüten Sayın Kürşad Tüzmen'le Mısır Ticaret ve Sanayi Bakanı olan Rachid Mohamed Rachid taraflarınca imzalanmıştır. Sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini, miktar kısıtlamalarını eş etkili vergilerle önlemlerin kaldırılmasını; tarım ürünlerindeki taviz değişimiyle, bitki sağlığı ile hayvan önlemlerini; hizmetleri, yatırımları ve genel hükümleriyle birlikte detaylarını içermektedir. Türkiye, Mısır menşei taşıyan tüm sanayi ürünleri ithalatında uygulanmakta olan gümrük vergi oranları, STA'nın uygulanmasıyla birlikte sıfırlanmıştır. Mısır ise, Türkiye menşei taşıyan sanayi ürünlerini Mısır'a ithalatında uygulayacağı rejim için indirim takvimi ve ürün içeriği açısından AB-Mısır arasındaki Ortaklık Anlaşmasıyla paralellik taşıyan bir teklif öne sürmüştür. Fakat AB ve Mısır arasında yapılan anlaşma içeriğindeki ticari hükümlerin 1 Ocak 2004'de yürürlüğe girdiği ve Türkiye ile Mısır arasındaki STA'nın onay süreci uzayacağı dikkate alınıp, Mısır sanayi ürünleri konusunda ülkemize yönelik uygulayacağı indirim takvimleri tüm listelerle AB listelerine kıyasen birer yıl olmak üzere kısaltılmıştır¹²².

Ortadoğu'da yaşanan karmaşık siyasi yapıların Ortadoğu ülkeleri ve Türkiye arasındaki ekonomik bağların geleceği hususunda belirsizlikler oluşturduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Arap baharı süreci bölge genelinde yeni politik belirsizlikler ve Suriye başta olmak kaydıyla yeni oluşacak sıcak çatışma mercileri yaratmıştır. Türkiye sınır komşuları ile sıfır problem politikasını izlerken kısa sürede kendisini çok önemli sorunlarla baş başa bulmuştur. Bölge ülkeleri ile ilişkilerde güven problemi yaşanması, ekonomik ilişkiler bağlamında yaşanabilecek gelişmelerin önüne geçen en büyük manilerden birisidir. Türkiye devletinin Ortadoğu bölgesinde hayati anlamda menfaatleri bulunmaktadır ve Orta Doğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki ekonomik bağların geleceği Arap Baharı'nın ardından bölgede tekrar şekillenen güç dengelerinin nasıl neticeleneceğine bağlıdır. 2000 de Türkiye

¹²² DEİK, a.g.e., s. 12.

ekonomisinde yaşanan 6.9 oranındaki daralma, IMF ile anlaşma yapılmasına ve ülke ekonomisinde yeni düzenleme ve denetleme uygulamalarının başlatılmasına neden olmuştur. Tüketim amaçları bağlamında Mısır devleti 2000-2010 yılları arası tüketim seyri incelendiğinde; tohumluk ve gıda olmak üzere tüketimin oranının yıllar içinde düştüğü fakat endüstriyel kullanım, yemlik olarak kullanım, kayıpların önemli oranda artış gösterdiği görülmektedir. Bunların neticesinde kişi başı tüketim miktarında azalma görülmektedir. Kişi başı tüketim miktarının azaldığı dönemlerde (2002-2004 2007 ve 2008 gibi) üretilmiş olan mısırın yeterlilik düzeyi de artmıştır. 2005'te %93.15 oranıyla son 10 senenin en üst yeterlilik seviyesine ulaşılmıştır¹²³.

İcraatlarla politikalar Türkler ve Arapların arasında var olan sosyal, kültürel uzaklaşmaya etken olmuştur. Uzun yıllar boyunca Türk toplumu içerisinde Arap imgesi olumsuz olarak düşünülmüştür. Bu durumun Arap toplumu tarafından da aynısı söz konusudur. 2002'de ki seçimlerde iktidar olan Adalet ve Kalkınma (Ak Parti) partisi var olan olumsuz imajı değiştirmek için yaptığı siyasi, ekonomik girişimlerle etken olmuştur. Türkiye Suriye'de rejim karşısında olup muhalifleri desteklediği gibi Mısırdaki seçimle başa gelen hükümetin askeri darbe ile devrilmesini kabullenememiştir. Türkiye; Mısır ve Suriye resmi hükümetleriyle ilişkilerini aza indirmiş, diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerini yakın olarak sürdürmektedir¹²⁴.

3.1.1. Mısır ve Türkiye'nin Yıllara Göre Ticaret Hacmi

Mısır'da son yıllarda yaşanan olayların hem ticari ilişkilerimiz hem de yapılan karşılıklı yatırımların üzerinde ne şekil etkiler yarattığı henüz belirlenememiştir. Türkiye ile Mısır arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Mart 2007'de uygulanmaya başlanmıştır. Yapılan bu anlaşmanın da tesiriyle toplam ticaret hacmimiz de 3 yıl içinde 2,5 kat oranında artış görülmüştür. 2006'da 1,1 milyar dolar olarak belirlenen Ticaret hacmimiz, 2009'da 3.241, 2010'da 3.187 milyar dolar olmuştur. Demir, alaşım sız çelikten yarı mamuller, otomobil, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar ihracat alanındaki önemli kalemleri oluşturmaktadır. Pirinç, bakır teller, kömür çeşitleri, diğer hidrokarbonlar ile petrol gazları ve kimyasal gübreler ise ithalat alanındaki önemli kalemlerdir. Serbest Ticaret Anlaşması kapsamında oluşturulan ortak komite ilk toplantısını 2007 yılının

¹²³ Oktay Salih Akbay, "Türkiye'nin Ortadoğu İle Ekonomik İlişkileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, Sayı: 1, 87-101, s. 100.

¹²⁴ Yavuz Bayram, "Türk-Arap İlişkileri Bağlamında Türk Toplumunda Değişen Arap İmajının Turizme Yönelik Haber Çerçevelerinde Temsili", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, Cilt: 9, Sayı: 43, 1683-1697, s. 1684.

18-19 Haziran tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir. İkinci toplantı ise 2008 yılının 22-23 Mart tarihleri arasında Kahire'de yapılmıştır. Mısır hükümeti sınırlarında ki Türk yatırımları son 5 yılda 60 milyon ABD dolarından 1,5 milyar Amerikan dolarına yükselmiştir. Mısır hükümeti Sanayi ve Ticaret eski Bakanı Mohammed Raşheed 2010 yılının 27-29 Nisan tarihleri arasında ülkemize ziyarette bulunmuştur. Ziyaret nedeniyle STA'nın genişletilmesi konuları ve Mısır'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği pamuk ipliği ihracatının kota sınırları konusu görüşülmüştür. İSEDAK tarafından düzenlenen 26. toplantı sebebiyle 2010 yılının Ekim ayı içerisinde yeniden ülkemize ziyarette bulunan bakan Raşheed, Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül ile görüşmüştür¹²⁵.

Toplantıda Mart 2016 tarihinde özellikle, yürürlüğe girmiş olan gümrüklerde yaşanan uygulama farklılıkları, üretici kayıt sistemi, taşımacılık sistemindeki engeller yenilenmeyen Ro-Ro ve kara Yolları anlaşmaları vize başvuru süreleri uzunluğu ile bürokratik işlemler DEİK heyetince hatırlatılmıştır. Mevzu bahis meselelerin çözümünde gerekli faaliyetlere başlanıldığını ifade eden Mısır ise sıkıntılarının ortak olduğunu ve en kısa zamanda bu sıkıntılarının ortadan kaldırılmasının Türk ve Mısır yatırımcıları için refahı getireceğini ve bu konuların ticaret hacmi içinde mühim olduğunu belirtmiştir. Türk yatırımcı firmaları için; mevcut Sanayi bölgelerinde firma sayının 120'ye ulaştığını ve oldukça başarılı neticeler aldıklarını ifade eden Mısır tarafı, söz konusu sayının artırılması için gerek görülen düzenlemelerin yapılabilmesi ile alakalı olarak ilgili makamlarla istişare yapılacağını belirtmiştir¹²⁶.

Tablo-6 Mısır ve Türkiye Arasındaki İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler¹²⁷

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2014	3.301	1.437	4.738	1.864
2015	3.129	1.216	4.345	1.913
2016	2.733	1.443	4.177	1.290
2017	2.360	1.997	4.357	363
2018	3.055	2.190	5.245	865

¹²⁵ Selin M. Bölme, Müjge Küçükkeleş, Ufuk Ulutaş, Taha Özhan, Nuh Yılmaz ve Yılmaz Ensaroğlu, "25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, 2011, No: 2, 1-64, s. 54.

¹²⁶ DEİK, a.g.e., s. 12.

¹²⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Mısır'ın Ekonomisi", <http://www.mfa.gov.tr/-misir-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.05.2019).

Tablo 6 incelendiğinde Mısır ve Türkiye arasındaki ikili ticari ve ekonomik ilişkiler 2014, 2015, 2016 yıllarındaki artı fark daha yüksek iken; 2106-2018 yılları arasında daha düşük seviyede kalmıştır.

3.1.2. Mısır ve Türkiye'nin Birbirlerine İhraç Ettikleri Ürünler

Türkiye ve Mısır arasında pek çok alanda işbirliği anlaşmaları bulunmaktadır. Çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması, Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması ile Ekonomik ve Teknik işbirliği anlaşmaları yürürlüğe girmiş olan en önemli anlaşmalar olmaktadır. Bu anlaşmalar içerisinde Serbest ticaret anlaşmasının da eklenmesiyle iki ülke arasında mevcut ekonomik ve ticari ilişkilerin yasal yönden tamamlanmıştır. Bununla beraber her iki ülke Barcelona sürecinde de taraf olarak aralarında imzaladıkları STA önemli bir adım oluşturmuştur¹²⁸.

Türkiye'den Mısır'a en çok ihraç edilen ürün grupları, nükleer yakıtlar, kok kömürü ile arıtılmış petrol ürünleri, en çok ithal edilen ürün grubu da kimyasal maddeler ve buna bağlı ürünlerdir. 2013 yılındaki verilere göre, Türkiye Mısır'a Kok kömürü, nükleer yakıtlar ve arıtılmış petrol ürünlerini ihraç etmiştir. Bu ürün gruplarının Türkiye'den Mısır'a toplam ihracattaki payı, %36,3 seviyelerindedir. Türkiye Mısır'dan ise en çok kimyasal madde ile ürün gruplarını ithal etmiştir. Bunun Mısır'dan yapılan toplam ithalattaki payı da %48,8 seviyelerindedir. Türkiye Mısır arasında ticareti yapılan ürünler bakımından bakıldığında, iki ülke arasındaki ticaretin büyük bir kısmını endüstri içi ticaret teşkil etmektedir. Mısır'ın en çok ihraç ettiği ürünler petrol yağları ile ham petroldür. Ülkedeki ihracatın yaklaşık olarak beşte birini (%19,4) petrol yağları ile ham petrol oluşturmaktadır. Elektrik iletkenleri, gübreler, petrol gazları ve altın gibi en çok ihracı olan ürün grupları içerisinde sıralanmaktadır. Ülkeye en fazla ithali olan ürün grupları bitümenli minerallerden sağlanan. Yağlar ile petrol yağlarıdır. Bu ürün gruplarını petrol gazları, ham petrol, ilaç ve mısır gibi ürünler izlemektedir¹²⁹.

3.1.3. Türkiye ve Mısır Arasında Yapılan Anlaşma ve Protokoller

Türkiye ve Arap dünyası ilişkilerinin geliştirilmesi için gösterilen çabalar Turgut Özal yönetimi döneminde ve sürmüştür. Yeni gelişen bu ilginin yansımalarından bir diğeri de ülkemize eğitim maksatlı gelen Arap ülkeleri öğrencilerinin sayıca artması, Arap ülkeleri ve Türkiye arasında ticari ilişkiler ve canlanan turizmdir. Bu ilgi artışı

¹²⁸ İpekyolu Kalkınma Ajansı, *Orta Doğu Durum Raporu*, Ocak, 2011, s. 50.

¹²⁹ Adem Doğan, "Türkiye'nin D8 Ülkeleriyle Ticaretinin Yapısal Analizi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 2015, Cilt: 7, Sayı: 13, 166-189, s. 187.

akademik faaliyetlerde de ortaya çıkmıştır. Çeşitli yayınlar ve toplantılar aracılığıyla Arap dünyası ve Türkiye arasında bulunan ilişkilerin iyileştirilmesi sürecine katkı sağlamak için ortak geçmişin tekrar değerlendirilmesi ve karşılıklı olarak kalıplaşmış bulunan algıların incelenmesinin önemini işaret eden bir eğilim doğmuştur¹³⁰.

5 Aralık 2011' de Türk MMBB ile Mısır teknik müşavirlik forumu arasında imzalanmış olan protokolde amaç Türkiye ve Mısır'daki teknik müşavirlik şirketleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve her iki ülkede çalışmalarını sürdüren Teknik müşavirlerin Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika projelerinde görev almalarına imkan vermektir. Türk MMBB bünyesinde bulunan üyelerini uluslararası platformda tanıtmak yeni iş olanakları geliştirmek ve teknik müşavirlik sektörünü güçlendirmek amacıyla Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Dünya Bankası gibi Avrupa Komisyonu ve Mali kurumlarla ilişkileri bulunan British Consultants Construction Bureau-(BCCB) ile 22 Ocak 2001'de stratejik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile kurumsal ortaklık zemini oluştururken aynı zamanda her iki devletin üye firmaları için hem uluslararası hem de bölgesel projeler de ortaklık olanaklarının gelişmesi adına gerekli alanı oluşturmuştur¹³¹.

2012-2013 arası dönemde Ekonomi Bakanlığınca Mısır Hedef Ülkelerden birisi olarak belirlenmiştir. Türkiye ile Mısır arasında ticari veriler değerlendirildiğinde Mısır ile yapılan dış ticaret hacmimiz XXX yılı itibariyle sürekli artış gösterdiği gözlemlenmiştir. 2009 yılındaki küresel krize karşın Mısır'a yönelik ihracatımız % 83 gibi bir oranda artıp 2,62 milyar dolarında gerçekleşmiştir. Yaşanan bu durum gelişmiş pazarlarla bağın kalmamasının ne denli önem taşıdığını da göstermiştir. Türkiye ve Mısır arasında devam eden ticari ilişkiler, 1 Mart 2007'deki Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) yürürlüğe girmesine kadar büyük oranda 4.10.1996 tarihindeki Ticaret Anlaşması kapsamında sürdürülmüştür¹³².

FED 26 Eylül 2018'de nihayeti ermiş olan toplantısında politika faiz oranını piyasanın beklentileri doğrultusunda 25 baz puan yükselterek %2 yüzde 2.25 arası arttırmıştır. Toplantının karar metninde; Amerikan ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelere dikkat çekilmiş “para politikasının ekonomiyi destekleyici yönde olacağı” tanımının yazılmış olduğu gözden kaçmamıştır. Ekonominin ısınması ihtimaline

¹³⁰ Ofra Bengio ve Gencer Özcan, “Arab Perceptions of Turkey and the Alignment with Israel,” *Middle Eastern Studies*, 2001, Cilt: 37, Sayı: 2, s. 54.

¹³¹ Namık Ata, “İşverenler İşçi Çıkarmayı En Son Seçenek Olarak Düşünmeliler”, *İnşaat Sanayii*, 2009, Sayı: 112, ss. 8-9.

¹³² Gülsüm Sümer, “Kuzey Afrika Pazarı Araştırması Raporu”, *Firat Kalkınma Ajansı*, 1-73, s.

karşı FED ihtiyatı elden bırakmamaktadır. 13 Eylül toplantısında faiz oranlarında herhangi bir değişiklik yapmazken Ekim ayı sonrasında aylık varlık alımlarının 15 milyar Euro civarına çekileceğini ifade etmiştir. Merkez Bankası'nın 2018 ve 2019 yılları için öngördüğü büyüme beklentilerinde aşağı çekerek düzeltme hamlesinde bulunmuştur. Gelecek döneme dair uluslararası büyümenin üzerindeki risk durumlarının halen daha bulunduğu bilinen gerçektir. Ülke çapında bakıldığında ABD ekonomisinin canlı görünmesine rağmen ülkenin uluslararası borç miktarlarındaki yükseliş ve varlıklarında fiyatlama stratejisi ile alakalı dengesizlikler iyi gözlenmesi gereken önemli noktalardır. Diğer yandan uluslararası ekonomi politikalarına ilişkin belirsizlikler, jeopolitik riskler ve yükselen korumacılık eğilimleri ekonominin büyüme kapasitesini sınırlamak da gelecek dönem küresel büyüme kapasitesini de aşağı doğru risk oluşturmaktadır. Makroekonomik politikaların eşgüdümlü ve etkin olarak kullanılmasının yanında uygun ticaret politikaları ve yapısal reformlar ile destek verilmesi gerektiği not olarak alınmalıdır. Uluslararası büyüme bakımından ticaret savaşı olarak da ifade edebileceğimiz süreç içinde Uluslararası büyüme bakımından "Ticaret savaşı" diye ifade edebileceğimiz süreç içinde oldukça enteresan gelişmeler yaşanmaktadır. ABD, Çin piyasasından ithal edilmekte olan 200 milyar Amerikan doları tutarındaki ürünlere bu sene için %10 gelecek seneden itibaren %25 vergi getirmiştir. Çin ise 60 milyar Amerikan doları tutarındaki Amerikan ürünlerine %5 ile %10 arasında farklı oranlarda vergi uygulanacağını ifade etmiştir. Diğer yandan Kanada ile Amerika arasında yapılan müzakerelerin pozitif yönde sonuçlanmasını takiben Amerika, Kanada ve Meksika arasında NAFTA (Kuzey Amerika serbest ticaret anlaşması) yerine USMCA (ABD Meksika Kanada anlaşması) anlaşmasının yapılması beklenmektedir¹³³.

Tablo-7Türkiye ile Mısır Arasında Yapılan Anlaşmalar

ANLAŞMA ADI	İMZA TARİHİ
Denizcilik Anlaşması	14.02.1988
Hava Taşımacılığı Anlaşması	12.01.1993
Kara Ulaştırması Anlaşması	07.11.1994
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	26.12.1993
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	18.07.1994
Ticaret Anlaşması	04.10.1996
Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşması	04.10.1996
KEK VI. Dönem Protokolü	04.10.1996
Türkiye – Mısır Serbest Ticaret Anlaşması	27.12.2005

¹³³ İş Bankası, "Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler", Ekim 2018, s.1.

Yukarıdaki Tablo 7'de görüldüğü üzere Türkiye ile Mısır arasında 14.02.1988 tarihinde Denizcilik anlaşması imzalanmıştır. İki ülke 12.01.1993'te Hava taşımacılığı, 26.12.1993'te ise Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına imza atmıştır. Aralarındaki ticari ilişkileri genişleterek 18.07.1994 tarihinde Ekonomik ve Teknik işbirliği, 07.11.1994 tarihinde de Kara ulaştırması anlaşmasına imza atmışlardır. Tabloda yer aldığı üzere 04.10.1996'da üç ayrı anlaşma yapmışlardır. Geniş kapsamlı ticari anlaşmalarına ise 27.12.2005 tarihinde Serbest ticaret anlaşmalarına imza atarak gerçekleştirmişlerdir.

3.2. MISIR CUMHURİYETİNİN EKONOMİK YAPISI (ARAP BAHARI SONRASI MISIR 2010-2014)

Mısır, Arap ülkeleri içerisinde Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin ardından ekonominin büyüklüğü açısından üçüncü durumda bulunmaktadır. Afrika kıtasında da Güney Afrika'nın ardından ekonomik büyüklükte ikinci sırada yer almaktadır. Gelişmeye devam eden Mısır ekonomisi, büyük ölçüde dış ticaret açığı vermekte, bu açığı Süveyş kanalı, işçi geliri ve turizm gelirleriyle kapatmaya çalışılmaktadır. Diğer taraftan petrol sanayisi, hazır giyim ve tekstil önemli sektörler arasında bulunmaktadır. Gelişmiş diğer sanayi dallarını; çimento, çelik, ilaç sanayi, kimyasallar, doğal gaz, turizm ve Süveyş Kanalı gelirleri oluşturmaktadır. Ayrıca, Körfez Ülkeleri'nde meydana gelen yenilenme çalışması nedeniyle inşaat sektörlerindeki canlanma ile birlikte ekonominin lokomotifi haline gelmektedir. Dolayısıyla turizm, Mısır ekonomisinde önemli rol almakta ve döviz girdisinin ¼'ü turizmden kaynaklanmakta, her yedi Mısır'lıdan birisinin geçimini turizmden sağladığı görülmektedir¹³⁴.

Moritanya ve Sudan Arap baharından etkilenmemiş olsalar da kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar sebebiyle yayın üretimi alanında yıllara göre dağılıma bakıldığında düzensizlikler görülmektedir. Sudan'ın 2010 ila 2014 yılları arasında öncelikli bilimsel yayın üretim Tıp alanı iken 2015 ve 2016 döneminde elektrik elektronik mühendisliği dalında olmuştur. Moritanya'nın ise öncelikli bilimsel yayınları 2010 yılında biyoloji 2013 yılında zooloji öteki yıllarda ise tıp alanında olduğu görülmektedir. Ülke yapmış olduğu bilimsel araştırmalarda tropikal hastalıklar konusunda yoğunlaştığı gözlenmektedir. Cezayir'in yıllar bazında yayın üretimi incelendiğinde sistemli bir şekilde artış sergilediği görülmektedir. Cezayir'de öncelikli bilimsel yayın üretimi 2011'de malzeme, diğer senelerde ise elektrik elektronik

¹³⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, *Genel Ekonomik Durum*, Ankara, 2018, 1-10, s. 1.

mühendisliği dalında olmuştur. Irak Devleti Arap baharından etkilenmiş buna karşın bilimsel yayın üretiminde sistemli bir artış yaşamıştır. Irak'ın öncelikli bilimsel yayın alanı 2010-2011 yılları arasında Tıp, 2012-2016 yılları arasında ise elektrik elektronik mühendisliği alanında olmuştur. Kuveyt'in öncelikli bilimsel Yayınları 2010-2011 yılları arasında ve 2013'te Tıp alanı iken 2012 yılında çevre 2014-2016 yılları arasında elektrik elektronik mühendisliği dalındadır. Bahreyn, Fas, Suudi Arabistan, İran, Irak, Umman, Kuveyt, Moritanya, Sudan, Lübnan ve Cezayir de de Arap baharı olarak adlandırılan hareketin bir dilimi olarak yönetime karşı olanların gösteri ve protestolar düzenlenmiş fakat yönetimde değişikliğe sebep olabilecek düzeye ulaşamamıştır. Örnek vermek gerekirse; Suudi Arabistan Arap baharıyla hiçbir ilgisi olmamasına karşın bilimsel yayınlarında düzenli biçimde artış göstermişken, Arap baharından en düşük düzeyde etkilenen Bahreyn bilimsel yayınlarda olumsuzluklar yaşamıştır. Bahsedilen dönemde Bahreyn de bilimsel yayınlarda bir duraklama yaşamış daha sonraki yıllarda da düzensiz hareketler görülmüştür. Arap Baharını Mısır'dan bile daha yoğun şekilde yaşayan Yemen'in vaziyeti akademik faaliyetlerine yansımış ve bilimsel yayınlarda sistemli bir yükseliş olmamıştır. Arap Baharını, Mısır ile neredeyse aynı dönem içinde fakat ondan daha sıkıntılı şekilde yaşamış olan Libya'daki vaziyet akademik faaliyetlere yansımış, ülkenin yayınlarında da sistemli bir yükseliş görülmemiştir. Moritanya ve Sudan Arap baharından etkilenmemiş olsalar da işgücü ve kaynakları bakımından yoksul olan bu ülkeler Arap baharı öncesi. Arap baharı dönemi ve Arap baharı sonrası sosyal siyasal ve iktisadi tutarsızlıklar yaşamışlardır. Bu durum iki ülkenin de bilimsel faaliyetlerine sistemli yayın üretimi biçiminde yansımıştır¹³⁵.

3.2.1. Siyasi İlişkiler

Arap Baharı yaşandığı zamanın bir kesiti içerisinde gözlemlenen olgu gibi değil süreç gibi almak gerekmektedir. Baharın arka planında genellikle yapısal olarak politik, ekonomik, sosyal gibi farklı faktörler söz konusu olmaktadır. Arap Baharı coğrafyadaki politik, ekonomik, sosyal yapıların durağanlığını kırarak, reform süreçlerine yol açma olasılığını da bulundurmaktadır. Baharın gerisinde var olan önemli nedenler; eşitsizlik, yolsuzluk, kayırmacılık olarak sayılmaktadır. Ekonomik çerçeveden Bahar'a neden olan etken işsizlik, yoksulluk, ve gelir dağılımında meydana gelen bozukluktur. Arap Baharı ilk olarak Tunus'ta 2010 yılı Aralık ayında başladı. 2011 yılı Ocak-Şubat ayları içerisinde Tunus ve Mısır'daki uzun yıllar iş başındaki devlet başkanları toplumun başkaldırısı sonucunda görevlerinden ayrı

¹³⁵Harun Öztürkler, "Arap Baharının eko"nomik analizi", *Akademik Orta Doğu*, 2014, Cilt: 8, Sayı: 2, 1-16, ss. 14-15.

biraktirildilar. Bu ülkeleri Libya takip etti ve Libya'da olan başkaldırı, kırk yıldan fazla süredir ülkeyi yöneten iktidarın sonu olmaktadır. Ekonominin çöküş aşamasında olduğu Yemen'de bahar etkisiyle devletin başkanı yargılanmama şartıyla sorumluluğundaki görevi yardımcısına bırakmayı kabul etmiş bir anlaşmayla ortaya çıkmaktadır. Tabii reform süreçleri pürüzsüz olmamaktadır. Mısır'da Bahardan sonra yaşananlar bu duruma iyi bir kanıt oluşturmaktadır¹³⁶.

Mısır hükümetin de; Mübarek. Nasır ve Sedat dönemlerin içinde demokratik seçimler yapılmamıştır. 2012 Haziran ayı ile 2013 Haziran ayı arasında geçen 1 yıllık zamanda asker, ülke yönetiminde etkisini kaybetmiş ve Mısır hükümeti 1 yıllık sivil yönetim deneyimini yaşamıştır. 3 Temmuz 2013 tarihinde ülkede yaşanan darbeden bugüne kadar siyasi partilerin yanında, 25 Ocak tarihli devrim sırasında ortaya çıkmış olan değişim ve devrim hareketleri de devletin kontrolü altında tutulmaktadır. 2014 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini ülkenin bütün siyasi oluşumları boykot etmiştir. Seçimleri rahat biçimde Sisi kazanmıştır. Mısır 30 yıl süren Hüsnü Mübarek yönetiminin, 25 Ocak devrimi ile son bulmasının ardından, demokratik bir sürece adım atmıştır. Fakat 3 Temmuz 2013 tarihinde yaşanan askeri darbe ile bu süreç durmuş o günden sonra şiddet akımının içine doğru sürüklenmekte olan ülkede özgürlükler ve insan haklarının yanı sıra ülke ekonomisi de IMF'den alınmış olan kredilerle sözde istikrarlı bir durum sergilemektedir¹³⁷.

Türkiye ve Mısır diplomatik ilişkilerini 2013 yılından beri karşılıklı biçimde maslahatgüzar seviyesinde sürdürmekte, bununla beraber her iki ülkenin dışişleri bakanları da çeşitli sebeplerle kısa süren görüşmeler yapmaktadırlar. Mısır hükümetinin Ankara Büyükelçiliği ve İstanbul Başkonsolosluğu ile Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği ve İskenderiye Başkonsolosluğu kesintisiz biçimde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca ortak tarihi mirastan güç olan iki ülke arasında toplumsal ve ekonomik bağlar korunmaktadır. Afrika kıtasında en güçlü ticaret ortağımız konumundaki Mısır'da bugün bile ortalama 3.500 vatandaşımız yaşamını sürdürmektedir. Mısır ve Türk müteşebbisler sık sık görüşmeler yapmakta karşılıklı ziyaretlerde bulunmaktadırlar. Buna ilaveten iki ülkenin arasında imzalanan bir

¹³⁶ Öztürkler, a.g.e., s. 1.

¹³⁷ İrfan Ülger, "Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, Cilt: 6, Sayı: 2, 131-151, s. 131.

anlaşmanın temelinde 2010'da Kahire'de açılmış olan Yunus Emre Kültür Merkezi çalışmalarını sürdürmektedir¹³⁸.

3.2.2. Ekonomi Politikaları

Baharın yaz olabilmesi için; hükümetlerin istikrarla, sürdürülebilir ve istihdam yaratıcı ekonomik büyümeye katkı sağlayacak reformlar faaliyete geçirmeleri, yolsuzlukla vekayırmacılıkla mücadelelerini devam ettirmeleri, sağlam zeminde hukuk sistemi yaratmaları, özel sektöre teşvik sağlarken kamu sektörünü de refah devletinde var olan görevleri yerine getirebilecek şekilde örgütlemeleri, gelir dağılımında düzeltmeleri, yoksulluğun bitirilmesi için mücadele içinde olmaları ve ekonomide de çeşitli önlemler almaları zorunlu olmaktadır. Mısırın, ekonomik büyüklüğü ile kişi başına düşen gelirine bakıldığında Baharın ekonomik temelleri en kolay bu ülkede görülmektedir. Mısır'ın doğal gazla petrol gibi temel enerji kaynaklarına sahip olması, çoğunluk olarak genç ve yetişmiş insan gücüyle turizm olanakları imkanları da göz önüne alındığında, GSYH bağlamda düşük performans gösterdiği gözlemlenmektedir. Dünya Bankası'nın ülkeler kişi başı GSYH seviyeleri temelinde yüksek, orta-yüksek, orta-düşük ile düşük gelirli olmak kaydıyla dört gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmayla, Yemen, Mısır, Suriye orta-düşük olan gelir grubunda yer almaktadır. Bahreynle Libya ise Dünya Bankasının kişi başı gelir düzeyindeki sınıflandırmada yüksek-orta ile yüksek olan gelir gruplarında bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler kapsamında kişi başı gelir kıstası Arap Baharına tek başına açıklama getiremeyeceğini göstermektedir¹³⁹.

Mısır'ın yeni para rejimine geçilmesi sebebiyle Mısır poundunun şamandıra etkisi yaratabileceğinden enflasyon artış oranlarını hızlandırmaktadır. Mısır'da oluşan yeni para politikası rejimine yatırımcılar ve tüketiciler de uyum sağlamaktadırlar. Ekonomide oluşan geleceğe yönelik beklentilerde kısa vade içerisinde bazı yatırım ve tüketim kararlarının ertelenebileceği görülmektedir¹⁴⁰.

İç politikada yer alan demokratik, ekonomik, kalkınma konsolidasyonu buradaki kilit konuları oluşturmaktadır. Demokraside iç konsolidasyon zamana yayılacak gibi görüntü sergilerken (nitekim 3 Temmuz askeri darbesi sonrası bu süreç daha da zor ve karmaşık bir hal almıştır) ekonomik gelişmelerin yeni Mısırda büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bugün ki Mısırda liderlerden herhangi birinin

¹³⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., (Erişim Tarihi: 01.05.2019).

¹³⁹ Öztürkler, a.g.e., s. 9.

¹⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, a.g.e., s. 4.

belli bir ölçüde var olan gücünü pekiştirdiğinde onun Mısır halkının gözünde kötü performans yansıtma lüksünün olmayacağına farkına varması gerekir. Mısır makro-ekonomideki göstergeler ve işsizlik ile gelir dağılımında yaşadığı sorunlarla yüzleşmektedir. Ülkedeki yabancı yatırımlarda oranlar sifıra yaklaşırken, gelir kaynaklarından en önemlisi olan turizm sektörü durma haline gelmiştir. Bu sorunlar göz önüne alındığında Mısır'ın ihtiyaç duyduğu zamanı iyi kullanarak birtakım şeyleri düzene oturtmak için aceleci olma gerekliliği görünen bir gerçektir. fakat Mısır sosyal kriz ve bununla birlikte gelecek tüm tehlikelerle karşılaşacak ve dış politikada da kalıcı müdahaleler yapamayacaktır¹⁴¹.

Turizmin Mısır ekonomisinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Döviz giderlerinin yaklaşık ¼'ü Turizm'den elde edilmekte, yedi Mısırlıdan biri geçimini turizmle sağlamaktadır. 2011 yılının Ocak ayında yaşanan karışıklıkların turizmi olumsuz etkilemesi, turizm gelirlerinin 2011 yılında ülke ekonomisinde bir katkı sağlayamamıştır. Ülkede bankacılık sektörü güçlendirilmiştir. 40 adet Merkez Bankası'na kayıtlı banka bulunmaktadır. Karaborsa döviz satışlarının önüne geçilmesi için Mısır Merkez Bankası başkanı Tarek Amer 2016 yılının Mart ayında para biriminin Mısır Poundunda %13 oranında devalüasyona gitmiştir. Ekonomik ve sosyal politikaları tüm hatları ile birlikte sürdürmüş ve ABD ile Batı dünyası arasında yakın temaslarda bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Mübarek döneminde Mısır, Filistin sorununu çözüme çabalarında bulunmuş, ayrıca Camp David sonrası çıkartılan İslam Konferansına, sonra da Arap Lige tekrar bir dönüş yapmıştır. 30 yıl boyunca yönetimde kalan Mübarek 25 Ocak 2011 yılında başlayıp 18 gün boyunca süren protesto gösterileri sonucunda istifasını vermiştir. Bu tarihi olay "25 Ocak" ya da "Tahrir" Devrimi olarak adlandırılmaktadır. Bu tarihi kırılma ile Mısır'da yeni bir inşa sürecinin doğmasına neden olmuştur. Tahrir Devriminden sonra Parlatentonun üst ve alt yönetimleri iptal edilmiş, başta Cumhurbaşkanı Mübarek olmak üzere birçok devlet büyükleri ve önde gelenlerin bazıları tutuklanmışlardır¹⁴².

Mısır ekonomisi 1990'lı yıllarından itibaren "pazar ekonomisi" olma eğilimiyle yapısal reform sürecinin IMF tarafından desteklemesi ile yürürlüğe konulmaya başlanılmıştır. Ayrıca Maliye para banka politikalarının özelleştirilmesi ve ticaretin serbest olmasına yönelik çalışmalara gidilmiştir. Mısır'da nüfusun üçte biri geçimini tarım sektörü varlığından Nil Nehri sayesinde gerçekleştirmektedir. 169 milyar m³

¹⁴¹ Mehmet Özkan, "Mısır Dış Politikası Nasıl Analiz Edilmeli? Yöntem, Sorunlar ve Açmazlar", *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*, 2013, 391-413, s. 398.

¹⁴² TİRE Ticaret Odası, *Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu*, 31 Aralık 2018, 1-26, s. 5.

Ülkü su tutma kapasitesi bulunan Aswan barajı 1970 yılında faaliyete geçmesi ile birlikte Nil suları kontrol altına alınmış, sulanacak tarım arazilerin miktarı arttırılmıştır. Mısır ekonomisi Cumhurbaşkanı Enver Sedat döneminde merkezileştirilmiş ve aynı zamanda serbestleşme sürecine gidilmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalar Mübarek döneminde de devam etmiş bulunmaktadır. Mısır ekonomisi 1991 yılında kapsamlı olarak bir dönüşüm sürecine girmiş bulunmaktadır. Ülkede gerçekleştirilmiş olan ekonomik reformların olmasıyla Dünya Bankası- IFC (International Finance Corporation), Mısır tarafından 2009'da en aktif reformları gerçekleştiren 10 ülke içinden 4. kez seçilmiştir. 2011'de yaşanmış olan Arap Baharı sonrasında reform süreci gecikmelere uğramıştır. Lakin ülkedeki siyasi istikrarların yapımından sonra reformlara tekrar başlanılmasına öngörülmüştür. Üç kararsızlığın yaşanıldığı bu dönemde, işsizliğin azaltılması ve ülkede birinci sırada sorun olarak görülen fakirliğin (her beş kişiden birinin açlık sınırının altında olması) giderilmesinde devletlerin önemli sorunlarından birisidir. 2014 Haziran ayında göreve başlayan yeni kabine altyapı çalışmalarını genişleterek yeni iş alanı yaratacak yatırımlara öncelik vermektedir. Mısır Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Süveyş Kanal Bölgesi "Ekonomik Alan" olarak ilan edilmiştir. Kanal Bölgesinde yatırım yapmak isteyen firmalar "tek pencere" uygulaması adı altında "Süveyş Kanalı Ekonomik Bölgesi" yönetimiyle ilişkilerde bulunacaklardır¹⁴³.

Mısır'ın, İsrail ve Doğu Akdeniz arasında olan coğrafi ve politik yönü, rejimin sürekliliğinin desteklenmesine neden olmaktadır. Mısır'ın stratejik konumu hem geçmiş dönemlerdeki dış borçlarının silinmesine sebep olmakta hem de askeri rejime olan dış desteğin halen devam ettiği göstermektedir. Bu yüzden askeri rejim, ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynaklar için halktan destek almak yerine dış devletlere yönelmekte ve onlardan destek beklemektedir. Dolayısıyla, ekonomik politikalarını ve işletmeleri kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmasına imkan tanımaktadırlar¹⁴⁴.

Mısır'ın pazar ekonomisindeki yapısal reform süreci IMF'nin desteklemesiyle birlikte yürürlüğe konulmuştur. Bu yüzden para-banka politikaları, maliye, ticaretin serbestleştirilmesi ve özelleştirmelere yönelik düzenlemeye gidilmektedir. Mısır, aktif nüfusunun üçte birinin istihdamını ve tarım sektörünün varlığını Nil Nehri'nden sağlamaktadır. Cumhurbaşkanı Nasır döneminde merkezileştirilen Mısır ekonomisinin, Enver Sedat zamanında serbestleşme süreci yaşamakta, Mübarek

¹⁴³ TİRE Ticaret Odası, a.g.e., s. 6.

¹⁴⁴ Eğri, a.g.e., s. 198.

döneminde ise tüm bu çabalar güçlenerek devam etmektedir. 1991’de Mısır ekonomisinin kapsamlı bir dönüşümün yaşadığı görülmektedir. Bu dönemde, devletin fiyat kontrollerini gevşettiği, sübvansiyonların azaltıldığı, yatırımların ve ticaretin kısmen serbest hale geldiği görülmektedir. 2004 ile 2008 Yılları arasında yabancı yatırımlarından ziyade milli gelirin artırılmasına yönelik reformlar hayata geçirilmekte, ticari serbestleşmelerde yatırım teşvikleri sağlanarak yasal düzenlemede esnekliğe gidilmektedir. Ülke bazında gerçekleşen ekonomik reform sebebiyle Mısır, Dünya Bankası tarafından 2009’da en aktif reform gerçekleştiren 10 ülke arasına 4. defa seçilme imkanı bulmuştur. 2011’de yaşanan Arap Baharı sonrası reformlar sekteye uğramış, ülkede meydana gelen siyasi istikrar sonrası reformların tekrar başlanması öngörülmüştür. Bu yüzden ülkede yaşanan iç karışıklık dönemlerinde zirveye ulaşan işsizlik seviyesinin azaltılarak fakirliğin sona erdirilmesi hükümetlerin en büyük sorununu oluşturmaktadır. 2014 Yılı Haziran’ında göreve başlayan yeni kabinenin altyapı çalışmalarını genişletmek ve yeni iş sahaları açmak için öncelik verdiği görülmektedir¹⁴⁵.

3.2.3. Enerji Politikaları

Ülke ekonomisinin kalkınmasında zaruri olan ana kaynakların başında enerji kaynakları bulunmaktadır. Devam ettirilebilir enerji politikaları talep güvenliğinin temini ve temin kaynaklarının çoğaltılmasının yanında talep edilen enerji türünün az maliyetle istenilen miktar ve kalitede topluma sunulmasını hedeflemektedir. Bugünkü teknoloji düzeyi ve yapılan öngörüler doğrultusunda önümüzdeki 30 yıllık süreçte Dünya’nın ihtiyacı olan genel enerjinin % 88 gibi ciddi bir bölümünü fosil kaynaklarından elde edeceği öngörülmektedir. Uluslararası enerji politikaları ağırlıklı olarak doğalgaz ve petrol olmak üzere, fosil yakıtlar tarafından tespit edilmektedir. Tüketmiş olduğu enerji kaynaklarının yarısını ithal eden Türkiye uygulanmakta olduğu enerji politikalarında, büyük ölçüde dünya enerji sektörünün yapısından etkilenmektedir. İthalat payı %70 seviyesinde olan enerji bakımından, yüksek ölçüde dışa bağımlılık görülmektedir. Rusya Federasyonu’ndan yapılan doğalgaz ithalatı % 65 seviyelerindedir. Bu durum enerji güvenliği bakımından ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Türkiye elindeki boru hatlarının haricinde birçok farklı projenin de içindedir. Yakın gelecek bu projelerin bitmesiyle doğu batı enerji koridoru olacak olan Türkiye aynı zamanda Kuzey Güney enerji koridoru olmaya aday ülkedir. Böylelikle Avrupa Birliği ülkelerini enerji sıkıntısından kurtaracak olan kilit devlet

¹⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, a.g.e., s. 2.

konumuna sahip olacaktır. Avrupa birliği ile kurulacak olan enerji ortaklığı tam üyelik çalışmalarında Türkiye konum itibariyle daha da önem kazanacaktır¹⁴⁶.

Orta Asya ve Ortadoğu'nun değişim gösteren jeostratejik ve jeopolitik değerini göz önüne alarak Avrasya'da vazgeçilmez ve etkin bir güç durumuna gelmektedir. Arap Bahar'ının neden olduğu kültürel ve siyasi baskı, Tahran hükümeti tarafından hissedilmiş, bu durum İran'ın temelinde güvenlik olan politika oluşturulma sürecini etkilemiştir. II Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanmış olan anlaşmalar nedeniyle Ortadoğu şeffaf sınırlarla kurulmuş ve an itibariyle patlamaya hazır dinamitler bulundurmaktadır. Etnik öğelerin bölge devletlerindeki faaliyetleri, İslam dininin fanatik kitleler tarafından örgütlenmesi ve terör örgütü görünümüne bürünmesi, bölgenin jeostratejik, jeopolitik ve enerji kaynaklarının zenginliğine bağlı olarak Dünyanın bir gözünün her zaman burada olmasına sebep olan temel meselelerdir. Bölgenin kıymetli olması bir yandan fırsatlar sunarken diğer yandan bölge ülkeleri üstünde siyasi oyunların oynanması ve istikrarsızlığın ciddi bir meseleye dönüşmesi bakımından tehditler içermektedir. Tehditler ve fırsatlar İran'ın dış politika yapılanma sürecini direkt olarak etkilemiştir. Bölgede oluşan istikrarsızlıklar ve tehditler yeni farklı jeopolitik gelişmelerin olmasının da yolunu açmıştır. Genel anlamda İran ekonomisi işsizlik ve enflasyon oranının yüksek olduğu teokratik siyasi yapının ekonomik yapıyı etkilemiş olması gibi temel sorunlara sahiptir. Ekonomisi enerji ihracatına dayanmakta olan İran devletinin mevcut doğal kaynak rezervleri, insan sermayeleri ve Dünyanın en büyük ekonomilerinin arasına girmesine olanak sağlayan yatırım sermayeleri İran devletinin ekonomik kapasitesinin yüksek olduğunun göstergesidir¹⁴⁷.

Mısır'da, enerji sektörlerine verilen önem gün geçtikçe daha da artmaktadır. Bu sektör, dünya genelinde daha çok önem kazanmakta ve zamanla önemi artarak devam ettirmektedir. Günümüzde, insanların yaşam düzeyine etki eden barınma, yeme ve içme de dâhil olmak üzere tüm ihtiyaçları, enerji sektörü sayesinde karşılanmaktadır. Bu nedenle, dünya devletlerinin, enerji üretimi konularında kendilerini daha fazla geliştirebilmek için yeni stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Mısır, Doğalgaz ve Petrol sektörlerinde, ihracatın da 1/3'ünü, GSYİH'nın ise %9'unu oluşturmaktadırlar. Diğer taraftan Mısır'da, ham petrol rezervinin 4,4 milyar varil olduğu görülmektedir. Bu yüzden de her iki sektöründe de

¹⁴⁶ Mahir Ulutaş, "Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu", *Cumhuriyet Enerji*, EMO Yayını, Sayı: 1, 2008, Ankara, s. 11.

¹⁴⁷ Öztürkler, a.g.e., s. 92.

yabancı sermayelerin yoğunlaştığı sektörler olarak bilinmektedir. Petrol ihracatı ve üretimi, Mısır ekonomisinin temelini oluşturmakta ve petrol üretimlerinin büyük çoğunluğu; Nil deltası, Batı Çölü ve Süveyş kanalından yapılmaktadır. Ülkede, doğalgaz rezervleri dikkate alınmadığında, petrol üretimi ve petrol rezervlerinin giderek azaldığı görülmektedir. Petrol üretiminde yıllar itibariyle düşüş görülmekte ve 1996 yılında günlük 920.000 varil olan üretimin 2012 yılında ise günlük ortalama 720.000 varile düştüğü bilinmektedir. Hem iç piyasalardaki tüketim artışının hem de petrol rezervlerinin azalması dolayısıyla ülkenin önemli ihracat kalemleri olan petrolün ihracatı azalmaktadır. Gelecekte Mısır'ın, petrol ihracatındaki önemi daha da azalarak, önümüzdeki 10 yıl içerisinde, petrol ithalatçısı ülke konumlarına bile gelmesi beklenilmektedir¹⁴⁸.

Mısır'da, doğalgaz rezervleri, yeni bulunan kaynaklarla birlikte geçtikçe zenginleşmekte ve ortalama olarak yıllık %10 artış kaydedebilmektedir. Doğalgaz üretiminin, 2009 yılında 62,7 milyar m³ düzeyinde yüksek seviyede seyrettiği bilinmektedir. Mısır'ın, doğalgaz üretiminde, dünyadaki ülkeler arasında 15. sırada yer aldığı görülmektedir. Ülkenin, şu an itibariyle doğalgaz rezervinin 2,1 trilyon m³ düzeyinde olduğu bilinmektedir. Mısır'ın doğalgazdaki büyük potansiyeli sebebiyle doğalgazını ihraç edebilmek adına yeni pazarlar araması gerekmektedir. Ayrıca bu durumun, ülkenin düşen petrol ihracatı sebebiyle gelecekte açığa çıkabilecek olan cari açıkların kapatılabilmesi için de ayrı bir önem taşımaktadır. Uzmanlar, gelecek 57 yıl içerisinde gaz rezervlerinin tükenebileceğini ön gördüğünden alternatif enerji kaynaklarına yönelmeye devam edilmektedir. Bu yüzden yeni alternatif kaynakların başında ise rüzgâr enerjileri geldiği bilinmektedir. Mısır, Dünya'da rüzgâr hızı açısından ilk sırada yer alan ülkeler arasında bulunmaktadır. Mısır hükümeti yenilenebilir enerji kaynağını, 2020 yılına kadar, %20 oranında arttırmayı amaçlamaktadır. Bunların dışında, diğer önemli pazar alanları olarak; su teknolojileri, atık yönetimler ve enerji etkinliklerinin öne çıktığı görülmektedir¹⁴⁹.

3.2.4. Arap Baharı Sonrası Mısır Dış Politikası ve Mısır'ın Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar

Modern Mısır döneminde Kahire bölgesinde yaşanan gelişmeleri kökten etkilemek için farklı dönemlerde yakaladığı tarihi 3 fırsattan söz etmek mümkündür. Bu dönemlerden birincisi 1950'lerde ve 1960'lı yıllardır; İran Devrimi'nin ardından 2.dönemi yakalamıştır. Mısır hükümeti birinci dönemi kendi menfaatlerine

¹⁴⁸Özkan, a.g.e., s. 381.

¹⁴⁹Doğan, a.g.e., s. 175.

dönüştürebilmişken 1980'li yıllarda mevzubahis olan 2 dönemi aynı başarıyla değerlendirememiştir. Günümüzde ise Mısır, devrimin ardından Arap baharı ile beraber yaşanan derin siyasi ve sosyal değişimlerle beraber 3. dönemi yaşamaktadır. Her iki dönemde olduğu gibi üçüncü dönemde de Mısır'dan beklentiler oldukça yüksektir. Mısır bu fırsatı nasıl değerlendirecek netice ne olacak bu ancak zaman içinde görülebilecektir¹⁵⁰.

Mısır'ın durumuna bakıldığında 1880'li yıllardaki gibi gerek iç gerekse dış politikada bağımsız bir tutum sergilemek isteğini belirten kesimlerin başkent Kahire'nin Sudan politikalarını, Filistin politikalarını, İran işgali sürecinde izlemiş olduğu politikaları ve bilhassa ABD ile olan ilişkileri dikkatli bir şekilde sorguladıkları gözlenmektedir. Hüsnü Mübarek; Mısır'ın işgali yanında Irak'ta yaşanmış olan Amerikan işgalinden de dolaylı biçimde sorumlu tutulanlar arasında görülmektedir. 1990 yılı Temmuz ayında Kuveyt'in yetkililerini, Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmeyeceği yönünde yönlendirmiş olan Mübarek herhangi bir işgale karşı Kuveyt'in savunma stratejisi geliştirebilmesine dolaylı da olsa engel olmuştur. Bu yüzden Hüsnü Mübarek zamanında Mısır daha çok İsrail'in güvenliğine ağırlık veren bir politika izlemiş olduğu, Filistin meselesinde bağımsız politikayı tercih etmediği gibi meselenin çözümünde İsrail devleti yanlısı bir dış politika uyguladığı pek çok Mısırlının eleştirel biçimde dile getirdiği husustur. Öncelikle Mısır Dışişleri yetkileri ve ardından Entelektüel kesim ve Akademik çevre Filistin politikalarının yanlış olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak Hüsnü Mübarek hem Ortadoğu'da hem de uluslararası arenada zayıflamasına sebep olduğu Başkent Kahire'den de görülmektedir. Önceleri Filistin politikalarının eleştirilmesini amaçlayan İsrail karşıtı gösteriler, ülke güvenlik güçlerinin müdahalesiyle kısa süre içinde Hüsnü mübarek' in göstericilerin hedefine girmesine hakkında söylemler gerçekleştirip protestolar yapılmasına sebep olmuştur¹⁵¹.

Mısır'ın dış politikasındaki ikinci diğer sorunda bölgede ve ötesinde tekrar bu güveni kazanmaktır. Teorik açıdan bakıldığında Mısır izlediği Filistin-İsrail politikasıyla hem bölgedeki konumu hem de 1930'lardan süre gelen rolünü tanımlama bakımından somut bir etken olmuştur. Kahire Filistin'e yönelik izlediği politikasıyla, sadece bu sorunun çok kritik olması açısından değil, bununla beraber

¹⁵⁰ Mehmet Özkan, "Mısır Dış Politikası Dünü, Bugünü, Sorunları", **SETA Analiz**, 2014, Sayı: 88, 5-28, s. 8.

¹⁵¹ Veysel Ayhan, "Mısır Devriminin Ayak Sesleri", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2011, Cilt: 3, Sayı: 26, 15-26, s. 26.

Kahire'nin bölgedeki konulara etkisi bakımından da önemlidir. Kahire'nin bölgede aldığı her kilit konulardaki öncü roller, başka bölgelerdeki konulara da etki etmiştir¹⁵².

Mısır yönetimi dış politikada ilk dönemi lehine değerlendirebilmişken 1980'li yıllardaki söz konusu ikinci dönemi değerlendirememiştir. Şimdilerde de Mısır, devrimden sonraki Arap dünyası içerisinde yaşanan Arap Baharı'ndan sonra derin anlamda gelişim gösteren sosyal-siyasi değişimlerle sonucu üçüncü dönemine girmiştir. Her dönemdeki gibi bu dönemde de Mısır'dan beklentiler yüksektir ancak söz konusu fırsatın Mısır'a yönelik nasıl sonuçlanacağı zamanla görülecektir. Mısırın dış politika istikametini okuyabilmek için yaşanan gelişmelerin arka planına bakmak ve Hüsnü Mübarek'ten kalan mirası incelemek gerekmektedir. Modern Mısırın tarihinde Kahire bölgesinde olan gelişmeleri derin anlamda etkilemek adına üç tarihi fırsatı dönemsel olarak ele almak mümkündür. Söz konusu dönemlerden ilki 1950 ve 1960'lar, ikincisi de İran devriminin sonrasındır. Ancak 3 Temmuzdan sonra Mısır'ın sadece çabaları sona ermemiş, bununla birlikte Mısır'daki bulunan askeri rejimin Gazze politikasında Müslüman Kardeşlerle Hamasın arasında var olan yakınlık nedeniyle Mısır iç siyasetinden bir parça olarak görmüştür. Sonuç olarak Mübarek dönemi ötesine de geçen, sert uygulamalarla sınırlamaları getirmiştir. Bu süreçte ülkedeki iç siyasette çatışmalarla kanlı süreçlerin artmasından sonra Mısır yönetimi konuya odaklı bakmaya başlamıştır. Burada özellikle askeri darbeden sonra Sina yarımadasında ki güvenlik güçleriyle yerel gruplar arasındaki yaşanan şiddetli çatışmalar da etkisini göstererek belirleyici olmuştur¹⁵³.

İsrail devleti' ne sınır olması devamlı olarak bu ülkenin tehdidi altında oluşunu hissetmesine sebep olmuştur. Bu sebeple 1979'da Arap dünyasının kabul etmemesine rağmen İsrail devleti ile Camp David anlaşmasını imzalamış Amerika Birleşik Devletleri ile ekonomik ve askeri ilişkilerini bu güne kadar geliştirerek sürdürmüştür. Mısır devleti Arap-İslam kimliği taşısa da, Akdeniz kültüründen etkilenmesi ve Nil vadisi kaynaklı medeniyeti ülkeyi Arap dünyasından farklı kılmaktadır Bu sebeple Mısır, Arap Birliği düşüncesini gönülden tam anlamıyla desteklememiştir¹⁵⁴.

¹⁵² Özkan, a.g.e., s. 7.

¹⁵³ Öztürkler, a.g.e., s. 394.

¹⁵⁴ Ertan Efeğil, "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 2013, Cilt: 5, Sayı: 51, 19-28, s. 28.

3.2.5. Arap Baharı Sonrasında Orta Doğu'da Yeni Güç Dengeleri

20 yüzyılda yaşanan II Dünya Savaşı'nın ardından gelen dönemde, uluslararası ilişkiler bağlamında Ortadoğu geleneksel açıdan Arap olan ve olmayan ikileminden etkilenmiştir. I Dünya Savaşı'na yaklaşılacak dönemde Arap eyaletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ayaklanmalar genel olarak Arap milliyetçi ruhunun uyanması ve yükselmesinin başlangıcı olmuştur. İsrail devletinin 1948'de kurulması bu bağlamda 2 adımı meydana getirmiştir. İsrail'in kurulması ile beraber ülkede Arap olan ve Arap olmayan nüfus ayrımı sürekli olarak içinde şiddet barındıran bir siyasi anlayışı başlatmıştır. II Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde uluslararası ilişkiler bakımından bölgede iki ayrı yaklaşım tarzı belirleyici olmaya başlamıştır. Bu yaklaşımlardan ilki Ortadoğu sistemi diye adlandırılmış, sistem kurucusu ABD'yi Türkiye, Fransa ve İngiltere desteklemiştir. ABD jeopolitik kuranlar ve soğuk savaş bağlamında Ortadoğu bölgesini Sovyetlerin etkisi altına girebilecek stratejik bir coğrafya şeklinde değerlendirilmiştir. Sovyet tehdidini bertaraf edebilmek için bölgedeki ülkeler arasında geliştirilen ittifak kapsamında Güneydoğu Asya bölgesinde Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (South East Asia Treaty Organisation-SEATO) Batıda Kuzey Atlantik ittifakı (North Atlantic Treaty Organisation - NATO), arasında mevcut boşluğu doldurabilecek işbirliği sistemlerinin tesisini planlamıştır. Böylelikle Arap devletleri; bölgede var olan ancak Arap olmayan devletler Pakistan, Türkiye ve İran ile bölge dışı aktörler başta ABD ile aynı ittifak sistemi kapsamında birleşmişlerdir¹⁵⁵.

ABD müttefiki niteliği taşıyan Mısır gibi devletlerin “değişimin zorunlu olduğu” mesajını alması değişimdeki ihtiyacın tespiti bakımından önemlidir. Fakat Ortadoğu'daki otoriter rejimler bu ve benzeri uyarıları göz ardı edip gerekli reformları gerçekleştirmedikleri için günümüzde girift sorunlar yaşanmaktadır¹⁵⁶.

Büyük güçler Orta Doğu'daki petrolü yönetme isteği, kavganın temel nedenini oluşturmaktadır. Çin bölgedeki petrole ihtiyacı olan ve büyük güçlerine alternatifi olan güçtür. Dolayısıyla IŞİD Suriye'de ve Irak'ta petrol rafinerileri hakimiyetini ele alması ve buralardaki illegal petrol satışları, Arap Baharı öncesinde Orta Doğu'da yapılan petroldeki arz planlarını fiilen sekteye uğratmaktadır. Bu durum ise Batı merkezli güçlerin lehine olan çıkarlarıyla örtüşmektedir. Aynı dereceye sahip önemli diğer konuda İsrail'in güvenliğidir. Orta Doğu'da bulunan İsrail buna rağmen,

¹⁵⁵ Oktay Bingöl, “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2013, Cilt: 13, Sayı: 3, 25-49, ss. 26-27.

¹⁵⁶ Zafer Akbaş, “Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2012, Cilt: 3, Sayı: 1, 51-73, s. 52.

değerler bakımından Batı'da ki bir ülke gibi kabul görmektedir. IŞİD, Suriye'de ve Irak'ta büyük bir alanı kontrolünde bulundurmış, böylece bölgesel gücü olan İran güvenlik paradigması içerisinde önemli yerde bulunan Suriye ile İran Şii koridorunda dengeleri bozmuştur. Elbette, büyük güçlerin Orta Doğuda izledikleri stratejileri kolaylaştıran sebepler; İran – Suudi Arabistan ekseninde ki Şii-Sünni çatışması, Kürt-Arap gerilimi ve Türkiye ile Mısır arasındaki soğukluk gibi istikrarsızlıklardır. Fakat IŞİD ideolojisi, eylemleri, söylemi ve imajıyla yeniden tasarlanacak Orta Doğu'da büyük güçler altında İslam dünyası vesayet konumunda kalmasına hayati katkıda bulunmaktadır. Orta Doğu büyük güçlerin yeniden tanımlanma kısılcısından kurtulması bölgedeki barış açısından gereklidir. Bu anlamda, bölgeyi kaderini çizmesini sağlayacak, sosyal, siyasi ve ekonomik yapı modeli odaklı bilimsel çalışmaların teşviki gerekmektedir¹⁵⁷.

II. Dünya Savaşı'nın devamındaki yıllarda Arapların baharının gösterdiği 2010 senesine kadar Ortadoğu ülkelerinin uluslararası muhataplarında çok fazla olgu, fay hattı ve dinamik etkileşimlerde bulunmuştur. Sonra Soğuk Savaş zamanlarının ilk dönemlerinde batı/İsrail yanlılığı-karşıtlığı ve de Arap milliyetçiliğinin temel olan fay hatları şeklinde ortaya çıktı. Özellikle, İsrail'in oluşumundan itibaren meydana gelen Filistin problemi ve İsrail-Arap savaşları Ortadoğu'daki dinamikleri de etkileyen mühim etmenler oldu. 1970'lerden beri Ortadoğu'nun siyasetine siyasal İslam ve petrol girmeye başladı. Bu bağlamda Suudi Arabistan, Körfez'in monarşileri ile beraber bölgeselleşmiş bir faktör olma gücüne kavuştu. 1979 İran İslam devrimi başlangıcı ile beraber siyasal olan İslam önemli dinamik olmuştur, Şii olgularının etkisi zamanla hissedilmeye başlanılmıştır. Ortaya atılan çeşitli etkenlere rağmen Soğuk Savaş zamanında Ortadoğu'daki güç savaşında çift kutuplu sistemlerin yansımaları tespit edici olmuş ve bu yapıdaki İsrail'in oluşumu, İsrail-Arap Savaşları, petrolün gücünün artması, Suudi Arabistan'ın rolünün artması ve de nihayetinde İran İslam Devrimi ve ardından başlayan Irak-İran Savaşı belirleyici eşikler şeklinde görülebilir¹⁵⁸.

3.2.6. 21. Yüzyılda Mısır'ın Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası

Araplar 21. yüzyıla yoğun bir krizin hissiyatını yaşayarak girmiştir. Arap milletinin 21. yüzyıla derin bir krizin hissiyatı içinde girmiş olmasının varsayımı o bölgedeki birçok kişinin bile farkında olduğu bir problemdir. Arap milletine yönelik

¹⁵⁷Halit Burç Aka ve Ensar Nişancı, "Neo-Oryantalizm ve Orta Doğu'yu Anlamak", *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, Cilt: 5, Sayı: 9, 9-26, s. 22.

¹⁵⁸Bingöl, a.g.e., s. 45.

zamanla artan baskılar, Irak'ın işgalinin ve Gazze'nin savaşından beri en uç noktaya varmıştır. Arap milleti bir öncüye ihtiyaç hissetmekte ve Türkiye'de bunu büyük bir miktarda karşılamaktadır. Ve hiçbir müttefiki veya gerçek desteği olmadan, İran ve Türkiye iki yakın ve destek veren bölgesel güçler olarak meydana çıkmışlardır. Arap milletine ilişkin kamuoyunun yoklamaları da oldukça düşüktür. Arap kamuoyunun Arap dışındaki ülkeleri çoğunlukla Orta Doğu'ya ithafen son günlerde verdikleri dış politikaların kararları çerçevesinde değerlendirmektedir. Ayrıca Baghat Korany Filistin probleminin Orta Doğu'daki bütün Araplara göre siyasi konularda baş gösterdiğini ve bir de Arap "kamuoyunun" yaratılmasında önemli başrol oynadığını öne sürmektedir. Bölgedeki Türkiye'ye karşı Arap kamuoyunun görüşü bakımından Filistin probleminin önemi reddedilemez. Türkiye'nin öncelikle Filistin problemi olmak şartıyla Orta Doğu'ya karşı dış siyasetindeki değişikliklerin göze çarpması ile Türkiye için olumlu düşüncelerin artmasıyla açık şekilde bir bağlantının olduğu görülür. Mısır ise aynı biçimde belirsiz olan bir tavır almış ve bir taraftan Hamas ile birlikte iletişim kollarının açılmasından faydalanırken diğer taraftan da Türkiye'nin etkin varlığının Mısır'ın rolünü pasifleştirmesinden endişe duymuştur. Türkiye de Mısır'ın endişelerinin farkına vardığından sonra kendisindeki rolden bahsederken daha da dikkatli olmuş ve buradaki rolün tamamlayıcısı niteliğinde olduğunu ve Mısır'dan da rol çalmadığını belirtmiştir¹⁵⁹.

Orta doğudaki petrol, ihtiyacı olan Batıya karşı kullanılmaktadır. 3 dolar civarı olan petrol fiyatlarındaki artışın anlık 20 dolar olması Suudi Arabistan'ın kendi üzerine dikkatleri çekmesine yeterli olmaktadır. Petrol baskı aracı olarak kullanılırken batı üzerinde Arap baskısını artırmaktadır. Dünyadaki petrol fiyatlarında ani yükselmeler dış politikalarda değişiklikleri beraberinde getirmiştir¹⁶⁰.

21. Yüzyılda Mısır'ın Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası ile ilgili olarak Trademap Uluslararası Ticaret Merkezleri tarafından istatistikî verileri ele alınmaktadır. Buna göre Mısır'ın, 2017 yılı içinde 66,3 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat ile dünyanın en büyük 45. ithalatçısı olmaktadır. Ayrıca, 25,9 milyar dolarlık ihracat ile de dünyanın en büyük 66. ihracatçısı konumunda bulunmaktadır. 2017 yılında Türkiye'nin % 3,1 payla, Mısır'ın 10. en büyük tedarikçisi konumunda iken, 1.sırayı Çin almaktadır. Mısır'ın en çok ihracat yaptığı pazarlar arasında; Suudi Arabistan, BAE, Türkiye, ABD ve İtalya yer almaktadır.

¹⁵⁹ Altunışık, a.g.e., s. 6.

¹⁶⁰ Ramazan Yıldırım ve Tarık Abdülcelil, "Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya", **SETA Kim Kimdir Analiz Raporu**, İstanbul, Yıl: 2012, Sayı: 2, s. 20-30.

Mısır'ın en çok ihraç ettiği maddelerinin; ham petrol, altın, gübre, kablo, teller ve petrol ürünlerinden oluşmaktadır. Mısır'ın en çok ithalat yapmış olduğu tedarikçi ülkeler arasında; Almanya, Çin, İtalya, AB ve Türkiye gelmektedir. En fazla ithal ettiği ürünlerin ise; buğday, binek otomobil, mısır, demir-çelik ürünleri ile petrol yağları ve gazları yer almaktadır. Mısır Arap Cumhuriyetinin, dünyanın en büyük buğday ithalatçısı olduğu bilinmektedir. Mısır, Afrika ve Ortadoğu'dan 7 ülke ile (Lübnan, Suriye, Libya, Fas, Irak, Tunus ve Ürdün) ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. 2010 yılında da STA ve MERCOSUR ile anlaşma imzaladığı bilinmektedir. Avrupa Birliği ile de yürürlükte olan bir STA anlaşması mevcut bulunmaktadır. Mısır'ın ayrıca GAFTA (GreaterArabFreeTradeArea), PAFTA (PanArabFreeTradeArea) ve COMESA (TheCommon Market forEasternandSouthernAfrica)'in üyesi durumundadır. Mısır'ın, İsrail ve ABD ile yapılan Nitelikli Sanayi Bölgeleri Anlaşması (QIZ) da yer almaktadır. Bütün bu anlaşmalar Mısır'ı sıradan birer ihracat pazarları olmanı da ötesine taşımaktadır¹⁶¹.

3.2.7. Türkiye-Mısır Ekonomik İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar

Türkiye ile Mısır'ın ortak konsey toplantısında Bakanlıkların ikili ticarete ve bunun yanı sıra yatırımlarda yaşanacak sorunları ele alıp iki ülkenin iş dünyasını bir arada tutarak konseydeki faaliyetlere destek talep edilmektedir. Bakan Vekili zorlu sürecin atlatılıp sanayi, ihracat ve alt yapıya yönelik yatırımların artacağını proje bünyesinde Türk yatırımcılarında bulunmasını istemektedir¹⁶².

Türkiye deki seçim açık şekilde ikincisinden taraf olmuştur. Başbakan Erdoğan öncülüğünde iktidar Mısır meselesini iç politika gündeminden çıkartmıştır. Dış işleri Bakanı Davutoğlu Mısır'ın Türkiye deki büyükelçisini dışlamasının ardından Bahreyn'e yaptığı ziyaretteki bir konuşmasında Mısır ve Türkiye halklarını kardeş olarak vurgulamış, darbeye verilen tepkinin Mısır iç işlerine karışmak olarak algılanmamasını söylemiştir. Fakat zaman geçmesine rağmen ilişkilerin normalleşmesi mümkün olmamaktadır. Mısırdaki rejimin Müslüman kardeşlere yönelik baskıyı artırması ve Türkiye'nin yaşadığı iç sorunlar siyasi ilgiyi bu alana yoğunlaştıramamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin kısa sürede normalleştirilememesi bilincine varılmıştır. Buna öneri olarak sorunun zamana bırakılması, ortak çıkarlar üzerine yoğunlaşmak verilmektedir. Durumun bu hale gelmesinde tek muhatap olarak Türkiye görülmemeli, zira bu Mısır tarafından da istenen durum olmamaktadır. DEİK verileri, Türkiye'nin 2 milyar dolara yakın yatırımlarını ve

¹⁶¹ TİRE Ticaret Odası, a.g.e., ss. 7-8.

¹⁶² DEİK, a.g.e., s. 14.

Mısır'da faal olan 260 Türk firmasını göstermektedir. Bu imkanlar istihdam sorunu yaşanan Mısırdaki 64.000 kişiye istihdamı sağlamaktadır¹⁶³.

3.2.8. Mısır'ın Kalkınma Planları

Orta Doğu Bölgesi içinde 2010-11 seneleri arasında gerçekleşen kitlesel başkaldırıların temelinde 20 yılı geçen süredir uygulanmakta olan neo-liberal finansal kalkınma modelinde yaratmış olduğu sosyo-ekonomik sorunların yattığı birçok gözlemcilerin üzerinde bulunduğu bir çıkarımdır. Mısır'ın 1990'ların başlarından itibaren Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) himayesinde pazar odaklı politikaları uygulamaya konmuş ve az zamanda ekonomisindeki gerçekleşen senelik yaklaşık olarak yüzde 6'lık ilerleme oranı ile birlikte uluslararası parasal kurumlar açısından övgüyle bahsedilen ülkeler içindeki yerini bulmuştur. Fakat Dünya Bankası ve IMF'nin tasarladığı yapıcı uyum hareketleri makroekonomik değerlerini düzeltmeye odaklanmışken bölgede mevcut otoriterizmin yerli sosyo-ekonomik dinamiklerine dikkate etmemiştir. Bu reformlarının siyasi liberalizasyonda itici güç olan bağımsız ve güçlü sivil toplumun ve orta sınıfın oluşması amacıyla gerekli görülen koşulları oluşturacağı varsayılmıştır. Kökenleri modernleşme kapsamında yatan bu öngörünün temelinde batının dışında kalmış toplumların ise Batı'da yaşanmakta olan süreçleri bekleyeceğine dair derinlemesine bir inanış bulunmaktadır¹⁶⁴.

Mısır'da siyaset ekonomiyi yönetmekte, siyasi kaygılar ile beka sorunu ekonomik reformun önüne geçmektedir. Orta doğuda görülen ekonomik anlamdaki kalkınma çabaları az gelişmiş bölgelerdekiler ile benzerlik göstermektedir. Diğer bölgelere benzer olarak Orta doğuda dünya ekonomisinin parçası olmuş özellikle 19. Yüzyılda Osmanlı'nın imzaladığı anlaşmalar kapsamında uygulamış olduğu kapitülasyon ile 'açık kapı' politikasıyla ekonomisini dışa bağımlı olarak görmektedir. Mısır ekonomisi çevresel entegrasyon ile bağımlılık göstermesi bakımından önemlidir. John Waterbury ile Alan Richards Orta doğudaki siyasi iktisadi anlamak için az gelişmiş bölgelerle ülke ekonomilerine uygulanabilecek modeli ortaya çıkarmışlardır. Sosyal aktörleri, devleti ve ekonomik gelişmeyi üçgenin ayakları gibi birbirlerini devamlı etkilemektedir. Bu kapsamda buradaki ülkelerde devletin rolü daima aktif olmuş, ithal-ikameci model hayata geçirilince oluşan dinamikler bir tarafta sosyal aktör olan sınıfları meydana getirirken diğer tarafta da ekonomik

¹⁶³ Mensur Akgün ve Sabiha Senyücel Gündoğar, *Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın TESEV, İstanbul, 2014, 1-8, s. 2.

¹⁶⁴ Evrim Gümüş, "Mısır Sosyal Kalkınma Fonu: Neo-Liberal Kalkınma Modelinin Yerel Üretimi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2016, Sayı: 55, 87-108, s. 88.

gelişmedeki şekle göre devlete yeni politikalar üretme veya var olanları tekrar incelemeye itmiştir¹⁶⁵.

1950'lerde kurulmuş olan sosyal gruplar- ekonomik kalkınma ve devlet etkileşimi devam etmekte, ekonominin karma ekonomiye geçişi ve hangilerinin özel sektöre geçeceği kontrol edilmekte, oluşacak sınıfların devlete desteği ile kontrolünü elinde tutacak sınıflar olunmasına dikkat edilmektedir. Sınıfları olumsuz etkide bırakacak tam açılma aynı zamanda devletin bekasına zarar verecektir. Mısır geliştirmekte olan ülkeler içinde örnek teşkil edecektir. İthal-ikameci dönemdeki sosyal aktörler ve devlet etkileşimi bu durumda önemlidir. Siyasetin ekonomiye yön verdiği Mısır'da devlet ekonomik anlamda açılma politikalarında seçicilik ve tehdit niteliğindeki yeni sınıfların türemesine engel olmaktadır. Devlet rolünün rejimin dayandığı politika ile azaltılması 1977 ekme ayaklanmalarını devlet açısından çekinilen durum yapmıştır. Mısır petrol fakirliğine rağmen petrol gelirleriyle işçi ihraç edip stratejik rantlarıyla liberalleşmeyi ötelemiştir. Bu örnek Orta doğuda bulunan petrol bakımından fakir fakat insan kaynakları ile tarımsal zenginliği olan ülkeler için oldukça önemlidir. Genel anlamda Orta doğuda siyasetin ekonomiye hakimiyeti önemli ve temsiliyete sahiptir¹⁶⁶.

3.3. MISIR'IN EKONOMİK REFORM PROGRAMI

Sedat'ın 1970'lerin ortalarındaki kendi siyasetlerini uygulamaya koyduğundan 1980'lere varana kadar Mısır içinde birçok değişimler yaşanmıştır. Ayrıca Hüsnü Mübarek de Sedat'ın 1981 tarihinde suikasta gelmesiyle iktidara gelmiş ve de Sedat'ın finansal reform izlencesini sıkı sıkıca sürdürmüştür. Mübarek ise seleflerinin tersine gösterişli projeleri kabul görmekten kaçınmış ayrıca Mısır'ın basit altyapısına ağırlık vermiştir. 1989 tarihinde faaliyete geçen Kahire metrosu da Mısır'ın başkentinde çeşitli alanlarında düzenli ve de verimli olacak şekilde çalışır. Yeni uydu şehirler, farklı köprüler de inşa edildi. Kahire'de ve çevresindeki konut inşaatları hızla çoğalmıştır. Fakat bu inşaatlara yapılan harcamalar işsizliği durdurmamış, ekonomi içinde sürdürülecek bir kalkınmayı sağlamamıştır. Mısır'ın IMF ile birlikte 1991 senesinde stand-by sözleşmesi imzaladı. Ve bu seneden itibaren finansal reform izlencesini uygulamaya geçirdi. Bu izlençe çerçevesinde Dünya Bankası ve IMF'den 300'er milyon dolarlık olan krediler kazanan Mısır, yüksek ekonomik dengeler de sağlamayı hedefleyen stabilite çalışmasına girdi.

¹⁶⁵ Özlem Tür, "Mısır'da Ekonomik Kalkınma Çabaları", *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı: 41, 183-194, s. 184.

¹⁶⁶ Tür, a.g.e., ss. 192-193.

Son olarak reform izlencesi çerçevesinde bütçenin açıklarının düşürülmesi yönünde verilen kararlar öngörülen etkiyi göstermiştir. Bütçenin açığı büyük ölçüde azaldı¹⁶⁷.

Mısır'ın örneği gelişmekteki ülkelerin ekonomilerinde ciddi bir örneği oluşturmaktadır. İthal bir ikameci periyotta oluşturulmuş devlet-sosyal aktörlerin etkileşimleri bu açıdan önemlidir. Bilhassa siyasetin ekonomide yönettiği vaziyetlerde ki Mısır'ın örneği bu durumu göstermekte olup, devlet de ekonomik olan açılma politikaları içinde seçici şekilde davranmakta, bizzat kendisine tehlikeli olabilecek tüm stratejik alanlarda yeni oluşabilecek sınıfların meydana çıkmasına mâni olmaya çalışmaktadır. Ayrıca Ortadoğu'da olan ekonomik tüm kalkınma özellikleri ve çabaları başka az gelişmiş olan bölgelerle mühim benzerlikler belirtmektedir. Tıpkı bahsedilen öteki bölgelerdeki gibi olan Ortadoğu da dünyanın ekonomisine resmen çevrenin bölümü olarak girmiş ve de özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun imzalamış olduğu anlaşmalar bağlamında uyguladığı açık kapı politikası ve kapitülasyonlarla da Ortadoğu'nun ekonomisi dışarıya bağımlı biçimde gelişmiştir. Ek olarak Mısır'ın ekonomisi de bu manada bağımlılığı ve çevresel entegrasyonu göstermesi için önemlidir. Hatta devletin de ekonomi içindeki rolünü de düşürmek rejimin yaslandığı fakir ve orta sınıfları kötü etkileyeceğinden 1977 yılındaki ekmek isyanları durumunda olduğu gibi devletin tarafından korkulan bir hal olmuştur. Mısır'ın petrol yoksulu bir ülke olmasına karşın bölgedeki petrolün kazancından işçileri ihraç edip faydalanmış, stratejik getirimlerle gerçek manada liberalleşmeyi de ötelemeyi halletmiştir. Bu örnekler özellikle de Orta Doğu'da olan petrol yoksulu ancak insan kaynakları ve tarımsal zengin olan ülkeler açısından önemlidir bir de bu örneklerinde de rejimin önceliğini belirtmesi, genellikle Orta Doğu'daki siyasetin de ekonomiyi denetlediği durumlarda önemli ve de temsilin gücüne sahip olur¹⁶⁸.

Mısır'da, ekonomik reform uygulamasında yer alan reel ücretlerin düşmesi, sosyal yardımın azalmasına ve fiyat artışlarına yol açabilmektedir. Bu gibi olumsuz etkilerden daha çok etkilenen toplumsal kesimin ise orta sınıflar ve yoksullar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu kesimlerle yapısal uyum politikasının sürdürülmesine yönelik olarak, olası tehditlerin önlenilmesi, Mısır SKF'nin öncelikli amaçları arasında yer almaktadır. Yoksullukla mücadelede, yapısal uyum paketinin siyasi kabul edilebilirliğinin artırılması ve kurumsal reformların gerçekleştirilmesi eş

¹⁶⁷ Ghannam Farha, *Remaking the Modern Space, Relocation, and the Politics of Identity in a Global Cairo*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2002, p. 29.

¹⁶⁸ Özlem Tür, "Mısır'da Ekonomik Kalkınma Çabaları", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı: 41, 183-194, s. 193.

zamanlı hedefler şeklinde düşünölmüştür. Bu yüzden yabancı bağışçuların ve ulusal hükümetlerin öncelikli hedefinin örtüşmemesi halinde hedeflere ulaşılması kolay olmamaktadır. Mısır SKF bünyesinde beş ana program tasarlanmaktadır. Toplumsal Kalkınma Programları, sivil toplum kuruluşlarının, kurumsal kapasitesini daha da arttırarak yerel inisiyatifleri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Kamu Hizmet Programları, özellikle kırsal alanlardaki altyapı projelerini yürüterek, projeler yardımıyla uzun ve kısa vadeli istihdamlara olanak yaratmayı hedeflemektedir. İnsan Kaynakları Geliştirme Programları ile yapısal ekonomik reform paketlerinin unsuları olan özelleştirme programlarının uygulaması amaçlanmaktadır. Bu süreçte iş yerinde çıkartılan kamu çalışanının tazminat paketinin finansmanına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca işsizler grubuna katılan kamu çalışanının, iş piyasalarına erişimlerini güçlendirmek maksadıyla girişimciliğe yönelik farklı eğitimler düzenlemek maksadıyla kurulmaktadır. Özel Teşebbüs Geliştirme Programında ise orta ve küçük veya orta boy işletmelere teknik destek ile indirimli krediler sağlamaktadır. Ayrıca, kamu eski çalışanları ile üniversite mezunu işsiz gençler arasındaki girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Kurumsal Gelişim Programında da SKF'nin kurumsal kapasiteleri arttırılmaktadır. Hükümetlerin uygulamış olduğu ekonomik yapılandırma programları kapsamında, toplumun yoksul kesimi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin hafifletilmesi hedefi ile kurulmaktadır¹⁶⁹.

1991 yılında, Mısır'ın İMF ile stand-by anlaşması imzaladığı bilinmektedir. Anlaşmanın imzalanmasından itibaren de ekonomik reform programlarını uygulamaya konulmaktadır. Programlar çerçevesinde; Dünya Bankası ve İMF'den 300'er milyon dolarlık kredi sağladığı bilinmektedir. Mısır, alınan bu kredilerle, makroekonomik dengenin sağlanmasını amaçlayan birer stabilite çalışması içerisine girmektedir. Bu yüzden reform programları kapsamında bütçe açığının daha da azaltılması yönünde alınan kararların beklenen etkiyi göstermektedir. Mısır'da bütçe açığının önemli düzeylerde gerilediği görölmektedir. 1990 ile 1991 mali yıllarında GSYİH' nın % 17'si olan açık, bir sonraki mali yılda % 4.1'e gerilemektedir. 1991 yılından itibaren de finans ve bankacılık sektörlerinde uygulanan kanunlar daha da güçlendirilmektedir. Dolayısıyla küçük bankaların mali güçleri artırılmakta, kambiyo kontrolleri kaldırılmakta, döviz rezerv problemi düzeltilmekte ve döviz bozdurma işlemleri kolaylaştırılmaktadır. Bu yüzden yabancı bankalardan altısında da Mısır paundu ile işlem yapma yetkisi verilmektedir. Mısır'da Sermaye Piyasası Kanunu'nun 1992 yılında kabul edilen birlikte Sermaye Piyasasında yeni bir dönem başlamaktadır. Yeni dönem sonucunda yatırımcılar

¹⁶⁹ Görmüş, a.g.e., s. 94.

Mısır piyasasına ilgi göstermekte ve hisse senetlerinin değeri daha da artmaktadır. 1993 Yılı Temmuz ayı içerisinde başlayan üç yıllık dönemde, tüm tarife dışı engeller ve ithal yasaklarının tamamına yakını kaldırılmaktadır. 1993 yılında maksimum % 100 olan gümrük tarifesi % 70'e düşürülmekte, gümrük oranlarının düşürülmesi işlemleri ise 1995 ile 1996 yıllarında da devam etmektedir. Yalnızca, tütün, otomobil ve alkol ile ilgili veriler değiştirilmemektedir. Mısır'daki ekonomik reformların uygulaması programında özelleştirmelere daha çok önem verilmekte ve özelleştirmeler daha da yavaş ilerleyebilmektedir. 1991 yılı içinde yürürlüğe konulan bir kanun ile ülke sanayilerinde % 70'lik paya sahip olan 314 kamu sektörü kuruluşu yeniden yapılandırılmakta ve ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır. Mısır, Sanayi sektörü ve kamu kesiminin büyük bir çoğunluğunu elinde tutmaktadır. Reform programının uygulanmaya girmesinden daha önceki dönemlere kadar tekstil, gıda işleme ve özel sektör alanında faaliyet gösterdiği bilinmektedir. 1991 Yılında alınan bir kararla General Motors, Peugeot ve Suzuki marka otomobillerin üretiminde kamu sektörünün tekeli kırılmaktadır. Özel sektörlerin de yerel üretime ağırlık verilmesi nedeniyle taşıt üretimlerinde de otomotiv sanayilerin yeniden büyümesi sağlanmaktadır¹⁷⁰.

3.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK YAPISI

Bu kısımda; Türkiye'nin ekonomik yapısı, ekonomik performansı, Türkiye'nin maliye ve para politikaları, enerji politikaları ile kalkınma planları üzerinde durulmuştur.

3.4.1. Ekonomik Yapı

Türkiye ekonomik yapısının dünya piyasalarına açılımı 1980-1983 yıllarındaki dönüşümle başlamakla birlikte, 1989 ve 1990'lı yıllarda da son bulmuştur. Ekonomik yapıdaki dönüşümün yaşandığı süreç içinde, ilk olarak mal piyasalarının dış pazarlara açılımı gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra ticaret kotalarının da koruması altında bulunan ithalat rejimleri de serbestleşmiştir. Küreselleşme ile birlikte ulusal anlamda mali piyasaların serbest hale getirilmesi, dış finansman merkezleri ile eklenme süreçleri de yakinen takip edilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin ekonomik yapısı da 1990'larda tam anlamıyla dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir¹⁷¹.

¹⁷⁰ Akgür, a.g.e., ss.17-18.

¹⁷¹ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, 1. Basım, 2013, İstanbul, s. 32.

Ekonomik yapının kalkınması için yönetimlerin öncelikleri de farklılık gösterebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısındaki en büyük sorun işsizlik olmaktadır. Türkiye ekonomik yapısının en büyük sorunu olan işsizlik için günü kurtaracak ve geçici değil de yapısal anlamda yeniliklerin yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin ekonomik yapısı Ekonomik Kalkınma Seferberliği kapsamında; sanayi, endüstri, ticaret ve tarım aynı anda ele alınmakla birlikte devlet maliyesinin de tüm gücü ile teşviklerde bulunması önem arz etmektedir¹⁷².

3.4.2. Ekonomik Performans

Türkiye son dönemde ekonomik performans açısından belirlenen amaç ve hedefe ulaşabilmesi bakımından fazla umut verir bir durum sergilememektedir. Ortadoğu'da yaşanan karmaşık siyasi yapılar, Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasında oluşan ekonomik ilişkinin geleceği açısından belirsizlik yaratmaktadır. Türkiye, komşuları ile sıfır sorun politikası izlerken bile kısa süre de olsa çok ciddi problemlerle karşılaşabilmektedir. Türkiye, bölge ülkeleri ile karşılıklı güven sorunu haline gelen ekonomik ilişkiler nedeniyle önünde oluşan en büyük engellerle karşı karşıya bulunmaktadır. Ülkemizin Ortadoğu ülkeleri ile hayati önem taşıyan çıkarları bulunmaktadır. Türkiye ile Ortadoğu'daki ekonomik ilişkilerin geleceği bakımından Arap Baharı sonrasında Bölge'de yeniden şekillenmesi beklenen güç dengesinin nasıl sonuçlanacağına bağlı olarak değişebilmektedir¹⁷³.

2001-2013 yılları itibariyle Türkiye ekonomisinin; enflasyon, istihdam, işgücü, büyüme, ödemeler dengesi ve dış ticaret gelirlerinin değerlendirilmesi, Türkiye ekonomisinin göstermiş olduğu dinamik ve gelişimler açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, 2001'de büyük bir kriz atlattı, 2002'den sonraki dönemlerden başlayan pek çok olumlu gelişmeler, siyasi ve ekonomik istikrarlar ile güven ortamı oluşturulmaktadır. Bu kapsamda pek çok alınmış olan idari kararlar, uygulamalar ile yapısal alandaki reformlar ile pek çok gelişmeler ve iyileşmeler yaşanmıştır¹⁷⁴.

¹⁷² Erdem Alptekin, "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları", *AR&GE Bülten*, 2009, 5-12, s. 9.

¹⁷³ Oktay Salih Akbay, "Türkiye'nin Ortadoğu ile Ekonomik İlişkileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, Sayı: 1, 87-101, s. 98.

¹⁷⁴ Fatih Acar, "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)", *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2013, Cilt: 1, Sayı: 2, 15-32, s. 15.

3.4.3. Türkiye'nin Maliye ve Para Politikaları

1960-1970'li yıllar boyunca Türkiye'nin maliye ve para politikaları konusunda pek çok tartışma yaşanmıştır. Söz konusu yıllarda Türkiye ekonomik yapısında pek çok değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. 1980'li yıllardan sonra piyasa ekonomilerinin yerleşebilmesi için pek çok düzenleme yapılmış ve 1989'da da sermaye girişlerindeki kısıtlamalar yok edilmiştir. Yeni çıkan yasalarla birlikte doğrudan yabancı sermayelere yönelik yatırımların girişleri de artmıştır. Yapılmış olan düzenlemeler ile Türkiye'nin ekonomik yapısında dünya ekonomilerine ortaya çıkan gelişmeler, bazı politika araçları ile politikaların etkinliğinde artış ya da azalma yaşanmıştır¹⁷⁵.

3.4.4. Türkiye'nin Enerji Politikaları

Dünyadaki enerji kaynaklarının yoğun şekilde yaşanmakta olduğu Türkiye'ye komşu olan enerji üreticileriyle tüketicileri arasında önemli bir konumdadır. Türkiye'nin, enerji kaynaklarının transferlerinin yapılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Enerji alanındaki pek çok politika ile ilk olarak enerji alanındaki arz güvenliklerinin sağlanması ile enerji kaynağı talep etmekte olan ülkelerle arz eden pek çok güvenilir istikrarlı adımlar atması gerekmektedir. Dünya üzerindeki ülkelerin ve Türkiye'nin enerji kaynaklarına olan bağımlılıkları, gün geçtikçe ekonomik bir olgu olmaktan çıkmıştır. Enerji kaynağı bulunan ülkeler, diğer pek çok ülkeye göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır¹⁷⁶.

Küresel kapsamdaki sanayi ve ekonomik alanlarda gün geçtikçe önemli gelişmeler yaşanmış olmakla birlikte söz konusu gelişmelerin temelinde de enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır. Enerji politikaları, sürdürülebilir kalkınma üzerinde ve ülkelerin de refah düzeylerinin artmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Türkiye uluslararası enerji politikalarına yönelik projelerde yer alabilme noktasında 3 politika geliştirmiştir. Söz konusu politikalar şu şekilde sıralanabilir¹⁷⁷;

1. Türkiye'nin arz güvenliğine pozitif katkı sağlayabilmesi,
2. Bölgesel anlamda barışın sağlanmasına destek olması,

¹⁷⁵ Recep Düzgün, "Türkiye Ekonomisi'nde Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği", *Journal of International Social Research*, 2010, Cilt: 3, Sayı: 11, 230-237, s. 230.

¹⁷⁶ Veyssel Babahanoğlu, "Türkiye'nin Enerji Politikalarının İncelenmesi: Kamu Politikası Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, Yıl: 6, Sayı: 83, 525-538, s. 525.

¹⁷⁷ Ömer Erdem, "Türkiye Enerji Görünümü ve Politikaları", *23. Uluslararası Enerji ve Çevre Fuarı ve Konferansı*, ICCI 2017 Bildiriler Kitabı, 51-55, s. 51.

3. Karşılıklı olarak olumlu ve kazan-kazan ilkesine uyumlu bağımlılık geliştirmesidir

3.4.5. Türkiye'nin Kalkınma Planları

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yeni adı ile Kalkınma Bakanlığınca hazırlanmış olan Beş Yıllık Kalkınma Planları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda, uzun dönemlerde gerçekleştirmeyi planladığı ekonomik büyümeyi sağlayabilecek politika dokümanları olmaktadır. Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler kapsamında bütün toplumların belirlediği pek çok gelişim hedefi bulunmaktadır. Söz konusu hedefler, bütün ülkelerin toplumsak olarak yapılanması kapsamında belirleyici unsurlar olmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de gelişmelere ve çağa ayak uydurabilmek için belli dönemleri kapsamakta olan Kalkınma Planı hazırlanmıştır. 1963'ten beri 2018'i de içine alan dönemi kapsayan on adet kalkınma planları hazırlanmıştır. Yalnızca kamu için olmayan kalkınma planları, aynı zamanda bütün toplumların geneli içinde hedef birliğine varılmasını sağlamıştır. Hazırlanan kalkınma planları ile; Türk halkının refah içinde ve mesut bir şekilde yaşaması amaçlanmıştır. Türkiye'nin kalkınmasında eğitimin büyük bir rolü bulunmakla birlikte kalkınma açısından dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlardan biri olmaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Yaşar Akça, Gülsün Şahan ve Ayşegül Tural, "Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2017, Volume: 3, 394-403, s. 394.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye-Mısır ilişkilerinin 2002- 2004 yılları arasındaki ekonomik boyutla ilgili konular ele alınmıştır.

Mısır halkı da diğer Arap devletleri gibi yoğun milliyetçi duygulara sahiptir. Bu milli duygular dış siyasette daha stratejik hamleler yapılmasına sebep olabilmektedir. Bilhassa başkan Nasır bu milliyetçi duyguları, kurmuş olduğu rejimini daha sağlam temellere oturtmak ve ülkesini bölgenin lideri yapmak adına kullanmıştır. Ancak yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlar sebebiyle ülke başkanlarından Mübarek ve Sedat radikal biçimde Nasır'ın dış politikasından ayrılmışlardır. Türkiye ve İran' gibi Mısır'da bulunduğu coğrafi konum sebebiyle bölgesinde Lider Devlet olmak istemiştir. Devlet başkanı Mursi günümüzde buna benzer bir yaklaşımı dış politikası için benimsemiştir. Ülkenin mevcut yoğun nüfusu, ekonomik sorunları ve yetersiz kalan kaynaklarından dolayı Mısır, bölgesinde arzu ettiği şekilde lider devlet olamamıştır.

İki Dünya Savaşı sonrasında, Ortadoğu bölgesi var olan özellikleri sebebiyle, sürekli mücadele bölgesi olarak görülmüştür. Bölge ülkelerindeki otoriter rejimler, halkları üzerine baskı faktörünü günümüze kadar devam ettirmiştir. Fakat bu yapının sürdürülemediğini "Arap Baharı" adıyla bilinen sürecin başlaması sonucu daha net anlaşılmıştır. Bölgedeki Arap Baharı adıyla başlayan değişim süreci iyi yönetilememesi durumunda; iç çatışmalarla siyasal istikrarsızlıklar baş gösterebilecektir. Süreç şiddet içermesinin yanı sıra can kayıplarına da neden olmakla birlikte, aynı zamanda daha demokratik rejimlere de, doğması nedeni olabilecektir. Bölgedeki en önemli aktörlerden biri konumundaki Türkiye, şüphesiz Ortadoğu Bölgesindeki bağları sebebiyle, yaşanan gelişmeler sonucunda doğrudan etkilenmektedir. Sürecin başlaması itibarıyla, Türkiye aktif dış politika takip ederek, süreçte içerisinde rol almaya çalışmıştır.

Bugünkü Mısır'da en temel sorun iç politika içerisinde yaşanan hızlı gelişmelerle istikrarsızlık olarak görülse de, Arap dünyası ile Mısır'da yaşanan devrimin dış politikayla olan bağlamı yeni ufuklarla sorunları ortaya koyduğu gibi, bölgede ve ötesinde de yeni imkânları sunmuştur. Mısır'daki dış politikanın tarihten beri karşı karşıya kaldığı temel sorun, kültürel havzaların kesişiminde bulunan ülkeye ait dış politikanın, zenginliği istikrarlı şekilde yansıtıp yansıtamama sorunu olmaktadır. Akdeniz, Arap ve Afrikalı olan üçlü kimliğini tutarlı ve koordine içerisinde dış politikasında uygulayamaz ve bu kapsamda bir politika belirlenemezse, Mısır'daki

dış politika kısa dönemli başarıya ulaşsa da uzun vadeli sonuçlarıyla başarısız olacağı öngörülmektedir. Yalnız modern dönemler olan Mübarek, Nasır ile Sedat gibi dönemler incelendiğinde de bu görülmektedir.

Mısır'ın örneği gelişmekteki ülkelerin ekonomilerinde ciddi bir örneği oluşturmaktadır. İthal bir ikameci periyotta oluşturulmuş devlet-sosyal aktörlerin etkileşimleri bu açıdan önemlidir. Bilhassa siyasetin ekonomide yönettiği vaziyetlerde ki Mısır'ın örneği bu durumu göstermekte olup, devlet de ekonomik olan açılma politikaları içinde seçici şekilde davranmakta, bizzat kendisine tehlikeli olabilecek tüm stratejik alanlarda yeni oluşabilecek sınıfların meydana çıkmasına mâni olmaya çalışmaktadır. Ayrıca Ortadoğu'da olan ekonomik tüm kalkınma özellikleri ve çabaları başka az gelişmiş olan bölgelerle mühim benzerlikler belirtmektedir. Tıpkı bahsedilen öteki bölgelerdeki gibi olan Ortadoğu da dünyanın ekonomisine resmen çevrenin bölümü olarak girmiş ve de özellikle 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun imzalamış olduğu anlaşmalar bağlamında uyguladığı açık kapı politikası ve kapitülasyonlarla da Ortadoğu'nun ekonomisi dışarıya bağımlı biçimde gelişmiştir. Ek olarak Mısır'ın ekonomisi de bu manada bağımlılığı ve çevresel entegrasyonu göstermesi için önemlidir.

Sonuç itibariyle Mısır, Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalaması ile birlikte Mısır'da yatırım yapan Türk yatırımcı sayısında artış görülmüştür. Özellikle de tekstil sektöründe bulunan firmalar, Mısır'da yatırım yapmayı amaçlanmaktadır. Mısırdaki oluşan ucuz işgücü, diğer girdiler, yatırım teşvikleri ve ikili bölgesel anlaşmalarla birlikte Afrika'ya girişte önemli kapının olması Mısır'ın tercih edilmesini sağlamıştır. Mısır Hükümetinin çabası neticesinde ülke birer yatırım merkezi haline gelmekte ve Ülkenin yabancı sermayesinde artış görülmüştür ve Mısır, ekonomisini daha da geliştirme gayreti içerisine girmiştir. Bu yüzden sanayide kullanmış olduğu teknolojilerin eski olduğu emek yoğun üretimlerden sanayi ürünleri üretimine yönelmiştir. Mısır'ın, petrol üretimini artırması ve ürettiği petrolün çok daha fazla ülke ekonomisine atkısı sağlanabilmelidir. Doğal gaz üretimleri devamlı olarak artmış, Süveyş Kanalı gelirleri, turizm gelirleri ülkenin önemli gelirleri arasında yer almıştır. Mısır, bölgede bulunan birçok ülke ile ticari anlaşmalar imzalamış, AB ile ortaklık anlaşmasını 2001 yılında imzalamış olup, yapacağı yenilik ve iyileşmelerle Mısır ekonomisinin gittikçe daha da iyi bir ekonomik güce gelme potansiyeli bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKGÜN Mensur ve GÜNDOĞAR Sabiha Senyücel, **Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru**, TESEV, Dış Politika Programı, 2015.
- AKGÜN Mensur ve GÜNDOĞAR Sabiha Senyücel, **Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru**, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın TESEV, İstanbul, 2014.
- AKGÜR Muhsin, **B.D. Roca, Mısır Ülke Etüdü**, İstanbul Ticaret Odası, 1997.
- Anadolu Eğitim Kültür ve Bilim Vakfı, **Tarım Su ve Çevre Raporu**, Ay Yayınları, Ekim-2017 Ankara.
- BARUTÇUGİL İsmet, **Turizm İşletmeciliği**, 2. Baskı, Uludağ Basımevi, Mayıs 1984.
- BOZBAŞ Gökhan, **Mısır'da Toplum ve Siyaset, "Devrimden Darbeye Giden Sürecin Yapısal Analizi"**, Vadi Kültür Sanat Yayınları: 328, 2018.
- ÇAK Murat, **İnşaat, Çevre ve Yapı Malzemeleri Sektör Kurulu Sektörel Raporu Rakamlarla İnşaat Sektörü**, 2015 İnşaat, Çevre ve Yapı Malzemeleri Sektör Raporu, MÜSİAD, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, İstanbul, Mayıs 2016.
- DEDE Hacı ve KARAGÖZ Hakan, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi**, Konya, 2013.
- DPT, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2006.
- EĞRİ Taha, **Mısır'da Ordu ve Ekonomi, Halk Ayaklanmaları ve Darbenin Ekonomi Politikası**, 1. Baskı, İktisat Yayınları-19, İstanbul, 2018.
- ERDEM Ömer, "Türkiye Enerji Görünümü ve Politikaları", **23. Uluslararası Enerji ve Çevre Fuarı ve Konferansı**, ICCI Bildiriler Kitabı, 2017.
- FARHA Ghannam, **Remaking the Modern Space, Relocation, and the Politics of Identity in a Global Cairo**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 2002.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı, **Orta Doğu Durum Raporu**, Ocak, 2011.
- KOZLU Cem, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995.
- KÜHEYLAN Zeynep, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 2016.
- ŞENSES Fikret ve TAYMAZ Erol, **Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?**, METU ERC Working Papers, 2003.
- T. C. Ticaret Bakanlığı, Ankara, 2018.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, **Türkiye Ekonomisi**, Ekim 2018.
- TCMB, "Enflasyon Raporu-2018-I", Ankara, Ocak 2018.
- TELCİ İsmail Numan, **Türkiye'nin Mısır Politikası**, (Editörler: Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner), Türk Dış Politikası Yıllığı 2018, SET Vakfı İktisadi İşletme Yayınları, 2018.
- TİRE Ticaret Odası, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, 31 Aralık 2018.

- TMB, "İnşaat Sektörü Analizi", Ocak 2017.
- TOKGÖZ Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, 8. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.
- TOPÇU Nurettin, **İradenin Davası-Devlet ve Demokrasi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2004.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, **Genel Ekonomik Durum**, Ankara, 2018.
- Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları Sektör-Bölge Yığınlaşmaları**, TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No: 4, 2005, İstanbul.
- ULUTAŞ Mahir, "Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu", **Cumhuriyet Enerji**, EMO Yayını, Sayı: 1, 2008, Ankara.
- YELDAN Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, 1. Basım, 2013, İstanbul.
- ZENGİN Aslı Şat, **İnşaat Sektörü-İktisadi Araştırmalar Bölümü**, İş Bankası, Şubat 2018.

MAKALELER

- ACAR Fatih, "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)", **Çalışma Dünyası Dergisi**, 2013, Cilt: 1, Sayı: 2, 15-32.
- AKA Halit Burç ve NİŞANCI Ensar, "Neo-Oryantalizm ve Orta Doğu'yu Anlamak", **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, Cilt: 5, Sayı: 9, 9-26.
- AKBAŞ Zafer, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 2012, Cilt: 3, Sayı: 1, 51-73.
- AKBAY Oktay Salih, "Türkiye'nin Ortadoğu İle Ekonomik İlişkileri", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2013, Sayı: 1, 87-101.
- AKÇA Yaşar, ŞAHAN Gülsün ve TURAL Ayşegül, "Türkiye'nin Kalkınma Planlarında Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi", **International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)**, 2017, Volume: 3, 394-403.
- ALI Gh Saeid Ali, ARIFIN Zamri ve SAFAR Mohd Hasim, "The Challenges of Tourism in the Countries of the Arab Spring Revolutions", **Advances in Natural and Applied Sciences**, 2012, Volume: 6, No: 7, 1162-1171.
- ALPAGU Hasan ve KOÇ Engin, "Turizmin Ekonomik Etkilerini Ölçen Yöntemler", **Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi**, 2016, Cilt: 11, Sayı: 1, 157-163.
- ALPTEKİN Erdem, "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları", **AR&GE Bülten**, 2009, 5-12.
- ATA Namık, "İşverenler İşçi Çıkarmayı En Son Seçenek Olarak Düşünmeliler", **İnşaat Sanayii**, 2009, Sayı: 112.
- ATAMAN Muhittin ve DEMİR Gülşah Neslihan, "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları", **Seta Analiz**, 2012, Sayı: 52, 4-34.
- AYHAN Veysel, "Mısır Devriminin Ayak Sesleri", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2011, Cilt: 3, Sayı: 26, 15-26.
- BABAHAÑOĞLU Veysel, "Türkiye'nin Enerji Politikalarının İncelenmesi: Kamu Politikası Analizi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, Yıl: 6, Sayı: 83, 525-538.

- BAHAR Ozan ve SAMIRKAŞ M., "Mersin'in Türkiye Turizmindeki Yeri ve Önemi", **10. Ulusal Turizm Kongresi**, 21-24 Ekim 2009, Mersin, 1417-1428.
- BANDEOĞLU Zeyyat, "Türkiye'de Kültür Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, Cilt: 5, Sayı: 2, 155-168.
- BAŞ Arda, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri ve Günümüze Etkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 2015, Cilt: 31, Sayı: 92, 31-76.
- BAŞKOL Ozan, "Cari Açık ve Finansmanı", **Bursa Bilanço**, 2011, Sayı: 134, 1-7.
- BAYRAM Yavuz, "Türk-Arap İlişkileri Bağlamında Türk Toplumunda Değişen Arap İmajının Turizme Yönelik Haber Çerçevesinde Temsili", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2016, Cilt: 9, Sayı: 43, 1683-1697.
- BENGIO Ofra ve ÖZCAN Gencer, "Arab Perceptions of Turkey and the Alignment with Israel," **Middle Eastern Studies**, 2001, Cilt: 37, Sayı: 2.
- BİNGÖL Oktay, "Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2013, Cilt: 13, Sayı: 3, 25-49.
- BÖLME Selin M., KÜÇÜKKELEŞ Müjge, ULUTAŞ Ufuk, ÖZHAN Taha, YILMAZ Nuh ve ENSAROĞLU Yılmaz, "25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)**, 2011, No: 2, 1-64.
- BULUT Mehmet, "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği", **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Cilt: 3, Sayı: 2, 53-62.
- DEİK, "Türkiye İle Mısır Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Yeni Bir Adım", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, **Ülke Bülteni**, Mısır, 2017, 1-18.
- Dış Ekonomik Kurulu (DEİK), **Mısır Ülke Bülteni**, 2014.
- Dış Ticaret Araştırma Merkezi (TEDAM), "Cari İşlemler Hesabı", **Ödemeler Dengesi Bülteni**, 2017, 1-3.
- DOĞAN Adem, "Türkiye'nin D8 Ülkeleriyle Ticaretinin Yapısal Analizi", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)**, 2015, Cilt: 7, Sayı: 13, 166-189.
- DOĞAN Mesut, "Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış", **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2013, Sayı: 28, 211-231.
- DOĞAN Zeki, ARSLAN Seçkin ve BERKMAN Ayberk Nuri, "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2015, Cilt: 8, Sayı: 1, 29-41.
- DÜZGÜN Recep, "Türkiye Ekonomisi'nde Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği", **Journal of International Social Research**, 2010, Cilt: 3, Sayı: 11, 230-237.
- EFEGİL Ertan, "AK Parti hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri", **Gazi Akademik Bakış**, 2016, Cilt: 9, Sayı: 18, 45-58.
- EFEGİL Ertan, "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2013, Cilt: 5, Sayı: 51, 19-28.
- EĞRİ Taha, "İşsizlik ve Ekonomik Çıktı İlişkisi: Mısır için Okun Yasası Analizi", **Journal of Yasar University**, 2018, Cilt: 13, Sayı: 49, 68-78.
- ERGÜL Nuray, "İnşaat Sektöründe Globalleşmenin Etkileri", **Vergi Sorunları Dergisi**, 2007, Cilt: 30, Sayı: 227, 143-156.

- GORDON George G. and DITOMASO Nancy, "Predicting Corporate Performance From Organizational Culture", *Journal of management studies*, 1992, Volume: 29, No: 6, 783-798.
- GÜMÜŞ Evrim, "Mısır Sosyal Kalkınma Fonu: Neo-Liberal Kalkınma Modelinin Yerel Üretimi", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2016, Sayı: 55, 87-108.
- IKRAM-UL-HAQ Hamid Mukhtar and UMBER Hina, "Production of Protease by Penicillium Chrysogenum Through Optimization of Environmental Conditions", *Journal of Agriculture & Social Sciences*, 2006, Volume:2, No: 1.
- İş Bankası, "Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler", Ekim 2018.
- KARABIYIK İlyas, "İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılma Sorunu", *International Journal of Human Sciences*, 2012, Volume: 9, No: 2, 1283-1310.
- KARACA Orhan, "Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2003, Cilt: 4, Sayı: 2, 247-255.
- KAYMAKÇI Oğuz, "Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri -II-", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, Cilt: 8, Sayı: 2, 223-253.
- KIZILGÖL Özlem ve ERBAYKAL Erman, "Türkiye'de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt: 13, Sayı: 2, 351-360.
- KOÇ Erdem, KAYA Kadir ve ŞENEL Mahmut Can, "Türkiye'de İnşaat Sanayi Sektörünün Gelişimi-Temel İnşaat Sanayi Göstergeleri", *Neşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2017, Cilt: 6, Sayı: 2, 643-660.
- KORU Ayça Tekin ve DİNÇER Nazire Nergiz, "Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektörleri", *İktisat ve Toplum*, 2018, Sayı: 88, 5-11.
- ÖZKAN Mehmet, "Mısır Dış Politikası Dünü, Bugünü, Sorunları", *SETA Analiz*, 2014, Sayı: 88, 5-28.
- ÖZKAN Mehmet, "Mısır Dış Politikası Nasıl Analiz Edilmeli? Yöntem, Sorunlar ve Açmazlar", *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı*, 2013, 391-413.
- ÖZTÜRKLER Harun, "Arap Baharının Ekonomik Analizi", *Akademik Orta Doğu*, 2014, Cilt: 8, Sayı: 2, 1-16.
- ÖZTÜRKLER Harun, "Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri", *Ortadoğu Analiz*, 2012, Cilt: 4, Sayı: 38, 51-57.
- ÖZTÜRKLER Harun, "Mısır'da Arap Baharı Sonrası Ekonomik Gelişmeler", *Ortadoğu Analiz*, 2016, Cilt: 8, Sayı: 75, 80-81.
- RAHMAN Abdul A. R., "Shari'ah Audit For Islamic Financial Services: The Needs and Challenges", *ISRA Islamic Finance Seminar (IIFS)*, 11 November 2008.
- RIZK Ghassan, MELHEM Rafik and DAGHER Ibrahim, "Bilateral Pulmonary Varicosities Associated With Coarctation of the Aorta", *Thorax*, 1970, Volume: 25, Issue: 1, 97-100.
- SAMANCI Muhammed, "Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sistemi'nin Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi İle Karşılaştırılması", *Akademik Hassasiyetler*, İstanbul, 2018, Cilt: 5, Sayı: 9, 135-153.
- SHAMEKHI Elnaz, "Faizsiz Bankacılık Sistemi ve İran Uygulamasının Değerlendirilmesi", *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2018, Cilt: 2, Sayı: 1, 40-54.

- ŞEN Ali ve ŞİT Mustafa, "Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisindeki Rolü ve Önemi", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: 5, Sayı: 8, 30-45.
- ŞENTÜRK Ferhat, Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı", *Sosyal Güvence*, 2015, Sayı: 7, 113-143.
- ŞENTÜRK Özlem ve ÖREN M. Necat, "Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi", *YYÜ Tarih Bilimleri Dergisi*, 2014, Cilt: 24, Sayı: 2, 193- 200.
- ŞİT Mustafa ve ŞİT Ahmet, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörel Dağılımı: Hizmetler Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Cilt: 3, Sayı: 5, 36-54.
- TAKIM Abdullah, "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, Sayı: 27, 1-8.
- TAN Mehmet, BELLİ Aziz ve AYDIN Abdullah, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2012, 66-74.
- TIGNOR Robert L., "Bank Mısır and Foreign Capitalism", *International Journal of Middle East Studies*, 1977, Volume: 8, No: 2, 161-181.
- TURAN Zübeyir, "2002-2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt: 8, Sayı: 1, 223-235.
- TÜR Özlem, "Mısır'da Ekonomik Kalkınma Çabaları", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı: 41, 183-194.
- ÜLGER İrfan, "Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, Cilt: 6, Sayı: 2, 131-151.
- WANG Yu-Shan, "The Impact of Crisis Events and Macroeconomic Activity on Taiwan's International Inbound Tourism Demand", *Tourism Management*, 2009, Sayı: 30, 75-82.
- WATERBURY John, "The Long Gestation and Brief Triumph of Import-Substituting Industrialization", *World Development*, 1999, Volume: 27, No: 2, 323-341.
- YETİZ Filiz, "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 9, Sayı: 2, 107-117.
- YILDIRIM Ramazan ve ABDÜLCELİL Tarık, "Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya", *SETA Kim Kimdir Analiz Raporu*, İstanbul, Yıl: 2012, Sayı: 2, 20-30.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, "Ekonomik Göstergeler", <https://www.bumko.gov.tr/TR,7045/ekonomik-gostergeler-1950-2019.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
- BAYRAÇ Hüseyin Naci ve YENİLMEZ Füsün, "Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Karşılaştırması", 2007, <http://www.e-ekonomistdergi.com/makaleler/nbayrac.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
- <http://www.cbe.org.eg/public/All%20Motly%20Statiskal%20Bulletin%20Jung%202006>, (07.04.2006)

- Mısır Ülkeler Raporu,
https://www.kirsehirtso.org.tr/Portals/84/ulke_raporlari/MISIR%20%C3%99CLKE%20RAPORU.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
- Mısır, Ekonomik Göstergeler, https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/misir/ekonomik-ve-politik-anahat?home_critere_pays=16(Erişim Tarihi: 03.05.2019).
- OECD, “Economic Outlook”, Volume: 2017, Issue: 2 Turkey, http://dx.doi.org/10.1787/eco_outlook-v2017-2-47-en (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
- OECD, “G20 - Quarterly Growth Rates of GDP In Volume” , <https://stats.oecd.org/index.Aspx?queryid=33940>,
- Siyaset, “Türkiye–Mısır İlişkileri”, **Siyaset Dergisi**, 2015, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fDu5q0y0_WMJ:https://siyasetdergisi.com.tr/turkiye-misir-iliskileri/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- SÜMER Gülsüm, “Kuzey Afrika Pazarı Araştırması”, Fırat Kalkınma Ajansı, 1-73, https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/KUZEY%20AFRICA%20BOKA%20PAZARI%20ARA%C5%99ETIRMASI.pdf (Erişim Tarihi: 27.08.2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Mısır’ın Ekonomisi”, <http://www.mfa.gov.tr/-misir-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 01.05.2019).
- TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/.../Odemeler+Dengesi.../Odemeler+Dengesi+Istatistikleri (Erişim Tarihi: 3.05.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).
- Worldometers, “China Population” Online 2015, <http://www.worldometers.info/world-population/egypt-population/> (Erişim Tarihi: 16.03.2019).
- Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org>(Erişim Tarihi: 03.05.2019).
- “Türkiye-Mısır İlişkilerinde Yeni Dönem”, Anadolu Ajansı, 14.08.2016, <http://aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-misir-iliskilerinde-yeni-donem/628538>(Erişim Tarihi: 27.08.2019).